

84(2-411.2)

Г140

Арх. Заидар

КУУЧЫНДАР

Торно-Алтайск

1959

19578

19578

P2.
Г14

А. ГАЙДАР

КУУЧЫНДАР

Сүмбөтүнүн М. Кудумановдун

★★

Горно-Алтайская Область
• ГОРНО-АЛТАЙСКАЯ ТЕКА •

ГУУЛУ АЛТАЙДЫҢ
БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
1959

12549

84(2=411.2)

Г140

ВОЕННЫЙ ЖАЖЫТ

Кандый да тубектен улам поезд Латышка станцияда
да эки час турала. Москвага 14 кич. 1897жыл
Молда

Ондый боло бергенне Шегалова Натка ачынган, нениг учун десе Севастопольдон келген турген жорыкту поезд беш часта атанып турган, ого таайызына кирип барарга бй ар дай турган.

Онойдордо, ол корпустың штабының коммутаторы ажыра автомат-телефондо начальник Шегаловтың кабинетин ураган.

— Таайы, мен Москвада! — деп, кунугып калган Натка шыгырды. — Эйе: мен, Натка. Таайы, поезд беш часта атанып жат, слерди оноидо ло туштап, көрүп болбозыма меге сүрекей ачынчылу.

Каруузына Натканы, байла, арбап ийген болгодый, нениг учун десе ол актанып турген-турген куучындай берген. Же онын кийининде ого нени де айдарда, ол тургузала сүүнн ле күлүмзирене берди.

Комсомолка Натка телефону будкадан чыгала, кок пла-дын жазып тартынып, жорыкта жүрөс алып жүрөтөн жүктөнчүк таарычакты ийини ажыра салды.

Ол узак сагыбаган. Удабай гудок унденип, вокзалдын жанында машина токтой түштү, ордендү өбөгөн машинанын эжигин эчты.

— Бу не мындай мендеш? — деп, ол Натканы арбады. — Же эртен де барза кайдар. Оноң башка «таайы», «ачынчылу»... «поезд беш часта»...

— Таайы, слерге «эртен» деп айдарга жакшы — деп, Натка бурулу ла суунчылу куучындай берди. — Мен тегин де уч күнге оройтып калгам. Горкомдо «эртен» деп айткандар. «енетийин энем «эртен» бар деп сураган. Мында поезд эки чэска... Слер Крымда ла Кавказта көп катап болгоньгар. Слер бронепоездде де жүргенигер, аэропланла да учканыгар. Слердинг портредигерди мен бир катап көргөм. Слер туруп жэдыгар. Буденный, база кандый да жамылу улус. Мен дэзе кайда да болбогом. неле де, кайдаар да, бир де катап жорыктабагам. Слер канча жашту? Бежен жаштаң ажып калганыгар, мен дэзе он сегис жашту. Слер дэзе — «эртен» ле «эртен»...

— Ой, Натка! — деп, Шегалов эрмекти жазып жартып айтпай турган Наткага каруузын эмеш коркыган эйасту берди. — Ой, Натка, сен мениң Маруськама кандый сурекей будуштеш!

— Таайы, слер дэзе карый берген эмтиригер — деп, Натка оноң ары куучындады. — Мен слерди кара папахалу, жалмажварда узун жалтыркай кылышту, шыгырап турар шноралу жүргенигер санаама кирет. Слер биске кайдаң да келгенигер? Слердинг колыгарды мылтыкка адып салган болгон. Бир катап слер уйуктал каларьгарда, менле база бир жызычак — Верка слердинг кылыжаарды араай чыгарып алзала, печкениң кийинине киреле, көрүп турганыс. Энем дэзе көрүп ийеле, бисти чыбыктаган. Бис — багырганыс. Слер ойгонуп келеле, энемнең сураганыгар: «Даша, бу кызычак-гар нениң учун ыйлашкылап жат?» — «Олор, көрмөстөр, слердинг кылыжаарды чыгарып алгандар. Сындырып ийгедийлер». Слер дэзе каткырганыгар: «Мениң кылыжымды ондый кызычактар сындырып ийетен болзо, мениң кылыжым коомой кылыш болор эди. Олорго тийбе, көргүлегей». Таайы, онызы слердинг санаагарга кирет пе?

— Жок, санаама кирбейт, Натка, — деп, Шегалов кулум-чиренди. — Оноң бери көп жылдар өткөн. Он тогус жылда. Мен ол тушта Бессарабиядаң келип жүргөм.

Машина Мясницкий оромло араай манган баратты Улус иштег жаңгылап турган Өн болгон. Кош тартар машиналар да трамвайлар узуги жогынаг куркүрегилейт. Ары-бери кыймыражып турган улус, тоозынду сары автобустар, көп жолдордо бирде туштажып, бирде эки башка барып, Дангауз-ровкага, Дорогомиловко, Сокольниковке, Тюфелевойга да Мэрвининг жалаңдары деп жака жерлерге ле база кайдаар да кулуреп бараткан трамвайлар—ончозы Наткага жарал турган.

Тапчы Мясницкий оромног Земляной Вал жаар бурийла. шофер машинаныг жоругын сүрекей тургендедип ийерде. машиназ жалбак боро будумду асфальт курле, тыг кере тарткан чеккен одеялоныг устуге куулеп откондий отти, Натка салкын оныг жүзине тыгыда согуп, кара чачтарын канайда да элбиретсин (атрайтсын) деп көк плаздын чечип алды.

Олор поездти сакыырга вокзалдагы буфеттиг серуун сөгетине кирип алдылар. Мынаг темир жолдор, отторы жарык семафорлор до дачага барып турган поездке асфальттан эткен каскак платформаларла мендеп бараткан улус көрүнип турган.

— Шегалов эки киж иир курсак, бир болуштон сыра ле мороженый жакыткан.

— Таайы, уч жыл мынаг озо мен слерге летчик эмезе талэйла зурер пароходтын капитаны болор кууним бар деп айткэм — деп, Натка сананып айтты. — Же керек онойдо болбоды, менн озо баштап совпартшколго урен деп ийгендер, эмди дезе барып пионерлерге иште деп айдыжат.

Натка тарелканы туура ийдип, турген кайылын турган мороженый жаткан блюдецни алала, берген сурагынын каруузын угарга тургандын Шегалов жаар көрдү.

Же Шегалов бир стакан сыра ичил ийеле, кату сагалдыры алаканыла жыжып, онойг ары ол нени эйдарын сакын берди.

— Пионерлерге иштерге ийгендер — деп, Натка өчөжин салкып айтты. — Летчиктер бойынын жолыла учуп, пароходтор бойынын талайларыла жүзүп жэдылар. Менле кожо слердинг кылыжаарды чыгарган Верка деп кыс — эки жылдыг бажында инженер болор. Мен дезе пионерлерге иштеп жэдым — же нени иштеп турганымды билбей турум.

— Сен бойынын ижигди сүүбей жэдың ба? — деп, Шегалов араай сурады. — Сүүбей жэдың ба, айла чыдабандыг ба?

— Суубей жадым — деп, Натка жарты айтты. — Таайы, бу иш керектү ле жаан учурлу болгонун мен бойым да билип адым. Онызын мен бойым да ончозын билип турум Мен бодозом, бу ишке мен жарабан турум деп билдирет. Ондо бой жадыгар ба? Темдектезе, гражданский жуу болордо, слерге мынайда айткан болзо: Шегалов, комыгарга мылтык албай, кылыжаарды артыргызала, мындый школго барып, ондо балдарды грамматикага ла арифметиккага уредигер деп айтса, слер нени эдер эдигер?

— Менен грамматик коомой болор эди — деп, Шегалов кокырлады. Ол унчукпай, эске алынала, кулумзиренип айтты — Бир катап мени отрядтан чыгарала, фронттон алдыртандар. Уч айдыг туркунына жуу-чак сыраптай ла тыг одул турган байдө мен сула ла олорду вагондор тоолоп, кулурлу таарлар аткарып, капустаду бочколор коштогом. Мениг отрядымды туку качан оодо соккондор. Бистиг черу туку качан жуу-согушла ичкеерилейле, туку качан кайра тескесерилеген Мен дезе чокум, коп, жакшы болгодый эдил тоолоп, тескелеп, аткарып ла жадым. Сенийиле болзо, кандый?

Шегалов чырайы кубула берген Натканыг жузи жаар короло, жакшы куунду сурады:

— Сен ишке чыдабай жадым ба? Ондын болзо, жееним, эрсенип, сагып алынып ал. Мен бойым да кычкыл капустаны алдында солдаттардын муниенг калбактап ичкем. Оныг кийининде капустаны, танкыны ла селедканы вагондорло тарта бергендер. Эки эшелон олумтик малдыг да тынч алып, азырап, семиртип алгам. Фронттон он алтынчы черуден мал аларга улус келгендер. Коргулесе — мал майна семирп калган. «Кудай дезен база, мындый семисе мал биске келижип туру эмеш пе? Бисте полктордыг улусу арыл-чылап, арыктан калган, жагыс ла картошко жип жадыгар». Бир токупаазы жок комиссар мени окшоп ийерге албадыганы санаама кирет.

Бу ла байдө Шегалов куучындабай токтой береле, Натка ар чуулду корди.

— Окшожорго суубейтем учун окшошлогом. Нокор, токумайу болорго жигер деп айткам. Эйсе... Ле бот. Мен оны иенип учун айдып жадым? Сен жалтанба, Натка, ол тушта керек фронттон аайынча болор.

Шегалов боккоп калган Наткадаг туура коруп, коштоп чуул бараткан командирле мендебезиненг эзендешти.

Натка Шегалов жаар будумчи жок корди. Бу мындай канайтканы: окдобогон бо эмесе бийтийин бе?

— Канын чыдабай жадым? — деп, ол чугулданып сурады. — Слерге кем айтты? Онызын слер бойнгар сананып тапканыгар База кем де эмес.

Натка кызара береле, ишке чыдап турганын көргүзгөргөндөк эдил көп немелер айдып берди. Ишти коомой будурбей, жакшы иштеп жат. Жайгы лагерлерди жакшы бөлөтөп алары жанынаг конкурс болордо, олар крайда башталкы жер алгандар. Ол оныг учун жакшы да деген пионерский лагерге, Крымга, амыраарга бу путевканы алган.

— Эх, Натка! — деп, оны Шегалов уялатты. — Сеге суу-пер керек, сен десе. Мен секи көргөмдө... Сиң, Натка, мениг Маруськама кандый сүрекей будуштеш!.. База летчик болгон! — деп, ол кунукчылду кулумзиренип куучынын божотты, шпораларыла шыкырадып, отургуштаг өрб турды, нениг учун десе кузүги шыгырал, 2 номерлу севастопольский поездке отурары башталганын рупорло тыг кыйгыргандар.

Олор тоннельди өдөлө, платформага чыгып бардылар.

— Ойто жанар алдында телеграмма бер — деп, Шегалов жакшылажып-айрылыжар тужунда айтты. — Бош болзом — уктуурга келерим, чөлбөй жок болзо, кемди-кемди ийерим. Эки-уч кув айылдаарыг. Шурканы көрөриг. Эмди сен оны танып болбозыг. Је жакшы болзыг!

Ол Натканы сууп турган, нениг учун десе ол бойынын отрядыла от-жалбышка алдырткан Бессарабиянын граныла дүрөр тушта, фронтто өлгөн жан кызына сүрекей будуштеш болгон.

Эртең тура Натка вагон-ресторанга барган. Оңдо улусас болгон. Сары јусу инностранец газет кычырып, эки јуччыл шахмат ойноп отургандар.

Натка бойына кайнаткан јымьртка да чай сураган. Чай ажырып сакып, ол чечектин ары јанында кем де ундул койгон журналды чыгарып алды. Журнал бытыргы јылдың болгон.

Ол эмес база, бастыразы өткөн керектер: «Австрияда демонстрацияда турушкан ишмекчилерди атканы», «Марсельдинг докерлеринин түймөсүн» — Ол бир страница ачала, крайын жуурды. Бу мынызы да өткөн керек...

Оныг алдында кижилтуп калганын көргүзип турган кари рамкалу фотография јаткан: мынызы Румыниянын, чынын айтса, Молдавиянын еврей-комсомол кызы Марица Маргулис. Ол беш јыл каторгада отурар болуп јартыладала,

көчкөн, же бир жылдык бажында катап туттурала. Кичине-тогы турмеде бөлүрткөн.

Сүрөксү де жараш эмес, көлбөш-барыгкый кебер-чырашыл. Койу чачтары эмеш атрайып калган кезегелү ле ачык-жарык, токунаалу көстөриле удур көрүп отурган.

Жандармнын жылтырада кийинип алган офицерлерине эмезе куун-кайрал жок следовательдерге баштапкы катап шытуга экелерде, ол, байла, мынайда ла турган болгодый.

..Марица Маргулис.

Натка журналды жабала, оны алдында баткан жерине салды.

Күннинг зайы кубулып турган. Салкын согуу, кырлардын ары жанынан жаан булуттар тегериле турген жылы келеткен. Олор канайда туштажып, карарып, онын кийининде кожо жылып, бу ок ойдо бирузи бирузин өткүрө жылыжып, мөндүр жаагадый булут болуп жуулыжып турганын Натка узак көрүп турды.

Жанмыр жаап башталары жууктап турган, офицантар тыбыракталган жаан көзүктөрдү жоба бердилер.

Кичинекей станциянын жанында поезд жорыгын кенетинин арайладып токтоды. Вагонго база эки кичи кирди: биши сыиду, жажыл көстү, сол жанындагы көзүнүн алдында карчый-терчий сорбулу кичи, оныла сүүнчилү кара көстү ак чачту алты жашту уулчак.

— Бери- деп уулчак, кичинекей стол жаар коргузи айтты.

Ол отургушка турген чыгып, тизеленип алып, шияли вазаны бойы жаар жылдырды.

— Ада, — деп, ол жаан кызыл яблоко жаар сабарыла коргузи сурады.

— Кем жок, жанме ла зила — деп, адызы каруузын жандырды.

— Алдырбас, айла — деп, уулчак рөпсинеле, яблокону алып, оны тарелкага коштой салды.

Вагонго кирген кичи папирос чыгарып алды.

— Алья, серенкемди мен ундуп койгом, барып эжел — деп, ол сурады.

— Кайда? — деп уулчак сурайла, отургуштын үстүнег турген тужуре секирди.

— Куледе,¹ столдын үстүнде, ондо жок болзо, тоининг карманнида болор.

— Тоининг карманында дедигер бе?— деп уулчак тажы айдала, вагоннын ачык эжиги жаар басты.

¹ Куле - вагонодо улус отуратан жер.

Боро френчту кижигазетти жайга ачты, бу кыска куучунды жылбиркеп уккан Натка ол жаар тууразынаг будумчи жок корди.

Je поезд барарга турганын керелеерге кондуктор козньктинг ары жанында сыгырды.

Френч кийип алган кижигазеттин туура салала, турген чыга берди. Ойто келерде, эку келдилер.

— Слер не бардыгар? Мен бойым да экелер эдим — деп, уулчак ойто до отургуш жаар тизеленип чыгып сурады.

— Онызын мен билерим — деп, адазы каруузын жандырды. — Je экинчи газетти ундуганым менин санаама кирген.

Поезд жорыгы тургендетти. Ол курди кечире куркуреп отти, Натка суу жаар ургун жагмырга урдуруп турган жалал жаар коруп баратты. Уулчак адазынаг нени де сурап, Натка отурган жер жаар уулап турганын ол кенетийин коруп ийди. Адазы кайра бурылбап, бажын кекиди.

Уулчак отургуштардын белдеринен тудунып, Натка жаар бажын барадып, уткуулду кулумзиренди.

— Бу менин книжкам — деп, ол чечектинг ары жанынаг корунип турган журнал жаар коргузип айтты.

— Нениг учун сениг? — деп, Натка сурады.

— Нениг учун десе оны мен ундулла, артыргыскам. Je эрген тура ундугам — деп, ол Натка книжканы ого бербеске турганын сезип, жартады.

Сениг болзо, ал — деп, Натка каруузын береле, онын чостори канайда жалтыражып, жук арайдаг да билдирип турган кабактары турген жуурыла бергенин коруп ийди. — Сениг адыг кем?

— Аька — деп, ол жарт айдага, журналдын ала койоло, боныныг отурган жери жаар качты.

Натка олорды экинчи катап Симферопольдо поездтег тужерде коргон. Аька эчкы козньктинг коруп, ыраак жок эрткан кырлардын чагкыр баштары жаар колыла коргузип, адачына нени де айдып турган.

Поезд оной ары Севастополь жаар маптап берди, Натка десе сумказын ийинине ажыра жуктенип алып, ого чек таныш эмес талабдын жарады жаар баштапкы да туштаган машинала буьун де атанарга город жаар басты.

Шегалова Натка жок штанду да майкалу, колында карткыш тудунып алган койрык-тейрик эрык долло сууга эжинип, кунге ылынатын жер жаар туьуп баратты.

Ол алатан агашту аллеяга чыгып брадала, кыр жаар чыгып келеткен жагы ла келген уулчактарга туштаган Олор туушчек, сумка, корзина тудунгылап алган, тоозыга уйма-лып, арып-чылап калган, суунчилу, омок келеткендер. Олор менгдей-шингдей алып алган тегерик таштар ла оодыячак раковинкалар тудунуп алгандар. Олордын көп сабазы жолды жакалай өзүп турган кычкыл виноградтан созына сугуп алгандар.

— Эвендер, балдар! Кандай? — деп, Натка табыштаным келеткен балдарла тунейлежип ле келеле, кыйгырды.

— Ленинградтан! Мурмансктан! — деп, каруузын ого бир үнле жапдырдылар.

— Машинизла ба? — деп, Натка сурады. — эмезе пароходтонс туштигер бе?

Пароходтонс, пароходтонс! — жагы ла пароходло келген балдар жакшы сөскө сырагай ла сууниче бергендий, бир үнле кыйгырыштылар.

— Же, барыгар, жагыс ла аллеяла барбан, сол жаны жаар бхрыла, орык жолды өрө чыгаар, онойдо жуук.

Натка сырагай ла жараттык жанындагы кунге изип калган таштарга тужуп барарда, пионерский лагерьдин старшии жожатыйы Николаев Алеша Ялтадаг келип турган жолло велосипедде канча ла бар кучиле мантадып келеткенин көруп алды.

Натка, Уралдан балдар келди бе? — деп, ол велосипедниг тужуп, устүнег төмөн кыйгырды.

— Көрбөдим, Алеша. Жагы ла Ленинградтан келген балдарга туштагам, эртең тура он кире кандый да балдар көрөм. База ла Украинадаг келген болгодый.

— Же ондый болзо, келбегендер эмтир. Натка, суу өкжип алзан, меге эмезе Федор Михайловичке кирип барса да ол велосипедине ойто ло минип, кыйгырды. — Жаан учуру керек бар.

База кандын керек боло берди? — деп Натка кайкады.

Алеша колыла жагыла, кырды саг төмөн мантада берди.

Галай токунаалу болгон; суузы жарык ла жылу.

Бала тужунаг ала жаантайын соок ло турген сууга эжинин турарга уренип калган Наткага талаадын тусту токунаалу жакындарыла эжинерге каткыргадый женил болгон. Ол араан эжинип барды. Эмди мынаг, талаадаг, кипаристер өскөн парктары, жажыл виноградниктер, коңрык-тейрик орык, олбак аллеялар — жаан кырдык эдегиде турган басгыра лагерь ого жарык ла сүрекей жакшы болуп көруиле.

Онто келип жадала, оны Алеша кирип бар деп сураганы Натканын сөзсөзүна кирди. «Оныг меге кандый керектери бар, айла жаан учурлу?» — деп. Натка сананды, каскак орык жол жаар бурийла, будактарды туура ийди. лагерьдин штабы турган жер жаар ууланды.

Удабай ол агычакта суу агатан чорголу жабыс будканыг жаанына чыгып барды. Оныг суу ичер кууни келди. Суу жылу та амтан жок болгон. Кырдаг агып тужуп турган кара сууныг суузыла толуп турган бассейниг суузы бу жуукта кенетийин астаган. Лагерде чочый бергилейле, жагы кара суу бедиреер, та баргандар, учы-учында кырдаг жаан эмес, суузы ару кол таап алгандар. Же иш сүрекей араай бдуп турган.

Натка келерде, Николаев Алеша жок болгон. Ого ол бу жагы ла гараж жаар барган деп айткандар. Уралдаг келеткен балдарды тартып келеткен машина лагерьдег он эки беристе жерде сынып, үрелеле, олар болуш сурап элчилер ийген эмтир.

Элчилер — Шестаков Толька ла Дашевский Владик — анда ок скамейканыг үстунде жустери кызарган, омок отургандар. Ондый да болзо, оморкогону Тольканыг жолой карманына яблоко сугуп аларга, Владикке десе—тиштеп койгон яблоколо кандый да течпек, бачым киймыктанбас уулчактыг арказына адып ийерниен уйалбагандар.

Ол уулчак чугулданып, ары-бери узак киймыктанган, оны кем адып ийгенин ондоп болбой турган, нениг учун десе Толька ла Владик нени де этпегендий токунаалу отургандар.

— Сен кажы жерден келгеи? Слер канча кижн келдигер? — деп. Натка немени бачым ондобос течпек уулчактаг сурады.

— Тамбовтыг жааныг, жагыс ла мен келгем—деп, уулчак каруузын унгур, уйалган унле берген — Мен колхозтог келгем. Мени сый учун ийген.

— Каяйны сый учун? — деп, Натка ондоп болбоды.

— Мениг оббокм Баранкин, Баранкин Семен Михайлов — деп, уулчак куузел жартады. — Мен завод сананып таап жечем, меге оныг учун сый бергендер.

— Кандый завод?

— Лорыхта кожо алып журетен, сыксаргыш завод — деп, Баранкин каруузын чукулду береле, сүмелу ле кылыкту элчи уулчактар отурган жер жаар будумчи жок көрүп, чугулданып, кожуп айтты: — Мениг аркам орто кем атты? Кижн тегин дегерлен калган, омор десе адып жадылар.

Натка Баранкинниен ончозын учына жетире сурап угуп болбогон нениг учун десе кирнестеде турган бийик сынду кары-

ган өбөгөн боны жаар кыйгырган. Бу лагерьдин начальниги Федор Михайлович болгон.

— Кир — деп, ол Натканы тура жаар божодып айтты. — Отур. Билерниг бе не, Натка. — деп, ол куучынын жалакай униле айдып баштаарда, Натка чочый берди: — устундеги санаторийдин отрядынын вожатыйы Корчаганов оорыган онын болушчызы Каршвили Нина ташка будун кезип алган. Иринтип турганы жарт. Бисте кандый ой болгону сен бойун көрүп жадын; сен балдардын сырагай ла келип турган ойду жедип келгенин жакшы.

— Же мен келип турган балдарла нени эдетенин билибей жадым — деп, Натка коркый берди. — Федор Михайлович, мен бойум да келгенимнег берч уч ле кун отти.

— Сеге оңдоор до неме керек жок — деп, турумкай карыган өбөгөн узун, арык колдорыла жагыды. — Оңдо фельдшер үй кизи ле сестралар бар. Олор келген балдарды көрүп алар. Сенин керегин не десе? Сен вожатый болорунг. Же звено аайынча болуйле, звеновойлор темдектел, отрядтын советин көстөп тудуп аларыгар. Сеге не жартайган? Сен вожатый болгон ине!

— Эки жыл — деп, Натка каруузун чугулданып берди. — Федор Михайлович, Корчаганов узак оорыыр ба? Ол, анча болзо, база бир-эки недеге жадар?

— Сен канайып турун, сен канайып турун! — деп, начальник колын жагып ла бажын жайкап, куучундай берди. — Же беш-алты кун. Онон ары куунин жеткенче ойто ло амырап бажын жүр. Турган жөптөжил алганыс жакшы. Мен керекти турган эдерге сууп жадым. Же эмди десе бар, бар. Онон башка Нина жагыскаан керектинг учы-бажына чыгып болбойт.

— Ол отрядта бастыра канча кизи? — деп, Натка кунуучулду униле сурады.

— Оңдо барээни билип аларын, бар, бар — деп, карыган өбөгөн камыштан эткен кыжырууш отургуштынг устунеге өргүтүрүп, такып айтты. Ол турадан чыгара эжик жаар алтап бажын барадала, кожуп айтты. — Оңмыз жакшы. Турган жөптөжил алганыс сурем жакшы.

Лагерде бастырамы беш отряд болгон. Натка келгенин вожатый болуп барган устундеги санаторийде уч кунге чыгара шакпырт бдүп турган.

Водганын ортозында ла Нижегородто жаткан қалганчы өйлүк балдар жагы ла жеткен Кызычактар жунунып алгылайла палаттар сайын таркажа бергендер, уулчактар тоонинде

караарз уймалып калгандар, јунунатан кыптын эжигинде токунаазы јок тургандар.

Јунунатан кыпка олор алты кижиден бӊлунгилеп алган киргилейт. Олор сууга једип алгылайла, чыгырыжыл, баштактаныжыл, суула чачыжыл, суу агатаи чорголорго сабарларыи сугул элганда, суу кайра ачыл салган кӊзнӊктӊр ӊткӊре чачылат. Чечек отургускаи грядаларда иштенип турган Гейка деп ишчянииг кезем кыйгызы кӊзнӊк ӊткӊре канча-канча катар угулып турды.

— Слерге баштактанарга болор! — деп, узун сагалду, бу-дында ӊдук јок Гейка кӊзнӊк јаар тунгак униле кыйгырган — Сакуп алыгар, чалканчактан узеле, кӊзнӊк эжыра сойорым. Кандый баштак балдар эди!..

Јунунатан кыпка отрядта дежурный болуп турган чоокыр јусту пионер Иоська Розенцвейг канча катар југӊрип кирип, такылажып чугулду кыйгырган:

— Бу не кылык? Баштактанышты токтодыгар!

Јагы келген балдар Иоська бойы да лагерде учинчи кун тургенин, ол олордын кӊв сабазынииг баштак болгони билгилебей, онын айтканын угуп, табыштанбай токтоп тургандар. Иоська кезем кыйгырганына олор суудан јалтанчылу чыккылап, чала-мыла арланып, трусижтерин кийип тургандар.

Јунунатан кыптан олор жуулыжып алып чыгадылар. Ару резинкалу кӊк трусижтӊ, чоокыр чамчаларлу, кызыл галстуктарыи јетире буулагылабай, парикмахерге чач кестирерге омередьке турарга ээчи-деечи сӊружип југӊредилер.

— Иоська! — деп, Натка кыйгырды. — Билсрииг бе, дежурный. Парикмахердеи чыккаиларын бастыразыи оспа тургустырарга фельдшер јаар ий. Онои башка площадкада сӊружип ӊфисордо, ӊнчолоры мында, оспа тургузар тушта бир де кижж јок. Тӊрген!

— Оспа тургустырарга барыгар! — деп, кичинек сынду ла-зан башту Иоська площадкага чыгып барала, кезем кыйгырды. Оспа тургустыртпаган балдар, турген барыгар!

— Нина! — деп, Натка онын болушчызы сенекте бамбу, таякка таянып, будын араай жылдырып басып турганын кӊрӊлӊ, кыйгырды. — Сен ненииг учун басып јадыи? Сен отур. Бисте канча октябрат, Нина?

— Бисте ӊн октябрат, бир звено болор. Олорго Роза Ковалеваи звеньевой эдер керек. Черкес Ингуловто нени эдетен? Натка, ол орус тилле бир де сӊс билбей јат.

— Нина, Ингуловты Кубаныиан келген казах уулдын звениына кожор керек.

— Лыбатько бо?

— Эне, Лыбатько. Ол черкес тиле эмеш куучындап билер. Башкир Эминени десе эм тура октябрияларда артыргы. Олор бойы бойлорын эрмектешпей де билип жадылар. Бот кэнайда жүгурип жат!

Толыктыг ары жанынаг дежурнай Носыка жүгурип келди.

— Эгирдеги ажанар ой жеткен! — деп, ол оны кем де бу дыйнаг сырагай ла армакчыла кулуп алгандый секирип, тыныжы буулып, серуунденип кыйгырды.

— Сигналды бер, мен эмди де барарым — деп. Натка ка руузын берди.

«Носыканы звеньевой эдер керек — деп, Натка сэмизди. Кичинек, кайкамчылу, бойы десе шулмус уулчак».

Сегис час-жарымда жуунып, тиштерин арчыгандар. Тунде дежурить эдерге келген дежурнай сестра колына толтыра ла градусниктер тудунып алган, Натка бастыра лагерьдин старший вожатыйна бугунги өткөн күнде керектер кандый болгону кыскарта айдып берерге барган.

Айдыг изу эгир болгон, комсомолдор оиноп турган волейбол ойнойтон площадкадан кыйгы, мячиктин табыжы ла судьяныг узуктелте сыгырганы узак ойгү угулып турды.

Же Натка площадка жаар барбай, кырга чыгала, жангыскаан теңкейип турган каскак кырдын эдеги жаар бурыла, орык долло барды.

Билдирбес жанынаг ол ыраак жүре берген, арыл-чылаайла, барбак дубтыг төзиндеги таштын үстүне отурды.

Каскак кырдын алдында токунаалу талай карарып турган. Кайда да моторнай кеме таркырап турган.

Оныла коштой кипаристердин колоткозинде каскак таштын алдында көзөктөринде от жок, сырагай ла ойынчык туррадый, кичинек турачак турганын Натка бу ла тушта көрүп ийди.

Кемнин де базып келеткени бурулчыктыг ары жанынаг угулды, Натка оны көрүп ийбезин деп жалбыракту будактардын колөткөзи жаар кирди. Бурулчыктын ары жанынаг эки кижичыкты. Ай олардын жүстерин жарытты. Кандый да карагуй тун болзо, Натка оларды ундеринег танып ийер эди.

Бу узун сынду, ак чачту, френчтү өбөгөн болгон, оныла коштой колынаг тудунып алган кичинек Алька келеткен.

Натка жажынып калган колөткөлү агашка жууктаардан озо, олар не де керегинде блаажып-тартышкан болгондун, онын учун бир канча алтам үнчүкпай бардылар.

- Сенинчә болзо, Алька, ондый болор-болбос неме учун биске блаажыл-тартыжарга яраар ба? — деп, узун тынду кичи токтой тужуй сурады.

- Ярабас — деп, уушчак јѳсинеде, чугулданып кожук ишти: — Ада, ада, елер мени ого јук кучактанып элган болзогор. Онон башка бис барып ла барып јадис, тура дем јок ло јок.

Канышп јок? Бѳ бис једил келдис! Је кор, тура бу туру, мен тулкуурди чыгарып элгам.

Олор кирнесте јаар бурыдылар, удабай талай јаар ууланган кѳзиѳктѳ от тарыды. «Олор Севастопольго келгендер деп, Натка сезип ијди. — Олор мында нени эдиң јадылар не?»

Дежурный сестраныг кыбында Наткага Шестаков Голда кызычактардыг пазадына тѳрт тамандап ойголоп јирин барала, башкир Экинениг чоґчойынаг тырмал ијгенин, ол оноґ улам тыг кыгырганнн ла јереи чачту теплек Вострова узак каткырып, кызычактарга уйуктаарга чаптык элгенин куучыдал бердилер. Ондый да болзо, кем јок токулдалу јада бергендер. Бу Натканы сууидирди, ол мында оґ лалаттарла коштой турган бойыныг кыбы јаар барды.

Изу тун болгон. Тунде галайда не де кулуреген, је Натка тохунзалу уйуктаган, јанг адар алдында јакын туш

Натка јети часа јууктап барадарда ойгонгон. Ол прощаньга оронып алып, душтыг суузыла јунунарга барган. Оныг кийининде ичи јаан сенек јаар ѳдук јок јылаган

Галайда ыраакта бараткан военный пароходтор ажык чѳйилдет. Чалыны кургабаган алаштардыг тѳзинем бастырта јанынаг кушкаштардыг чыйкылдаганы угулат. Сенектег ыраак јок ичиги Гейка одын јарып турган.

— Јакшы! — деп, Натка тыг эмес кыгырала, кайда да јылым таштыг алдынан оныг ок униндий ун — сууичилу јанылга угала, каткырды.

Натка, сен не? — деп, ол бойыныг кийин јанынаг

Нина, керептер. — деп, Натка колын ыраак јер јаар уулап, каруузын кулумзиренерин токтотпой берди.

— Бугун тунде олор талайда куркүреде аткандарын уктыг ба, Натка? Мен ойгончп келеле, угун турзам: у-ух! у-ух!

Орыннаг өрө турала, палаттар жаар баргам Кем жок, бастыралары уйуктап жат. Жаңыс ла Дашевский Владик ойгонгон. Мен ого «уйукта» деп айткам. Ол жада берген. Мен палаттан чыга ла береримде, ол сенек жаар сурт эткен. Перилага чыгып алала, столмодон жаба тыг тудунып алган учун, тужуре тартып та болбозыг. Талайда дезе отгор, от алыжып, узуп турган табыш ла прожекторлор жарыдат. Менин бойыма да јилбулу. Мен ого: «Владик, барып уйукта» деп айткам. Јөплө дө сурагам, арбагам да, стройдыг алдына да тургузарым деп айткам. Ол дезе столмодон тудунып алган, таштый кыймык јогынаг туруп жат. Сен нени де укпагаг ба?

— Нина, сен мында эки кижн көрдинг эмеш пе?.. — деп, Натка унчукпай туруп сурады. — Бирузи узун сынду, сопоку, чоокыр френч кийип алган, оныла кожо ак чачту, кара көстү кичинек уулчак.

— Чоокыр френчту... — деп, Нина такып айтты. — Жок. Натка, уулчак јединип алган чоокыр френчту кижиге туштабагам. А ол кем?

— Мен бойым да билбей јадым. Ондый ойноп-соподој тургадый уулчак.

— Френчту кижини көргөм — деп, Нина бир канча өйдүн бажында эске алынды. — Жаңыс ла ол уулчак жок жагыскаан болгон, таг атту кыр жаар орык јолло јортул бараткан. Оныг ады бийик сынду, арык, сопокторы дезе балкаштанып калган.

— Јузинде јаан сорбулу ба? — деп, Натка сагыш алындыра айтты.

— Эйе, јузинде јаан сорбулу. Ол кем, Натка? — деп, Нина сурайла, уүрезн јаар јилбиркеп көрди.

— Билбей турум, Нина.

— Мен уйкудан ойгонуп калгам, балдарды ойгозорго звонить эдерге јараар ба? — деп, эжиктин эры јанынан көрүнип келген дежурный унгур униле айтты.

— Јараар — деп, Натка зйтты. — Тургус — «Кезер ле эмтиринг» — деп, Баранкин кыска колдорыла жагып, күзүнн јаар бүдүмчилу базып баратканын көрүп, Натка сананды.

Бу Тамбовтын колхозынан јаскы кыра ижинде јорыктап туруп, сыксаргыш завод эткен учун, оны «сый эдип» лагерге ийген пионер Баранкин болгон.

Бу заводтын бастыра јелселдери колабрага бадын турган, ондо мындый немелер болгон: эки лакап, бир решето, эски уч таар, эки скребок ло бөстинг јурундары. Јалагга тракторлорды ээчий барып, бу уулчактын сананып таап эт-

кен заводы моторлорго суу сыксарып, тракторлор турган
бидо, онын балкажын арчып турган.

Баранкин шагга жууктап барала, желбер буунын учынаг
бук тудала, шагды тыг согордо, жагыс ла бидо кайра бу-
рылгылаган. Нина ла Натка ого ол араай соксын деп кый-
гырдылар.

Балдар башка-башка болунгилеп алала, карагайлу парк-
тыг ортозындагы кумакту тоннинг устунде амыраарга отура
туштилер.

Кажызы ла куунине жараган неме эдип турган. Кезиктери
Натканы эбиреде отурып алган, онын негрлердинг жадын-жу-
руми керегинде кычырганын угуп, экинчилери нени де би-
чигилеп, эмезе журагыталап, учинчилери араайынаг таштарла
ойногылап, тортичилери нени де жонгылап, бежинчилери
десе нени де эткилебей, чалкойто жадып алала, карагайлар-
дагы тобоголорды тоологылап, эмезе тыг табыштангылабай
баштактанып турдылар.

Дашевский Владих ла Шестаков Толька сурекей эпту
жерге отурып алгандар. Олор онг жаны жаар бурылгылаганда,
Натка негрлер керегинде кычырып турганы угулып турган.
Сол жаны жаар бурылгылаганда, Носька кычырып турган тош
оодоочы «Малыгинниг» тундукте жорыктаганы керегинде
угулып турган. Эмеш кайра онголоп баргылаза, жыраанын
аразынаг сурекей билдирбезиянег Кашинниг де Баранкин-
ниг жардына чибиниг чочогойлорыла адып ийерге жараар.
Калганчы учында, эмеш ичкеерилеп ийзе, таштарла, уч орус
кысты ла олорго кожулган октябренок Карасиковты ойноп
алып турган башкир Эминениг будынын тамандарын чы-
быктыг учыла кычыкайларга жараар.

Олор онойдо ла эттилер. Негрлер де, тош оодоочы «Ма-
лыгин» де керегинде угуп алгандар Баранкинниг жардына
чибиниг чочогойыла эки катал аткандар, же Эминениг таман-
нын чыбыкка кычыкайлабагандар, нениг учуп десе ол онын
будынаг сырагай ла ийт тиштеп ийгендий чыгырып, секирип
чыгарын ажындыра билгендер.

—Толька, бугун тунде неме куркурегенин сен уктыг ба?
Мен уйуктап жаткам, кенетийин бух... бух... бух... Сырагай ла
фронттогы немедий. Онызы талайдагы керептер аткандар.
Олор уредуге чыккан болгодый. А мен, Толька, фронтто чык-

—Бу сениг тогунчигинди! — деп, Толька каруузын эш-
неме керексибей жандырды. — Сен жаантайын ла нени-нени
саканып таап аладыг.

— Бир де тогун эмес, меге энем бастыразын куучындаган. Ол тушта озор Брест-Литовсктын жанында жаткандар. Брест-Литовск Польшада кайда болгонун сен билеринг бе? Жок по? .Те ондый болзо, мен сеге айла картадан көргүзип берерим. Жирме жылда кызылдар келгенин энем ундуп салган. Табыш жогынаг келгендер. Кызылдар тескеерлегенин сүрекей жакшы оңдоп жат. Куркуреш бир эмезе эки күн болгон. Туште де, тунде де куркуреш. Юлька сыйнымды ла Юзеф жаанамды энем погребке жажырган. Погребте свечи күйүп жат, жаанам дезе нени де куучындап, кудайга бажырат. Куркуреш эмеш токтой ло бергенде, Юлька погребтен чыгып келет. Ойто ло куркурей бергенде, погреб жаар катап кирет.

— Энег кайда? — деп, Толька сурады. — Сен бастырамын канайда болгон аайынча бир аай куучындазан.

— Мен тегин де болгон аайынча куучындап жадым. Энем дезе погребтинг үстунде ары-бери жүгүрүп турган: бирде калаш ястирип, бирде бир кринка сут таап келет, бирде туунчектер буулайт. Тунде куркуреш кенетийин токтой берген. Юлька отурып жат Кем де жок, тым. Ол погребтег чыгарга сананган. Ийткен, погребтинг эжиги боктулу. Энем кайдаар да жүрс берген, ол кайдаар да чыкпазын деп үстуне кайырчак тургускан. Онон эжик ачылган — бу энем болгон. Ол погребти ачкан. Чачтары семтейип, тыныжы буулып калган. «Чыгар» — деп айткан. Юлька чыккан, жаанам дезе чыкпай жат. Чыгар кууни жок. Оны жүк арайдан ла жоптол алганыс. — Адам мылтыкту кирип келген. «Белен бе? — деп сурайт. — Је, мендегер». Жаанам дезе тергенбей адамга чугулданып жат.

— Ол неге арбанган? — деп, Толька кайкады

— Канайып неге арбанган? Ненинг учун дезе адам поляк. бойы дезе орустардын кызыл черузиле барып турган.

— Онойдо ло арбады ба?

— Арбаган. Бойы да барбай, бисти де божотпойт. Адам оны толыкка отургызарда, ол ондо отурганча артып калган. Бис тышкаары чыгып, абрага отурганыс. Эбиреде дезе бастыра немелер күйүп жат, деревне база. Онызы снарядтардаг улам күйүп жат. Онон арыгызын энем булгап салган: канайда тескеерлегенин, озорды канайда курчагандарын, ненинг учун дезе энем мени жолдо таап алган. Менинг де учун адам-энем орустардан артала. Кунчыгыш Пруссиядагы немелтерге олжого алдыртканыс. Бис ондо төрт по, беш пе жыл жатканыс.

— Адаг ненинг учун мылтыкту келип жүргөн?

— А ол, Толька, албатынын милициясында иштеген. Польшага кызылдар келтилеерде, албатынык милициязы иштей берген. Помещиктерди ле база жүзүн-базын күдүктөрдү туткандар... Тудуп ла алгылаза, ревкомго экелгилейт.

— Адага ондо артарга жарабас болгон — деп, Толька жопсинди. — Онон башка, кийининде бууп та салардаг аябас эди.

Олгүн ле шоры болор эди. Менин тиздам кайда да болбогон, жагыс ла ревкомдо элчи болгон, ондый да болзо оны бир жыл түрмеде туткандар. Менин эжем, эмди бирме сенис жашту, ол эмди де түрмеде отуруп жат. Озо баштап отургузарда — ол уч жыл отурган. Онык кийининде божодып ийгендер. Уч жыл жайымда жүрген. Эмди ойто ле отургузып койгондор. Төртүнчү жыл отуруп жат.

— Удабас ойто божодып ийер бе?

— Жок, бачым божотпостор. База төрт жыл өтсө, ол тушта божодорлор. Ол Мокотовсктогы түрмеде отуруп жат. Онон бачым божотпой жадылар.

— Ол коммунист пе?

Владик унчукпай бажын кекиди, нени куучындашканын санынып, онон Натка негрлер керегинде нени кычырып турганын угуп, экилези унчукпай бардылар.

— Толька! — деп, Владик кенетиинн араай, омок куучындай берди. — Бис экү учены болгон болзобыс, не болор эди? Эмезе химик болгон болзобыс. Суртунип алза, сени бир де кижя көрбөс ондый сурткуш эмезе порошок эди алар эдис. Мен ондый бичик кычыргам. Бис экүте ондый порошок табылган болзо!

— Мен база кычыргам... Владик, ол ончозы тогун неме ине — деп, Толька күлүмзиренди.

— Же тогун болзо чы! Же чын болгон болзо?

— Чын бар болгон болзо бо? — Нени-нени санааны тани алар эдис.

— Ондо коп санаар да неме жок! Бис экү граннын эриганына ретире барарга билет садып алар эдис.

— Билетти кайдатан? — деп, Толька кайкады.

— Бисти тегин де кем де көрүп болбос ине.

— Бу сенин теңегинди! — деп, Владик каткырды.

— Бис озо баштап суртунбей барар эдибис. Советскин жерде ненин учун суртунетенис? Гранга ретире барала, ондо жалагга барып, суртунип алар эдибис. Онык кийининде гранды өдөр эдис. Жандарм түрүп жат, бис оны коштой бдүп жадыс, ол дезе нени де көрбөс.

— Кийин жанынаг жууктап келеле, бажына да јудурукла туда берерге јараар эди — деп, Толька јолтоди.

— Јараар — деп, Владик јопсинди. — Ол, Баранкин чилеп ок, оны кем согуп ийди деп ары-бери бурулып карор эди.

— Јок — деп, Толька јопсинбеди. — Баранкинди бис ойноп араай атканыс. Жандармды дезе кыймыктабагадын да эдип согор эдис. Је кем јок! Оног ары не?

— Оног ары... Оног ары турме јаар атапар эдис. Бир часовойды олтурип, онын кийининде арткандарын... Турмеге кирип барала, надзирательди олтурер эдис...

— Владик, онойдо бис коп улус олтуретен эмтирис! — деп, Толька јагыс јерге отурып болбой айтты.

— Ийттерди оларды килейтен бе? — деп, Владик каруузын чугулду берди. — Олор бистинг улуска килеп јадылар ба? Бу жуукта адама нокори келген. Турмелерде не болуп турганын ол адама куучындап баштаарда, энем мени уйдег тышкаары чыгарып ийген. Сагышту ла база! Мен дезе араайынан кобноктиг алдындагы садка отурып алып, бир де соб божотпой, бастыразын угуп алгам. Бис тулкуурлерди надзирательден алып алала, бастыра камераларды ачып ийер эдибис.

— Бис нени айдар эдис? — деп, Толька чыдажып болбой сурады.

— Нени де айтпас эдис. «Кем кайдаар качар кууни бар, оноор качыгар!» — деп, кыйгырып ийер эдис.

— Олор не деп санангылаар эди? Бис суртунни алганыс ине, олор бисти коруп болбостор.

— Олор санангылап отургылаар беди? Камералар ачык болгонин, часовойларды олтурип салганын коргулеп ийзе, не болгонин тургуза ла сезип ийер эди.

— Олор суунгилеер эди, Владик!

— Бу сениг тенегигди! Торт јыл отурала, база торт јыл отурар керек болзо, канайда суунбентен. Је оног ары не... онын кийининде жузун-жуур печеньелер ле пирожныйлар седып турган сырагай ла бай магазинге киреле, тойо јип алар эдис. Мен бир катап Москвада тортти јигем. Экинчи эјем, Юля, кижиге барар тушта.

— Јиирге јарабас — деп, Толька тузедип айтты. — Нени де јиирге јарабас, нениг учун дезе пирожныйларды суртисеген ине, јип алган, олор ичинге јалтыраар деп мен ол бичиктен кычыргам.

— Чындап та, корунетен эмтир! — деп, Владик јопсинди. Олор экилези каткырыштылар.

— Бу очозы чорчок — деп, Владик унчукпай турала,

бойы жартын айтты. — Бу ончозы чорчок. Неме де эмес!

Ол туура бурылата, чалконтто жадып алып, теңери жаар узак ойго көрө берерде, Толькага ол Натка нени кычырып турганын угуп туру деп билдирген.

Же Владик укпай, өскө не де керегинде сананып турган.

— Чорчок — деп, ол Толька жаар бурылып такыл айтты. — Австрияда бир коммунист бар. Ол алдында солдат болгон. Онын кийининде коммунист болуп алган. Ол сүртүмбегенде де, көрүмбей жат.

— Канайда көрүмбей жат? — деп, Толька жылбиркеди

— Көрүмбей жат, божогоны да ол. Ол турмеден качкан кийининде полиция оны уч жылга чыгара бедиреп жат, кандайып та таап болбойт. Ол бирде мында, бирде ондо, бисте көрүмбей келер. Львовто депонун ишмекчилеринин жуунында куучын айткан, бастыралары да кайкаганана кыйгырып ийгендер. Полиция келгенче, жарым час кире куучындаган.

— Же, полиция канайтты? Же, ол кайдаар барган?

— Канда барганын барып сураган — деп, Владик каруузын оморкоп берди. — Полиция эжикте көрүмбей де келерде, кеистинин от бую берген. Көзноктөр десе көп, көзноктөр ненин де учун бастыразы ачык болгон. Полиция механик жаар жүгүргөн, механик десе кыйгырып, арбанып жат. Мынаиң дедери барыгар, көрмөс! — деп, айткан. — Меге тегин де түбөң, якорьдын оромужы куйе берген болгодуйу.

— Ол ошобдо өнөттинин айткан! — деп, Толька кайкалап кыйгырды.

— Өнөттинин бе эмесе өнөттинин эмес не, сен барып жартына чык—деп, Владик каткырала, үшпн рабызадып айтты. — Ишмекчилер жажырып жат, шак мынаиң улам көрүмбей! А сен не деп бододуй? Порошок деп не?

Обедке соккон шагнын уни ыраактан угулды, балдар жастыктарын, простындарын да коларткыштарын алып, отурган жерлеринен чыгырыжып жүгүрдилер.

Обедтин кийининде амырап жадар учурлу болгон. Же үшпнчи палатта плотниктер эртен турадаиң ала сенек жаар чыгатаиң жаны эжик жазап тургандар. Орындарды тышкаары чыгаргандар, полдыиң үстунде струшкалар да штукатуркалар жаткан, плотниктер десе оронтып турган.

Онын учун экинчи звеното паркта амыраарга жөн берди.

Владик да Толька орешникке чыгып алгандар. Толька удабай ургудей берген, же Владиктиң уйкузы келбей турган.

Бугун ол жаан учурлу письмо сакып турган, је почтальон тушке жетире ненин де учун келбеген.

Владик ары-бери аңданып, токунаалу козурыктап жаткан Толька жаар куйунип көрүп турган. Удзбай ары-бери аңданарга оныг куйунине тийе берген, ол өрө тура коноло. Тольканы будынаг тартты:

— Тур, Толька! Не уйуктап жадыг? Тунде уйуктап аларыг.

Je Толька будын сырандада тееп ийеле, Владик жаар арказыла бурылып, жадыл алды. Владик чугулдана береле, Тольканы колынаг тартты:

— Тур... тур, Толька! Эбиреде измена! Бастырабыс олжодо. Командирди өлтүрө аткандар... Болушчызынын санаазы эңделип калган. Мени төрт катап шыркалагандар, сени уч катап. Мааныны тут! Бомбаларды ташта! Трах-та-бабах! Айрылып чыгалык!..

Алаатый берген Толькага мааныныг ордына коларткыш, бомбаныг ордына эски сандалый тутурун береле, Владик ийкөрин жыраалар өткүрө кырдыг эдеги жаар апарды.

— Мындый керектер учун жикте орто... деп, бөркөгөн Толька айдып баштады.

— Олордон айрылып чыктыс! — деп, Владик жүрексиреп литты. — Ондый геройский керектер учун сени ордсице кайралдап турум. — Владик кадалгак уактаг узуп алаала, оны Тольканыг кыска жегдү чамчазыныг төжлнне каптырып берди. — Толька, чугулданарыгды токтот! Туку кырдыг эдегинде кандый да тура Туку кырдыг ары жанында кандый да вышка. Туку ондо, кайуда, не де токулдайт. Туку бистинг будыстыг алдында койрык-тейрик орык жол. Кандый тура болотон? Кандый вышка болотон? Кем токулдадып жат? Орык жол кайдаар барган? Жугурсеин, Толька! Оячолоры уйуктап жадылар, кем де жок, бис бастырамын; шигдеп көрүп келерис.

Толька эстеп, кулумзиренеле, жөпсинад.

Олор табыш этпезиненг, кем де көрбөгөдий эдил жолды кечире жугурип, кобу жырааныг ортозы жаар киргилеерде, кадалгак чеденди өдүп, өрө өңөлөп, төмөн тушкулсап, бойыныг жолы да көрбөй, нени де артыргыспап түргөн бараттылар.

Олор онойдо чиринген беседканыг жанында жажарган таш статуя турган жерге жедип баргандар. Оныг кийининде ташталган терег колодец таап алгандар. Оныг кийининде фрукталу садка кирип барала, тудаган иттинг ыркырангыныг угуп, оной тургуза да качкандар.

Кадэлгак ырааның ортозынан чыгып алаала, лагерьдин кичинек больницазын эбиреде туткан чеденге једип барадылар.

Олор көзиөк јаар билдиртпезиненг кзрап көргүлейле, бир палатта кунугып, кызыл яблоконы ары-бери кууи-куч јок апландырып турган таныш эмес уулчак көруп ийдилер.

Олор көзиөкти араай токулдадып, уулчакка колдорыла уктуулду јаныдылар. Је уулчак чуғулданып, олорго јудуругын көргүсти. Олор өөркөй береле, торт јудурук көргүстилер.

Онойдордо, чуғулчы уулчак няняны кычырып, кенетийин тын кыйгыра берди. Коркын берген уулчактар чеденди ажыра секиреле, орык јолло көс ло јеткен јер јаар југурдилер.

Удабай олор талайдын јанындагы бийик јаратка једип бардылар. Сол јанында капчалду кырлар теңкейип калган тургандар. Ог јанында, койу агаштын ортозында бийик эмес ишбенин оодык-сыныктары јаткан.

Уулчактар токтой туштилер. Сурекей изу болгон

Тоозындалган ыраанын ары јанынан курт-когустардын габыжы угулат.

Буттарынын алдында талай чакпындалат. Эбиреде бир те кичи јок.

— Бу јебредеги ишбее — деп, Владик јартады

Толька, бедирен көрөтик, айса болзо, озогы нече таап аларыс

Олор узак бедирегендер. Уулчактар кунге онун калган панцирстын коробказын, консерванын тала банказын, майчыпта базып койгон башмак ла ийттин сары куйругын таап алгандар. Је олор озогы улду де, јуулажарга керекту татап калган мылтык-јепсел де, уур кызы да, улустын сөбктөрүн де таппадылар.

Онойдордо, олор өөркөп, төмөн туштилер. Стенени коштой бекоп кадалгак ырааны өдөлдө, чык јатанын турган кыра ойдыкка туштадылар.

Олор нени эдетенин сананып, токтой туштилер. Је бу бийик ыраактан, лагерьден, мынаг сыраган ла бөкөнөк кыгытагандай, уйкудан турарга берген сигнал угулды.

Барар керек болгон, је олор бого экинчи катап бууш, агаш, сасчи де серегке алып алаала, келерге шуунин алдылар.

Јолдын кабортозына јетире олор унчукпай југурдилер. Онон күчтери чыга бергилейле, коштон бардылар.

— Владик, сен јаантайып нени-нени сананып таап алдың — деп, Толька јилбиркен сүрөдө. — Сенин озогы чык ла рыцарьлардый рыцарь болор куунин бар ба? Улдулу, куйакту, кай-кеределу, панцирьлу?

— Жок — деп, Владик каруузын берди. — Менин куйактуу ла кан-кеределуу озогы рыцарь болор кууним жок, чолмондуу ла колмылтыктуу эмдиги ойдөгү рыцарь болор кууним бар. Мен көргөн бир кижидий.

— Кандый бир кижидий?

— Держинскийдий. Сен билеринг бе, Владик, ол базалык поляк. Бистинг турада онын портрети бар, эжем онын алдында поляк тилге бичип салган: «Кёөркин рыцарь. Бастыра пролетариаттын жалганбас нажызы». Ол жада каларда, эжем турмеде ыйлап, эгирде шылуда жандармнын кандый да кинитанынын жузине жаба тукурген.

Почта тартып келеткен кереп оройтыган, онын учун тешкек почтальон будактуу кургак агашка тайанып, тыныжы буулып, кырга жуу ле эгирде келген.

Оны айландыра курчап ийген балдарды туура туругар дел колыла жангып, ол оларды обокёлориле адзп, билгендерин аттарыла адап турган.

— Коля, карындаш, колыг келип сал — деп, ол куркудук унине айдып, тым турган уулчакты жегинег тартат. — Колго тзбарып ийдигер, баштак албаты! Кижиге кол саларга берзегер. Мишаков, сеге письмо жок. Баранкин, сеге письмо бар. Ондый калып письмолорды сеге кем бичип жат?

— Менин колхозтогы агам бичип жат — деп, Баранкин жуулышкан балдарды ийиниле ийдип окуп, тыг айдаган.

— Бу мышызы Василий агам. Менде эки ага Григорий деп агам. Кызыл Черуде броневой отрядта. Бу письмоны бичигени Василий агам — бистинг колхозто старший конюх. Григорийди черуге жуукта алгандар, Василий дезе черуде жуупеле, жангып келген. Бис уч карындаш ла уч эге сыйып. Экуз бичкчи, бирузи бичик билбес, кичинек кыс.

— Сенде канча жеге?

— Слерде уй бар ба?

— Куштар бар ба? Эчки бар ба? — деп, бир канча балдар Баранкинге бир ле ойдө кыйгырыштылар.

— Жегелер менде жок — деп, Баранкин колын пакет жаап койип, каруузын куунзеп берип турды. — Уй бар, чочконы олтурип койгоныс, чочконын жангыс ла балазы арткан. Бистинг деревнеде эчкилер азырабай жат. Эчкидег биске туза ас, жангыс ла мазлага кирип жат. Неге каткырып жадыгар? — оны эбиреде турган балдар ончолоры каткырып тургандарын угала, ол кайкап, жакшы куундуу кайра көрди. — Бойлоры сурагылап, бойлоры ок каткыргылап жат.

Балдардын көп сабазы таркажа берерде, Дашевский Владик жууктап келеле, ого письмо бар ба деп сурады. Письмо жок болгон. Ол улус көрбөс аразында почтальонго сабарыла кездесе, онын кийининде не де болбогон немедий сыгырып, жолдун жанындагы бөлгөнүн баштарын чыбыкка үзө чаап, жүрө берди. Шегалова Натка Уралдан Вера үнөшөөгө заказной письмо алган.

Эгирде ажанып да алгылайла, санаторийдеги бастыра отряд Нинала кожо ойын башталып турган төмөнгү площадка жаар жүрө бергендер.

Ичи кесип палаттарда да сөөктүн ары жанындагы жалбак агычакта алдындагызына көрө тым, улус жок.

Натка бошындык кыбы жаар киреле, письмонун ачык ийерде, ненин де учун керосинге жытанып турган, кыркмынчы фотокарточка тушта.

Вера чөй бруска эбиреде каптырган, столмонун жанында бир будына тизеленип алган, коркок темир «кошканын» кымыжын тыгында тартып турган. Туйук кара кийимин жалбак брезент курта курчанып алган, темир каптыргыларында маска, плоскошубцы, кыскаш да база кандай да инструменттер каптырып алган.

Верка столмого чыгарга тергенип, мендеп турган, көрүлөт, ненин учун десе оного ыраак жокто эмик жаар эженер бе, электротехник не көрүп турган, ошала коштой батпанак сынду, кара чачту кижинин чырамы оны жагы да тыг арбагандын неге де санааркап, чугулданып калгандын турган. Айас кун болгон. Ыраакта учуна жетире эдилбеген тенкейижи калган постройкалар да жара ыштыг узуктери көрүлөт турган. Письмодо көп неме бичилген. Верка су-кадыкка амыр жүрүм деп бичип турган. Практика удабас божоп жат. Ток астадар немени ойинен озо бүдүргөн учун ол сын алган. Бир кезек ойго от оңо берген учун ол выговор алган. Текши айса, кем жок—арып-чылагам, уреду башталар алдында Уралдан барадала, Москвага кыйалта жок табарып барарым, ондо сече жолуккан болзом, жакшы болор эди деп бичип турган.

Натка санава берди. Ол тоозынду, кара кийимду, калыг уур ботникалуу, ууры он фунт темир «кошканын» калшуун Верка будына канайда тартып буулап турганын илбиркөп көрөлө, чугулданып, фотокарточканы туура йитти, ненин учун десе ол Веркага күйүнүп турган.

Кышкы монтердинго столмого чыгарга керекту коркок тамак

Көзноктин көжөгөзү кенетиин эки жара ачылып, оной Баранкинниң болчок бажы көрүнип келди.

— Баранкин, сен нениң учун площадкада эмес? — деп Натка кайкап, чугулданып айтты. — Уулчактар ойногылап жат, а сен не?

— Ол ойын эмес — деп, Баранкин көзноктин бозогозына тожиле жаба жадып, будумчилуу айтты. — Мениң будымды таардыг ичине сугуп буулайла, жүгур деп айдыжат. Мен бир алтам базала—жерге күч ле жыгылдым. База бир алтам базала, катал ла жыгылгам. Олор десе каткырыжыл жадылар. Онын кийининде калбакка чий жымыртка салала, колыма берип, катал ла жүгур деп айдышкандар! Жымыртка мач эдил түжеле, оодыла бергени жарт. Бу ойын ба? Бистин колхозто ондый ойын учун чыбыктаардаг маат жок. — Ол Натка жаар каарган айас көрөлө, жакшы кууниле кожуп айтты: — Мында болорым. Кайдаар да барбадым. Мен онын ордына Гейкага одын кезерге болужарым.

Баранкинниң болчок бажы көрүнбей барды.

Же бир минуттын бажында кызарган жүзи катал ла көрүнип келди.

— Ундуп салгам — деп, ол Натканың чырай-бажы кубулып калганын көрөлө, токуизалуу айтты. — Комсомолдор мяч ойноп турган площадканың жанында отком. Мени токто доло, жакындар: кайча ла бар кучиңге жүгур, Шегалова бош болзо, капшай келзин. Чек ундуп салгам — деп, ол такып айтты, эл-жоксынып күлүмзиренеле, нениң де учун эскерди: — Бир катал тунде бистин колхозтын амбарын өрттөп ийгендер. Агам уйде жок болгон. Мен ат жегерге саран жаар киргем. Оңдо карагуй. Седелке десе кадудан түжеле мениң бажыма тийген. Санаам энделе берген. Мен тышкаары жүк арайдаг ла чыккам. Амбар десе күйүп ле күйүп жат.

— Баранкин, сенде эне бар ба? — деп, Натка колың онын күчтү ийинине салып айтты.

— Бат Ады Александр — деп, Баранкин каруузын кууизеп ле суунип берди. — Александр Тимофеевич. Ол бистин колхозто мал азырап жат. Бу жасты чыгара оорып жаткан. Эмди кем жок... Оорузынан жазылган. Онын төжине бука түскен. Бистин бука укту жакшы мал. Былтыр кышкыда бистин колхоз Моршансктаг алты жүс салковойго садып алган. Барып жадым, барып жадым! — деп Баранкин кайра көрүп, кем де ыраактаг тунгак унне кыйгырып турарда, удур кыйгырды. — Онызы Гейка кыйгырып жат — деп, ол жартыды. — Бис оныла нажалар

Натка площадка жаар тужуп барарда, кун талайдын ары жаны жаар ажып бараткан. Эгирде учуп жүрөтөн стриждер теңериде табыш югынаг кайып учужа бердилер. Каруулыктардыг отторы виноградтардыг ортозында куйгүлей берди. Маяхтын жажыл отторы жарыды. Карангуй турген кирип турган, ие ойын сырагай ла көндүгө берген.

«Картузик мячты жакшы согуп жат» — деп, Натка санады. Тастайта уруп койгон мяч теңери жаар чыгала, баштары суури карыган кипаристердинг устунде бир кезек ойгө токтотуп тужеле, өрө чике чыккан аайынча жер жаар, онойдо ок чике келип тушти. Натка сандалиязы будынзг уштылбай туру ба деп секирип көрөлө, пладын жазап тартынып, көзин мячтан албай, сетканыг жанына жүгурип барала, Картузиктин сол жанында кижж жок жерге туруп алды.

— Пасовать э! (мячты боны бойыбыска берип ойнойлык) — деп, Картузик ого жарым унденип айтты.

— Кем жок, мячты берип ойноорым — деп, ол каруузын жарым унденип береле, мячты сетканыг ары жаны жаар ырадыг сокты.

— Мячты берип ойно — деп, Картузик такыл айтты. — Натка, мендебей ойно.

Же мяч учинчи линияны өтти. Кыца сөккөн мяч туура беркирген. Картузиктин бажыныг усти жаар көдурилди.

— Меге бер! — деп, Натка Картузикке кыйгырды.

— Ал! — деп, Картузик каруузын жандырды.

— Мячты сетканыг ары жаны жаар саг төмөн сок! — деп Натка, мячты ого жабыс берип, кыйгырды.

— Согуп жадым — деп, ол каруузын береле, канча беркирчиле мячты саг төмөн сокты.

— Бир — ноль — деп судья жарлаша, сыгырып кезетти.

— Шегалова ла Картузик, кууучындашпатар, оной башка штраф эдил бир очко айрыырым.

Натка каткырды. Картузик мени де керексией кулум киренди, озор удуратедире сумелү көруштилер.

— Шегалова, сени Алеша Николаев мениг де учун бедиреп жат! — деп, ого балдардыг кемизи де кыйгырды.

— База не боло берди! — деп, Натка колыла жагыды.

— Түнде ого не керек? Нина анда арткан.

Бурункий кирип турган. Тоо «бир — ноль» болордо, эгирдеги тагдак жоголды. Тоо «сегис--беш» болордо, жылдыстар суркуража берди. Судья ойын божогон деп жарлаарда, кырдыг ары жанынаг сурекей жаркынду ан чыгып келди, ойынды керек дее катап ойноп баштагадыг.

— Ойын башталып жат! — деп, судья кыйгырды, бу

ойдо кара мяч сетканын тал ортозында оро бийик кодурилди.

«Бер!» — деп, Натка көзиле Картузиктен имдеп сурады.

«Ал!» — деп, ол каруузын учукпазынаг бажын кекип берди.

— Мячты сетканын ары жаны жаар сан томон чике сок! — деп Натка көзин жумуп, селт эдип кыйгырарда, мячтын табыжы ла судьянын унгур сыгырыжы угулды.

— Шегалова ла Картузик, куучындашпагар! — деп, судья куунзеп айтты. Же жаратпай тургандый эмес, кезеди турган айлы айтты.

Натка жанып барадала, Гейкага жолукты; ол кырды сан томон кулуреп, учтары секирип турган бир канча сыраалар сууртеп алган келеткен. Натканы танып ийеле, ол токтой тушти.

— Федор Михайлович сураган — деп, ол Наткага куучкыл айтты. — Мени бедиреди ийген, же мен таппагам. Ого не ондый сурекей керек боло бергенниги билбей турум.

«Не-не боло берди эмеш пе?» деп, Натка коркып сананала, жолдын сол жаны жаар бурыды. Оок таштар онын будынын алдынаг шылыражын жылыжа берди. Ол бир жыраадан база бир жыраага секирип, тепкишти орык жолло агычакка тужун барган.

Бастыразы тым ла токунаалу болгон. Ол лагерьдин штабына баратан ба, барбайтан ба деп сананып турала, энди тукей ле ой орой, ончолоры уйуктап жат деп шуунеле, коридор жаар араай кирди.

Дежурныйга киреле, не болгонын сурал угардаг озо, ол сандалиязына кирген оок курч таштарды чыгара кытап итерге, бойынын кыбы жаар кирди. Ол от жарытпай, орыннын устуне отурды. Бир сандалиязынын кайыжынын топчызы ненин де учун алынбай турган, Натка выключатель жаар чойнади. Же ол кенетийин селт эдип, тым тура берди; ого ол комнатада жагыскаан эмес деп билдирди.

Натка кыймыктанарга тидинбей тындады, кемниг де тынжын жарт угала, комнатада кемди де жажырып койгонин билип алды. Ол выключательди араай толгоды.

От жарый берди.

Онын орыны турган стенин одожында жаан эмес темир орын турганын, онын устунде ого таныш та. таныш эмес те, ол ок уулчак токунаалу терен уйуктап жатканын ол кыруп ийди. Ак чачту ла кара косту Алька.

Бу ончозы кижиле укпаган жагынаг болгон, кайкамчылу ла дегени — чек жарт эмес.

От уйуктап жаткан Альканын жүзүн жарытты, ол ары-бери аңдана берди. Натка чанкыр пладын чечеле, оныла абажур-дын устин буркеди.

Эжик кычырап, комнатага көстөри уйкузыраган дежурный сестра кирип келди.

— Ольга Тимофеевна, бу кем? — деп, Натка шымыранып сурады. — Ненин учун?

— Бу Алька — деп, дежурный каруузун токунаалу берди. — Сени эгирдеп ала бедирегендер ле бедирегендер. Се-ге столдын устунде записка бар.

Записка Николаев Алешадан болгон.

Натка! — деп, Алеша бичип турган. — Бу Алька, Усту-ги көддиг жанында суу агызар труба салып турган инженер Ганиннин уулы. Бугун тубек болгон: жердин алдынаг чы-гып турган кара сууну бууп койгондор, букти суу алып жат. Инженер бойы көл жазар барган. Орынды бир кезек ойго се-нинг кыбында тургусканыска сен чугулданба, эртен аргазын сананып таап аларыс».

Кичинек орынның жанында ак отургуш турган. Онын ус-тунде көк трустик, жеңи кыска чанкыр чамча, болчок таш, картонног эткен коробка да бөрүгинде кижинин көзи кыл-быккөдөн мызылдап турган беш айры чолмонду, мылтык-жепселду кнжи сурекей турган мантадып бараткан, будук-тап жураган журук жатты.

Натка коробканы ачып ийерде, онын ичинег онын тизези жаар эки чоокыр аспап чыгара секирди.

Натка араайынаг каткирала, отты бөчүрди. Николаев Алешага ол бөркөбөгөн.

Инженер жаны плотинанын жанындагы турган устуги ба-ракка жетпей, экинчи участок жаар бурыды. Ларат жаар жер сайын ташталган тачкаларды, абылдарды да темир күрек-терди ол ыраактаг көрүп ийген. Суу иштеп турган улус жаар кенетийин агып келген болгодой.

Инженер аттыг устуниг тушти. Балкажы чейилген суу каскак орогө будун жарым метрдег ажыра толгон. Сууда уштулбаган кемю казык содойып, эки агаш күрек кайкалап турган.

Суу база да жарым метрге көдүрилзе, коштой турган ой-дыкка урулып, кайра агарын, оной база бир метрге көду-рилзе, ойдыктан ажала, он жаны жаар агып барала, суу ага-тан желобтор эдил турган жерде баштапкы участкакты буза-рын инженер билген.

— Керек коомой, Сергей Алексеевич! — деп, старший десятник Дягилев жырааларды тызырада сындырып келеткен досколор, тоормоштор сууртеп алган абраду эки этты жедип алган кыраы сан төмөн басып келедип кыйгырган.

— Суу качан бускан? — деп, инженер сурады — Шалимов кайда?

— Ондый улусла иштеерге жараар ба, Сергей Алексеевич? Ондый улусла калас бй откурерге жараар. Суу тогусчас киреде бускан, Шалимовтын бригадасы иштеген... Суу алдынан бузуп чыгарда ла, олорго презент апарып, таштарла бөктөр ордына, мени бедиреп ары-бери жүрүп калган... Мени бедиреп, таап алгылаганча, ойдык бир кулаш кире жаанай берген.

— Шалимов кайда?

— Эмди ле келер. Бойдунг дөрвнезинде иштеерге улусууп жат.

Туниле малталар чатылдап, оттор күйүп, сагысту чагак тызырап жалбыштанган. Таг жарып келер алдында сал эдип алгылап, суу бузала, агып турган жерге оок таштарлу рогожадан эткен таарларды уч частын туркунына таштагандар.

Учы-учында оок таштарлу калганчы таарды таштайла, суу бускан жерди бөктө айгилерде, сууга улуштенип, балкашка чачылып калган инженер кызарган жүзүн арлайла, аратка чыкты.

— Же ол тизеленип алып, күйүп турган оттон чокту коч чыгарып ла турарда, жаратта тал-табыш, кыйгы ла арбаныш ташталды. Ол бут бажына тура жүгүреле, камыспаган папирозын туура таштады.

Суу баштапкы катап бузуп чыккан жеринен ыраак эмес жерде он жанынан тубинен адылып чыгып, кайнап турган кандагы чылап, бортылдап, көбүктөдип турган. Тамырып гуй бөктөп койгон кара суу өскө жердек чыгып, алдындагылынан да тыг бузуп чыккан ошкош.

Инженер чүгүлданып калган жер казачыларды коштон бдөлб, Дягилевке ле Шалимовко басып барды. Ол олорды ташла жалбак эдип салган тус жер жар баштап апарды.

— Бот — деп, ол айтты. — Бого одус кизи тургузарык. Туура казып барыгар, бис сууны кырды сан төмөн агысты барыс.

— Тобырак кандый эмеш, Сергей Алексеевич! — деп, Дягилев Шалимовло удур-д-дир көрүжип, жөпснбеди — Кем

жок, озо баштап конок туркуныка төртөн метр кире жерди жүк арыдайга казып ийзе, жакшы, оной арыгызы бастыразы таш болгонун слер бойыгар көрүп жаздыгар.

— Казар — деп, инженер такып айтты. — Сменала элип-селижил токтоду жогынага казар. Оной арыгызын динамитле узе атырып ийерис.

— Сергей Алексеевич, бисте динамит жок, улусты тегин жерге иштедерис.

— Казар — деп, инженер буулаган адынын чылбырын чечип, такып айтты. — Динамитти табар керек, оной башка иштеген иш тегин жерге эртар.

Инженер лагерьге тужеле, Алькага да кирбей, телефонго барала, Севастопольды узак ла туручкай кычырып турды. Мыч-учында Севастополь ого каруузын берди, же Взрывсель-промной ого Москвадан наряд жокко бир де килограмм динамит берип болбозыбыс деп каруузын бердилер.

Инженер шоссе жолго чыгара жортуп барала, онг жаны жаар бурып, садтын ортозында теңкейлишип тургулаган жараш апаган туралар жаар талайдын жарадыла желдирди. Бу алдында бай улустын туралары болгон, эмки десе пионерский лагеринин шефи болуп турган ЦИК-тин ле Совнаркомнын ишчилери амырайтан тура — Ай-Су.

Жараштыра жазатан бийик решетканын жанында адынага тужуре калыйла, дежурный отуратан кыпка кирип, амырап отурган улустын ортодо Самарин эмесе Гитасевич бар эмеш пе деп сурады. Ого Самарин эртен тура Ялта жаар барган, жүк ле эгирде жанар, Гитасевич десе мында деп каруузын бердилер.

Инженер пропуск алып алзала, камчыла тобыракка уй малган сологыннын койчына согуп, ыраакта эллейинин тубинде көрүнип турган жер жаар барды.

Гитасевичке ол талап жаар баратан тепкиштин жанында туштатан. Бу кара чачту, бажы эмеш буурайып келген, те герик очкалу, жалбак кара сагалду кичи болгон.

— Эзендер! — деп, инженер колын козырөгыннын жанына тудуп, тыг уиденип айтты.

Гитасевич сакыбаган жанынага жедип келген сологы тобыракталып, балкашка уйчалган френчту кичи жаар кайкап чырд.

— Ба!.. Ба!.. Сергей!— деп, ол күлүмзиренип, кэркираган өткүн униле куучундай берди. — Кайдан келдин? Кандын будумду келтег — сологын тобыракталып, балкашталып калган, френчту... камчылу! Сен не, кайдан чондуре ле полктын штабына келдин бе?

— Керек бар, нөкөр Гитаевич, — деп, Сергей чөйбө туткан котон тыгыда жаба тудуп айтты — Мендештү керек.

— Акыр, акыр — деп, Гитаевич скамейкага отуруп куучындай берди. — Газеттер кычырбай, телеграммалар албай жадым. Нени айдарга туруп? Откөн өйлөрдөгү журумисти эске алыңак... дивизияны, Бессарабияны. Куучындажалык — онызы жакшы неме, керекти туура артыргыс. Мен мында жамылу да эмес, иш те жанынан нени де будурбей жадым. Күнү те изинип, стихтер кычырып жадым.

— Керек бар, нөкөр Гитаевич, — деп, Сергей турумкай акып айтты. — Жаан учурду керек эмес болгон болзо, сурабас та эдим.

— Пёлюшын кайда? Матусевич? Ол чы... кем болуп барган эди? Же, жаагында сорбулу чы... Эх сени! Сорбулу кичи кем болуп барган эди? — деп Гитаевич, Сергейдин айтканын сырагай ла уктаган немедий, оной ары куучындады.

— Сорбулу улус көп болгон, нөкөр Гитаевич. — Мен бака сорбулу — деп, Сергей оной ары куучындады. — Мете динамит керек. Взрывсольпром бербей жат, Москвадан сураар керек деп айдат. Слер бичин берзегер, берип ишерлер. Слер амырап турган санаториндин улузы — бистиг шеф. Слер амырап жадыгар, ондый болзо слер база шеф.

— Кандый динамит? Кандый шеф? — деп, Гитаевич бөркөп, токунабай катап ла сурады. — Бу сен кайдан тужун челдин? Мен сууга эжини алзала, стих кычырып келеткем, ал десе кенетиини керек бар... динамит... шефтер... Же, кандый керек? Байла, болор-болбос неме?

— Болор-болбос керек — деп, Сергей рөсинеде, ого айдар немени бастыразын куучындан берди.

Керек Гитаевич чырайын жууруп, ого берген чаазыды, карандашты алып, нени де бичиле, Сергейге бергениле бокоды.

— Ал — деп, ол кату айтты. — Сенен айрылып болбозың.

— Слер онойдо уредип салганыгар, нөкөр Гитаевич, — деп, Сергей каруузын береле, чаазынын сугуп, кожуп айтты:

— Мен Украинада дивизиянын бир комиссарын билгем, бир катап командующий оны гауптвахтага олтургускан. Ошун башка оной айрылып болбозың деп айткан.

Гитаевич очканын ары жанындагы чичке соок көзин жууруп, Сергейди сырагай ла оморкодын турган немедий, тууразынан каткымчылу көрүп, же оной ары куучында, куучында деп айткан немедий болды. Же эмди Сергей бош да Гитаевич жаар тегине де көрбөй, унчуклазынын портсигарынан папирос чыгарып турды.

— Отургыскан дейзинг бе? — деп, Гитаевич кенетийин суунчилу, је алдындагы ла зайынча каркырууш униле сурады. Сергейдин колынан тудала. ийинине таптады. — Ол керек мынан озо узак болгон — деп, ол эмди араай кожуп айтты.

— Туку качан болгон, нокор Гитаевич.

— Сен эмди черуде эмезинг ине?

— Инженер. Запаста жүрген командир.

— Сен, Сережка, ненинг учун инженер? Сенде инженер болгодый арган бары менинг санаама кирбейт... Акырзан, сен кайдаар барарга турун? — деп, Гитаевич Сергей орто тура коноло, полевой сумказынын кайыжын каптырып турганын көрүп, сурады. — Чындап та, сен эмди динамит апаратан турун не. Је чөйбө бйлөр болгодый болзо, келип бар. Јагыс ла бир де керек жогынан кел. Талайга барып, эжинип алала, муучындажарыс. Сен жагыскаан ба? — деп, Гитаевич Сергейдин жузи јаар көрүп, ненинг де учун араай ла јалакай сурады.

— Јагыскаан. Чындап та, бис эку — мен ле Алька — деп, Сергей каруузын берди. — Эку, мен база уулым — деп, ол такып айдала, унчукпай барды.

— Је, база тушташка јетире јакшы болзын — деп, Гитаевич нени де айдарга эмезе нени де сураарга саянган болгодый, је токтой берген — айтлаган да, сурабаган да, јагыс ла онын крлын јаантайын јакшылажын турган зайынча араай тутпай, јаба тын тутты.

Сергей кол јаар баратан јолды кыскартарга, орык јолды кечире барды, је боочыга јеткелекте, лагерьге једеле, Севастополь јаар атанарга машина белетеп салзын деп аидар керек болгонын эске алынды. Ундычак болгонына бөркөп, машинала өскө јер јаар жүргүлей бербезиндер деп коркып, ол арыган адын токтотты.

Оок таштарла урган орык јол өлөңлө туй өзүп калган. Ыраак јокто јайрадылаган башнязында кыска койу јыраатар өзүп калган эски кичинек шибенинг оодык-сыныктары содойжып турган.

Ат кулактарын сертейтти, орык јолго јыраанын ары јанынаг эки уулчак чыгып келди. Олордын бирузи учына стевринниг эткен свечи буулагак агаш тудунып алган, экинчизи дезе бир болчок чичке буучак экелеткен.

Олор таныш эмес кижиге туштайла, экилези кемзине бердилер.

— Лагерьдег бе? — деп, Сергей сурады. — Бери келзегер де!

— Лагерьден — деп, каруузын свечилу агажын кийин жанына жажыарга кичеенип турган бийик сындузы чырайын жуурып, куун-куч жок берди. — Бис соодол базып жүргөнү.

— Ондый ба — деп, Сергей айтты. — Слер айла, кийининде соодол жүреригер, эмди десе мен слерге бичик берерим. Оны лагерьдин начальнигине канча ла бар кучигерле турген апарала, айдыгар: бир частың бажында меге Севастополь жаар барарга машина белетеп салзындар.

Ол бичип турганча, эки уулчак удур-дедир көрүштилер, жааны кичинегине бажын токунаалу кекиди.

Олорго туштаган кнжи уулчактар коомой неме эткенин сеспей турган учун, озор бичикти куунзеп алгылайла, тургуза ла жырааның ары жанында көрүнбей бардылар.

Кырда суу бузул чыккан жерде, суу эбиреде узакка жайылган.

Жыраалардын устунче чочыган кушкаштар өткүн чыйкылдажып учуп тургандар. Кургак өлбөгдөр, көпбөш жесрен көбүктөр бозомтык сууның устүнде кайкалажып, айланжып турган.

— Көл жер кастыгар ба? — деп, Сергей кыска сынду каткак будумду жерказачыла арбаныжып турган бригадир Шалимовтоң сурады.

— Кемжибегем — деп, Шалимов каруузын мендебезинен берди. — Он кубометр кире казыл чыгарган болгодыйыс.

— Ас — деп, Сергей айтты. — Коомой иштеп жадың, Шалимов.

— Казыя турган жер тобырак эмес, таш — деп, Шалимов каруузын не де болбогондый берди.

— Же, таш ла эмтир база! Таштарга жетире эм тура ыраак. Экинчи участокты суу алып ийзе, балдарды бис суу жок артыргызарыс.

— Ичерге, курсак кайнадарга, балдар јунунарга, чечектер сугарарга суу жок. Суу жок не болотон? — деп, ол колын жайа тудул куучынын божодоло, узак куучынга хирижерге белетенип, чугул јогынак ташка отурды.

— Керек коомой, Сергей Алексеевич! — деп, тыныжы буулган десятник Дягилев кыйгырды. — Оро каскан жерди слер көрзөгдөр до, суу тубинен анаар ла адылып јат! Ондый ийде-куч кайдаң келет не? Бу кара суу эмес, јердин алдынан агып турган сууның бойы.

— Коргом — деп, Сергей каруузын јандырды. — Эртен турага жетире чыдажарыс.

— Чыдажарыс канайтпагай ла, Сергей Алексеевич?

— Чыдажар керек.

— Ташту жер божой до берзе, скважина өрүмдөөрге кизи тургузып, суу база бир уч-төрт час кире ажынып, жайылып барбагадый эдил, жерказачыларды десе экинчи жаан эмес оро казарга тургуссын — деп, Сергей жакарды.

— Дягилев, мен тагары жуук жаарым — деп, ол калганчы учында айтты. — Каруузына сен туруп жадыг. Слер Шалимовло арбанышлай, иштенигер. Келгемде ле Шалимов сен керегинде комудал эмезе сен Шалимов керегинде комудал жадыгар. Иштеп турган улуска өткөк он кунниг иш-жалын бер дигер бе?

— Туку качан берген, Сергей Алексеевич. Слер келгелекте, алында иштеген техник колык салган эски ведомость зайынча берилген.

— Ол ведомостьторды слер кийининде мете ончозын көр гүзеригер — деп, Сергей айтты. — Мен атанып жадым.

Ялтага жеткелекте ургун мөндүр жааган. Бу машинаны эки часка туткан: жол жылжыркай болгонунан улам бурулчыкта машина туура ташталып турган учун, шоферге машинаны араайладарга келишкен. Севастопольго олоор сегис час эгирде жеткендер. Пропуск алала, сургутай бектеген Варыв сельпрохнын складын ачтырарга телефоноло узак звонить эдерге, керекке райкомнын качызын, керек десе городтын комендантын да сураарга келишкен.

Жаан эмес, же уур кайырчак машинага араай салыган кийининде, частын стрелказы он час жарымга жедип барат

Ай кара булутла туй бүркөлгөн учун, керек десе өчбөмик те жарытпай турды. Кырлардын баштарынын сомы көрүнбөй барды. Карануйда агычактар, садтар, жаландар ла виноградтык агаштары көрүнбөй барды, жаңыс ла чөйлип барган түс жалбак шоссе жол, автомобильдин көс кылбыкказын одына сырангай ла кайылып калгандый, сарызымак агарып жалтырап жаткан.

— Же, машинаны түргендет! — деп, Сергей шоферго коштой отурып, оморкодып айтты. — Түн карануй, жол десе узун.

Сергей ары-бери жайкап турган автомобильдин тере жастыгында отурып алала, ол сүрекей тын арып-чылап калганын жаңыс ла эмди билди. Пляцин өмүрленип, фуражказын кептей кийип алала, ол көзин жумды. Онойдо уйку аразында журттарды ла кичинек деревнелерди коштой бауп турганын

жук ле ийттиг ургенине ле чочыган куштардын какылдаганынан бодой алып, ол унчукпай узак отурган.

Ра-а! Ра-а-а!.. — деп, машина өткүн ле чочудулу үндешип, тоозы жок бурулчыктарда араайынан жайкап турды.

Жол кырды өрө чөйилип барган.

Бу жылдыс жок карагуй тун, ару ла чыкту кей, ийттиг угулар-угулбас ургени, өлгнниг жыды ла бышкан виноградтын жараш жыды Сергейди мынанг озо узак бйлөрдө сүрекей иит болгонын эске алындырды.

Нениг де учун салган от жалбырап куйуп турган. Мында ок жанында, үйгендерин араай шыгырадып турган жүзүн-жуур бигду аттар тургулаган.

Ра-а-а!.. — деп, машина кырды өрө там ла чыгып, унгур үндешип турды.

.. Кара ла конгыр көрунбей тургандар, же ак жалду, жабыс сынду ла каткымчылу Пегашка кичинек конжоорун кайкайтып, узун кулактарын сертейтип алган кандый да жарты жок табышты тындап турган.

.. Бу мениг адым! — деп, Сергей куйуп турган оттын жанынан шпораларын шыгырадып өрө туруп айтты.

— Эие, бу өткүрө минип койгон арык ат — сениг адым. Же ичкеери алдында жолдыг ичинде не табыштанып жат?

— Кем жок! Көрөрис — деп, Сергей чугулду кыйгырала, өткүрө минип те салган болзо, же омок аттардыг ортозында тургуза ла сырагай ла жакшы ат боло берген Пегашкага секирип минди.

— Коомой! — деп, заставааныг керсу начальниги оны ээчий ого кыйгырды. — Бу туймееи, бу актар.

Куйуп турган от тургуза ла бчүп, колго алган мылтыктар такылдашты, садынган Каплаухов улус көрбөс аразында партийный биледин жыртып ийген.

— Бу тениберлер! — деп, једип келген Сергей кыйгырды. — Бу актар эмес, тениберлер. Олор көп, бир табор болор.

Онойдордо, ончо улуска суунчилу ле каткымчылу боло берди. Удабай шилемир Каплауховты өлтүрө адала, олор отты јаан жалбыштандыртып куйдүреле, суунижип чайлап, олор јаар јаан көстөрилө будумчилу көрүп турган тенибер уулчактарды ла кызычактарды калашла күндулеп турдылар.

— Бу мениг адым! — деп, Сергей балдарга ак жалду жабыс сынду Пегашка јаар көргүзип, оморкоп айтты. — Сүрекей жакшы ат.

Je тенок балдар ондогылабай, кара калашты унчукпазы-
нап ачаптангылап жыл турдылар.

— Бу жакшы ат! — деп, Сергей чугулданып ла токунабай
такыл айдала, тенок балдар жаар чугуяду көрди.

— Жакшы ат — деп, ыргытылып калган шальду, коо сынду,
арык кызычак эмеш чоколдонып орустап айтты — Ат та
жакшы, слер бойыгар да жакшы.

Ра-а-а! — деп машина унденди, Сергей сэнзиды: «Эмди
ойгонор ой жетти, болор!»

Je күстөри ачылбай турды.

«Болор» — деп, ол коркып сананды, ненин учун десе ту-
жеген жакшы туш карагуй, коркымчылу ла жалтамчылу
жер жаар өчөшкөндү бурып турган.

Je бу өйдө машина оны сүрекей жайкайла токтой берерде,
шофер тыг айтты

— Болды! Танкылап алак. Байдарларга дедип келдис.

— Байдарлар. — деп, Сергей нени де сананбай такыл
айдала, көзүн ачты.

Машина боочынын сырагай ла бажында турган. Кыр-
ларды буркеген булуттар кийининде арткан Ыраак өзөктө
кар киларистердин ортозында талайдың жаказында турган
город уйуктап жаткан. Эбиреде тым ла токунаалу. Уйку чык-

Олор танкылап алала, орто түн өдө берген учун. түргөш
ичкеери маптаттылар.

Натка ойгонып келеле, Альканы көрүп ивди

Алька коробканы ачып алган, оның ичи куру болгоньша
жайкап турган.

— Бу мыны сен ачтың ба, эмесе олор бойлоры чыккан ба?
— деп, Алька коробка жаар көргүзүп сурады

— Мен билбей ачып ийгем — деп, Натка жартын айтты.

— Мен ачып ийсе, керек десе коркый да бергем.

Олор тиштебей жадылар — деп, Алька оны токунатты.

Олор жагыс ла секирип жадылар. Сен сүрекей тыг кор-
кыдың ба?

— Сүрекей коркыгам — деп, Натка, Алька сүрекей жи-
биркеп турган учун будүмчилеп, оны жуунатан кып жаар
апарды.

— Алька, сен не кижн болгоньнды меге, пожалуйста,
айтсаң? — деп Натка олор жуунып алала, сенекке чыгыя
баргылаарда, сурады.

— Кандый кижн дединг бе? — деп, Алька жайкап катал

сурады. — Же, кижидий ле кижн. Мен ле адам. — Натка жаар соок көрөлө, ол сурады: — Сен кандый кижн? Мен сени таппн жадым. Сен вагондо бисле кожо келген.

— Алька, сен адамга эку ле келгенигер бе? — деп, Натка сурады. — Энег ненинг учун келбеген?

— Энем жок — деп, Алька каруузын берди.

Бу мындый жарабас сурак бергенине Натка ачынды.

— Энем жок — деп, Алька такып айтты, ол неге де серенип, оноор будумчизин жок, оштоп көрди деп Наткага билдирди.

— Алька, көрбөн до, кандый жаан түрген кереп — деп, Натка оны өрө кодуруп, талай жаар коргузип, түрген айтты.

— Бу каруулчык кереп — деп, Алька каруузын берди. — Мен оны керек десе кече коргом.

— Ненинг учун каруулчык? Айса болзо, керептий ле кереп?

— Бу каруулчык кереп. Сен блаашпа. Онойдо меге адам айткан, ол сениг артык билер.

Бу кун лагерьдин баштапкы ла костёрына белетенип тургандар. Натка Аלקаны октябриятар жаар жединип апарган.

Агычакта одук жок жылагаш пионер Василюк бөкөннп алган Баранкиннинг үстүнө чыгып алала, сыны жеңил чыйрак башкыр Эминне кысты жайа тудулган кызыл мааныла жардына секирге уредип турган.

— Эмка, сен жастыра секирип жадын — деп, Василюк чыдамалду такып эидип турды. — Сен качан секирип ийзен, буттарыгла тырлангатпай, тым тур. Сен бойун ла тырландып ийзен — мен кыймыктана берерим, бис эку Баранкиннинг сыраптай ла бажына барып тужерис. Эх сени! Же, меге сенле јарт болгодый эдип канайып эрмектежип алатан болбогой? — деп, ол Эминне бир де сөс ондобой турганын көрүп дөркөди. — Же кем жок, југур. Айла Юлай келер, ол сениг тилигле айдып јарган берер.

Эминне тужуре калып, Аלקаны көрүп ийеле, токтой тужуп, ого таныш эмес кичинек кижини јилбиркеп аыктай берди.

— Пионер бе? — деп, ол онын кызыл галстугын коргузип, јалтанбай сурады.

— Пионер — деп, Алька каруузын береле, мылтык-јепсельду таг атту кижн мантап бараткан, будуктап эткен јурукты Эминне берди. — Ол актардын черузинег — деп, Алька көзин сумелу јуурып, мылтык-јепсельду так атту кижн

жаар сабарыла көргүзүп, оны төгүндөөргө ченешти. — Ол актардыг черузинег. Ол каан.

— Бу кызылдардыг черузинег — деп, Эмине онон сумелу күлүмзиренип каруузын берди. — Ол Будённый.

— Ол актардыг черузинег — деп, Алька үлдү жаар көргүзүп, турумкай такып айтты. Үлдүзи бу.

— Ол кызылдардыг черузинег — деп, Эмине боро папаха жаар көргүзүп катап да айтты. — Чолмоны бу!

Катқырыжала, бойы бойлорун жакшы билди алгандарына суунижип, октябрыттар жүзүн-башка үкденип кожондожып отурган жыраа жаар казалап жүгүрдилер.

Натка Аляканы октябрыттар жаар жетирип салала, койу карагайлардыг ортозы жаар бурып, учинчи звеноныг звеневойына Носькага туштаган. Носьканыг бир колында орогон кандый да узун неме. «кинчизинде — тыг буулап койгон кичирек тууничк.

— Сен кайдан, кайдаар барып жадын?

— Клуб жаар барып жүргөм — деп, Носька секирип, тууничегин кийин жанына жакырып, каруузын турген ле кууи-куч жок жандырды. — Клуб жаар плакат аларга жүргөм. Бис эмди ле танктар керегинде куучындар кычырагыс

— Носька, нениг учун танктар керегинде, сениг бугун план аайынча танктар эмес, пионер-автодоровецке памятканы кычырар эмес беди? — деп, Натка кайкызды.

— Памятканы кийининде кычырарым. Бис бугун сууга эжишип аталап, келеделе — төрт танк келеткенин көргөнис. Жилбулу! Мен капшай ла библиотека жаар жүгүргөм. Балдар танкты королд, ого жылбиркеп турган учун, танктар керегинде бугун кычырар деп санап алгам.

— Же, кем жок, Носька. Онызы жакшы. Сен кийининде тууничекте нени жакырып жадын?

— Ол со? Ол кузук — деп, Носька чыдажык болбой секирип, Наткадан туура калып, жалтанбай куучындай берди. — Мен ондын ойни санап таап алгам. Инструктор меге танктар керегинде жети сурак бичип берген. Кажы кичи таап айдып ийер, кажы кичи таап айдып болбос.

— Кузукты кайдан алганылды сен айтсең?

Же бу бизде чыйрак Носька, танктар оныг одук жок жылагаш чоңбойлорун сурекей тыг куйдурип ийгендий, сурекей бийик секирдик, бажын жайкайла, оны сураарга жеткелекте, ол жырааныг ортозы жаар сурт кире берди.

Костёрго белетенип турганынан улам бастыра звенолордыг балдары булгагыжа бердилер. Кожончылар хоровой

кружокко, гимнасттар спортивный площадкага, бийечилер — клуб жаар баргандар. Балдар мынайда сууучилу шапкыражып турганын тузаланып, эки уулчак кемге де сестирбей, билдирбезинен лагерьден жүре бердилер.

Олор улус жүрүшпей турган орык жолло оодылып-жемирдил калган кичинек шибенин оодык-сыныктары жаткан жерге жедип баргылайла, бир түрбек чичке буучак ла стеариннен эткен свечи чыгарып алдылар. Олор койу, жыду баргааны туура ийдип, эскирип-чириген башнянын жанындагы жан эмес кара ойдыкка жедип бардылар.

Күн талтуште өртөл, оноң улам чыкка жытанып турган ойдык оноң до кара ла жарты жок болуп көрунип турды.

— Буучактар жетпезе, ол тушта канайдарыс? — деп, Владик свечини узун агаштын учына жаба буулап сурады.— Кенетийин будыбыстын алдында каскак жер болзо? Билерин бе, Толька, мен ол керегинде кайдан да кычыргам, жердин алдындагы жолло барып-барып жадала, жытылала, тамы жаар тужуп жадыг. Тамынын түбинде жүзүн-базын гадюкалар. жыландар...

— База кандый жыландар? — деп, Толька чыкту кара ойдык жаар көрүп сурады. — Сен, Владик, жаантайын ла кандый-кандый саг башка неме сананып таап жадыг? Бирде порошокло сүртүнерге жадыг, бирде жыландар деп айдздыг. Сен онын ордына свечини тыгыда буулап алган болзон, оноң башка свечи туже берзе, ол тушта сего жыландар болор.

— Толька, бис оноор тужуп барзас, кенетийин башня антарылала, бис экү жердин алдындагы жолдо бөктү артып калзас не болор? — деп, Владик свечини ороп, оноң ары куучындады.— Мен ол керегинде база кайдан да кычыргам Олор озо баштап свечини, онын кийининде бдуктерин, оноң кайыштарын, онын кийининде бойы бойын жигендер ошкош эди. Сүрекей жылбулу бичик.

— Бу сен, Владик, жаантайын ла нениг учун саг башка немелер керегинде кычырып жадыг? — деп, Толька кунуучил унденип сурайла, кара ойдык жаар тууразынаг ойто ло көрди.

— Кирелик! — деп, Владик онын куучынына жара киришти. — Мен нени айтпадым! Онызы мен секи, тенекти, бөштнирп жадым.

Ол свечини куйдуреле, будыла таш тепкишке басты Толька буузы жазылып турган болчокты тудунып алган оны ээчий кирди.

Кажы ла кичинек ташты араайынан гудуп көрүп, беш метр кире бардылар. Бу ортодо жол кенетийин он жаны жаар

барган. Кирген ойдыктагы жарык жаар база катап кайра көргүлөйлө, олар жалтаныш жогунан оң жаны жаар бардылар. Же чөптөр лө оок таштар төгүп салган, жерсип калган жаан эмес подвалга кирип барала, олар чөккөн бердилер. Жердинг алдыла жазаган жол жок болгон.

— Шибес ле эмгир база! — деп, Тольке чугулданды. — Владик, бастыразында сен бурулу. Кирек ле кирек деген. Же, бот кирип келдис. Онын ордына кайра барак, онок башка мен будымла кандый да жескимчилу немеге баскам.

Олор погребтег чыгып атала, жыразла өзүп калган башнянын устуне чыгып алдылар. Мынаг жаан, жалбак талай көрүнип турган.

Уулчактар өлөннинг устуне тым отура береле, куннен көстөрүн жуургылап, унчүкпай узак жэтгылар.

— Толька! — деп, Владик кенетийин сурайла, онын көстөри жаантайын илбулу нечи-нечи сананып турган тушта жылтырап тургандый жалтыража берди. — Толька, аэроплан-дар учуп, танктар ла жуу-жеспелдер једип келеле, ак-жарыктынг устундеги бастыра актар жуу-лыжала, Кызыл Черуки оодо соголо, эски ээжилер тургускан болзо?.. Бис «ку» ол тушта канайдар эдис?

— База нечи эйдарыг! — деп, Толька нөкөрч сап-сана-бас немелер куучындап туратанына үренип калган учун, каруузын жүрексиребей берди.

— Олор Кызыл Черуни оодо соголо — деп, Владик онок ары өчөшкөндү ле кату куучындады, — бастыра коммунист-герди бууйла, комсомолдорди түрмеге отургыскылайла, бастыра пионерлерди туш-башка тоскырган болзо, ол тушта бис экү канайдар эдис?

— База не деп эйдарыг? — деп, Толька чугулданып та-кып айтты, нечинг учун десе ол Владиктинг сан башка не-мелер сананып куучындайтанына үренип те калган болзо, бу сөстөрдн жаман укты. — Бистинг улус олорго онойдо ло белен багар деп бодол турун ба! Бистинг Кызыл Черу кан-дый болгомын сен билеринг бе? Бистинг Советский... Бастыра телекейге, Бистинг бойыста да танктар бар. Сен тenek ле эмгиринг. Сен ончозын бойыг биллип, бойыг десе сурап ла сурап жадыг...

Толька хызара береле, чугулду эйдала, Владиктег тес-көөри бурылды.

— Тенек те болгойым! Билер ле болгойым — деп, Владик токунаалу онок ары куучындады. — Чын ла онойдо боло берзе? Ол тушта бис канайдар эдис?

— Ол тушта нени эдетенин сананып таап алар эдис — деп, Толька ушкүрди.

— Анда сананар да керек жок? — деп, Владик турген куучындай берди. — Бис эку кырлар, агаштыг ортозы жаар жүре берер эдис. Отряд жууп алала, бастыра журумиске жети-ре, өлгөнчө актарга табару эдип, оной качан да туура турбай, өштүгө качан да олжолотпос эдис! — деп ол суркурап турган кургүл көзүн сыкыйтып, такып айтты.

Бу оны жалбиркедип турган. Толька чаганактанып алала, Владик жаар бурылды.

— Агаштыг аразында эку онойдо өлгөнчө лө жүрер эдис ле? — деп, ол жууктап сурады.

— Нениг учуу бис эку ле жадатаныс? Каа-жаада бис эку өскө кийимнег кийеле, жакару аларга городко билдирбези-нег једип барар эдис. Онын кийининде ишмекчилерге барар эдис. Бастыра ишмекчилерди олоз тунгей ле бууп бол-бостор ине. Ол тушта кем иштейтен — буржуйлар бойлоры ба? Онын кийининде түймеен болзо, бис бастырабыс город-ко једип барала, полицияны, акгвардеецтердин штабын, түрмелердин вороталарына, өргөлөрдөгү генералдарга ла губернаторлорго бомбалар таштаар эдис. Јалтанбагар, нөкөрлөр! Бомбалар жарылып күркурезин!

— Кандый да көп куркуреп јат! — деп, Толька алаңзиды. — Онойдо этсе, бастыра туралар селендеже берер.

— Селендешсиндер — деп, Владик каруузын берди.

— Олорго ондый керек.

— Табыштанба, Владик! — деп, Толька нөкөрий чаганак-тап, кенетийин шыбыштанып айтты. — Көрсөң дө, Владик, ол кем?

Јыраалардыг ари јанынаг кара сагалду таныш эмес ки-жи чыгып келди. Колында ол чаазынга орогон кандый да узун неме гудунып алган. Ол сурекей мендеп турган болго-ды. Ол айландыра ажыктап, бир кезек өйгө киймык жогынаг турала, онын кийининде јырааны јалтамчы жогынаг туура ийделе, бу жуукта ла уулчактар чыгып келген кара ойдык жаар тушти.

Беш-алты минут өткөлөктө, ол ойто чыгып келеле, јыраа-нын ортозында тургуза ла көрунбей барды.

Јалтана берген уулчактар унчуклазынаг удур-ледир кө-ружеле, табыш жогынаг төмөн туштилер. Бөкөйин алып орык јолго чыгып бардылар.

Бу ла мында олоз бу бичикти лагерьдин начальнягине лпарып беригер деп жакарган Гитасвичтен јанып келеткен Сергейге туштагандар.

— Менин адам кайда, сен билеринг бе? — деп, Алька уйуктаарга жадар алдында сурады. — Оныла кандый да түбек болгон. Ол атка минип алып, кыр жаар жүрө берген.

Алька сананып, одеялонын алдына ары-бери айданала, кенетинин сурады:

— Сенге, Натка, качан-качан түбек болды ба?

— Жок, болбогон — деп, Натка каруузын сурекей де будумчилу эмес жандырды. — Сенге, Алька, түбек болды ба?

— Менде бе? — деп, Алька туктурулды. — Менде сурекей жаан түбек болгон. Ол керегинде мен сеге жагыс ла эмди куучындабазым.

«Онын энеси жада калган болор» — деп, Натка ненин де учун сананды, ол бу керегинде эске алынбазын деп, Натка орыннын кырына отурата, сүмөлү койгон мекелеген жоон кискеле болгон каткымчылу учурал керегинде куучындады.

— Уйукта, Алька, — деп, Натка куучынын божодоло, айтты. — Ой орой.

Же Аלקанын уйкузу ненин де учун келбей турган.

— Же, сен бойыг меге нени-нени куучындап бер — деп, Натка сурады. — Кандый бир учурал болгон керегинде куучындап бер.

— Менде ондый жаан учурлу учурал болбогон — деп, Алька санадала айтты. — Мен бир чөрчөк билерим. Сурекей жакшы чөрчөк. Жагыс ла кискелер де, койондор до керегинде эмес. Ол жалтапбастар керегинде военный чөрчөк.

— Алька, жалтапбастар керегинде военный чөрчөкти меге айдып берзең — деп, Натка сурайла, отты йчурип, ого жууктада отурды.

Онойдордо, Алька жастыктын үстүнө отуруп алала, ого омок Мальчиш-Кибальчиш керегинде, измена керегинде, турумкай сбаи ле кем де сананып гаппаган военный жажыт керегинде чөрчөкти айдып берди. Оног ол уйуктай берди, же Натка Аלקанын кайкамчылу чөрчөгүн сананып, уйуктап болбой айданып жатты.

Ыраакта, же сурекей тын куркуреш ачык көзюктөгү угуларда, ой сурекей орой болгон, сырагтай ла талайдагы жаан уур батаречлар бир ле бйдб аткандый билдирди.

Натка селт этти, тунде кырларда от алыжып, жер узүлзе, коркыбагар деп, бастыра пионервожатыларга жарлаганын эске азылды.

Ол палат жаар турген басты.

Же кере тужуне жүргүндерине арып-чылып калган балдар терек ушкуда жатканча ла, жүк ле уч не эмезе торт по бала баштарын өрбө кодургилеп алган жарты жок куркурешти

чочыганду тыгдап жаткандар. Натка оларды токунадала, бойының кыбы жаар барды. Ол эжикти ачып ийеле, көрзө: Аьька жастыктын үстүндө орынның белинег тудунып алган, көстөри уйкузырап та калган болзо, тозырайта коруп турды.

— Бу не атазы? — деп, ол чочыганду шымыранып сурады.

— Уйукта, Аьька, уйукта! — деп, Натка оны төжөккө жатыргызып, каруузын түргөн берди. — Ондө коркыгалый неме жок... Онызы сениг адам тубек аайлап жат.

— Адам... — деп, Аьька көзин јумуп, кулүмзиренип таякып айдала, тургуза ла уйуктай берди.

Октябрат-балдар отрядта сырагай ла нак албаты болгон. Олар жаантайын кожо јургулейтен: кожондогылаза, кожо кожондогылап, ойнозо, кожо ойногылайтан. Олар керек дөзе багыргылаза да бирден багыргылабай, бастыразы бир өйдө, бу күндөрдө кыр жаар экскурсияга барарда, оларды кожо албай саларда, бир уун багыргандар.

Тал түште Натка оларды карагайлардын ортозында агычак жаар апарган, нениг учун дөзе октябраттардын звеньевойы Ковалева Роза ол кун лагердин дежурныйының болушчызы болгон.

Натка өлөңниг үстүнө отурып ла ийерде, октябраттар ого жууктада отуарга тал-табышла јүгүрип келгилейле, оны эбиреде түргөн отурдылар.

— Куучындазан, Натка!

— Кычырзан, Натка!

— Јуруктар көргүссен!

— Кожондозон, Натка! — деп, уулчактар ого бичик, јуруктар, керек дөзе нениг де учун јуртылып калган барабан ла куйругы жок, јундары тужуп, сынып калган чучело кушты берип, јузун-башка кыйгырыштылар.

— Натка, јилбүлү нени-нени куучындазан — октябренек Карасихов ачынчылу сурады. — Оног башка, кече Роза јилбүлү неме куучындаар бололо, бойы дөзе колды канайда јунатанын, тишти арчыйтанын куучындаган. Ондый неме јилбу бе?

— Натка, чөрчөк айтсан — деп, чанкыр көстү кызычак сурайла, бурулу кулүмзиренди.

— Чөрчөк? — деп, Натка бойында сананды. — Мен чөрчөктөр билбей јадым. Јок... мен слерге Аьька айткан чөрчөкти айдып берерим. Јараар ба? — деп, ол угарга белен отурган Аьькадан сурады.

— Јараар — деп, Альқа тым отургыла! берген октябраттар жаар оморкоп көрүп, jobsia берди.

— Альканың чөрчөгүн мен бойымың сөстөримле айдарым. Нени-нени ундул эмезе онойдо айтпазам, ол мени тузедип ийзин. Је бот, угыгар!

Коп жылдар мынзи озо бастыра ороондордо жуу жаңы ла куркүрөп божогон кийининде, Мальчиш-Кибальчиш деп уулчак журтаган.

Ол өйдө Кызыл Черу куурмак буржуйлардын ак черулерин ыраак сүрүп ийерде, арыш өзүп, гречиха чечектеп турган жажыл буктерде ле телкем жалаңдарда Кибальчиш деп чоло атту Мальчиш ле онын адазы база агазы, олардо эне жок болгон, журтан жаткан тура турган. вишнялу сад та тым боло берген.

Адазы өлөң чаап, агазы өлөң тартат. Мальчиш бойы да бирде адазына, бирде агазына болуджып эмезе өскө уулчактарла секирип, баштактанып журген.

Гоп!.. Гоп!.. Јакшы! Актар сыгырышпэй, снарядтар куулешпей, деревнелер күйбөй барды. Октордоң жажынып полго жатпас, снарядтан жажынып погребхе кирбес, өрттөн агаш аразы жаар качпас керек. Буржуйлардан корккыр неме жок. Курына жетире бөкөйип бажырар улус та жок. Иштеп журта— жакшы жадын-јурум!

Бир катап — керек эниргеери болгон — Мальчиш-Кибальчиш кирнестеге чыккан. Ол көрүп турза — тенери айас, жылу салкын согул, күн тунге Кара Кырдын ары јаны жаар ажып барат. Ончозы јакшы, је не де јакшы эмес. Мальчишке та не де куркүрөп туру деп угулганы билдирет. Мальчишке салкыннак садтардан чечектерле, буктерден мөтлө јытанып турган эмес, салкыннак та өрттин ыжыла, та от алыжып жарылып турган таарынын жыдыла јытанып туру деп билдирет. Мальчиш ол керегинде адазына айткан, адазы дезе арып-чылап калган јанган.

— База нени айдазың!—деп, ол Мальчишке айтты.—Онызы ыраакта Кара Кырдын ары јанында күкүрт күркүрегени. Онызы Чанкыр Сууның ол јанындагы пастухтардын салган отторынын ыжы, мал кабырып, курсак кайнаткылап јат. Барып, амыр уйукта, Мальчиш.

Мальчиш барада, уйуктаарга јатты. Је онын уйукузы канайып та келбейт.

Кенетийин ол тышкаары тибирт, көзнөк токулдатканын укты. Мальчиш-Кибальчиш көрүп ийзе: көзнөктин алдында

мылтык-јепселдү таг атту кижиге турды. Ады—кара, кылыжы — жалтыркай, папахазы — боро, чолмоны десе кызыл.

— Эй, туругар! — деп, мылтык-јепселдү таг атту кижиге кыйгырды. — Тубек бис сахыбаган жанынан келген. Биске Кара Кырдын ары жанында жаткан шилемир буржуй табарып кирген. Октор ойто ло сыгырыжыл, снарядтар ойто ло жарылыжа берди. Бистинг отрядтар буржуйларла согужат, ыраактагы Кызыл Черун болушка кычырарга јетиручилер мантаткылайт.

Кызыл чолмонду мылтык-јепселдү таг атту кижиге бу мындыг чочыдулу сөстөрдиге айдала, ичкееги кайдаар да мантада берди. Мальчиштинг адазы десе стенинги жанына базып келеле, мылтыгын алып, сумказын ийини ажыра салып ала-ла, патронтажын курчанды.

— Канайдар база, арышты мен койу чачкам, сеге байла, коп аш жуунадарга келижер — деп жаан уулына айтты. — Канайдар база, менин жадын-журумим коомой болгон, менин учун јакшы јадарга, Мальчиш, байла, сеге келижер — деп, ол Мальчишке айтты.

Ол онойдо айдып, Мальчиштинг тын окшойло, јуре берди. Ого узак окшожорго ой јок болгон, менин учун десе эмди буктердинг ары жанындагы јер канайда узулуп турганын угуп, тагдак кырдын ары жанында ышту өрттөнгө канайда кызарып турганын кажы ла кижиге көрүп турган...

— Алька, мен онойдо айдып жадым ба? — деп, Натка табыштанбай турган балдарды ајыктап, сурады.

— Онойдо ло... онойдо ло, Натка, — деп, Алька каруузын араай виденип береле, бойынын колын онын күнге куйуп калган ийинине салды.

— Је бот... Бир күн, эки күн өттү. Мальчиш кириестеге чыгып барганда, Кызыл Черу көрүнбөйт. Мальчиш туранын үстүне чыгып алат. Туранын үстүнен кере ле тужуне тушпейт. Јок, көрүнбөйт. Тун кирерде, уйуктаарга јатты. Кенетийин ол тышкаары тибирт, көзнок токулдатканын укты. Мальчиш бажын көзноктөнгө чыгарып көрзө: көзноктин алдында мылтык-јепселдү таг атту мындагы ла кижиге. Јагыс ла ады арып чылап калган, арык, жагыс ла кылыжы буктелип, карарып калган, жагыс ла папаха бөрүгин өткүре адып салган, чолмонын јара кезип, бажын десе тагып койгон.

— Эй, туругар! — деп, мылтык-јепселдү таг атту кижиге кыйгырды. — Мында тубек жагыс ла башталып турган, эмди десе эбиреде тубек. Буржуйлардыг черузи коп, бистинг десе ас. Октор јаланда булуттый кара, отряд сайын муңдар тоолу снаряд келип тужет, эй, туругар, болужыгар!

Онойдордо, агазы Мальчишке айтты:

— Жакшы болзын, Мальчиш... Сен жакыскаан артып жадын... Муи котёлдо, калаш столдын устунде, суу кара сууда, бажыг десе жардында... Кучинг жеткенче жат, мени десе сакыба.

Бир, эки күн өтти. Мальчиш туранын устунде трубага коштой отурып алган көрүп турза, ыраактаг мылтык-жепселду таг атту таныш эмес кижн мантадып келетти.

Мылтык-жепселду таг атту кижн Мальчиштинг жанына мантадып келеле, аттын устунег секирип түжеле, айтты:

— Көбөркий Мальчиш, меге суу ичереге берзеи. Мен үч күн суу ичпегем, үч түн уйуктабагам, үч атты арып, жыгылганча чапкам. Бистинг түбекти Кызыл Черү уккан. Труба ойноочулар трубаларын ойнодылар. Барабан ойноочулар бастыра унгур барабандарын тигиреттилер. Мааны алып жүресчилер жуучыл маанызын жайа туттылар. Болуш жетирерге Кызыл Черунинг бастыра улузы мантадып, учуп келгилейт. Мальчиш, бис эртеги тунге жетире ле чыдажатан болзбыс.

Мальчиш туранын устунег түжеле, сууны экелип берди. Тил жетиречи сууны ичип алала, онои ары мантатты.

Эгир кирди, Мальчиш уйуктаарга жатты. Мальчиштинг уйкузы келбейт — мындый ойдо кижн канайда уйуктайтан?

Кенетийин ол тышкаары кем де басканын, көзнөктинг алдында шылырт укты. Мальчиш көрзө: көзнөктинг ары жанында ол ло кижн туруп жат. Ол десе ол эмес: ат та жок — эды олуп кэлган, кылыш та жок — кылыжы сынып калган, папахазы бөрүгн де жок — папахазы чачылып калган, бойы десе туруп алган таралжып жат.

— Эй, туругар! — деп, ол калганчы катал кыйгырды. — Снарядтар бар, жагыс ла оны адар улус өлтүрткен. Мылтыктар да бар, жагыс ла жуучылдар ас. Болушка келеткен Кызыл Черү де ыраак эмес, жагыс ла ийде-куч жок. Эй, база кем арткан, туругар! Бис бир түн, бир түш ле чыдажатан болзос.

Мальчиш-Кибальчиш тышкаары көрзө: оромдо бир де кижн жок. Көзнөктөрдинг ставнялары токулдабайт, вороталар кыжырашпайт — турар кижн жок. Адалар да, агалар да жүргүлей берген — бир де кижн артпаган.

Мальчиш көрүп турза, воротадак жагыс ла жуе жашту карыган таздак чыкты. Таадак мылтыкты көдүрерге албадан-ды, ойинег өткүре карыган болгон учун, канайыл та көдүрүп болбойт. Таадак кылышты салынарга албадан-ды, же кучи чек чыгып калган учун, салынып албады. Онойдордо, таа-

дак карымга отурала, бажын төмөн салактадып, ыйлай берди...

— Аьька, мен онойдо айдып жадым ба? — деп. Натка тыныш алынарга сурайла, кайра көрди.

Аььканын чөрчөгин эмди жук ле октябрыттар угун турган эмес Носька баштап жүрген пионерский звенонын бастыра пионерлери табыш жогынал качан једип келгендерин кем билер. Керек дезе орус тилле жук арайдаг ла аайлап турган башкир Эмние де санааркап калган отурган. Керек дезе баштак Владик те тууразында жадып алган нени де ухпай турган болуп көрунерге де турган болзо, бойы дезе угун турган, нениг учун дезе кемле де эрмөктөшпей, кемге де табарбай тым јаткан.

— Онойдо айдып жадыг, Натка онойдо... Керек дезе онок артык — деп, Аьька ого там јууктап отуруп, каруузун берди.

— Је бот... Таадак карымга отурала, бажын төмөн эдип, ыйлады.

Онойдордо, Мальчиштин јуреги сыстады. Мальчиш-Кибальчиш тышкаары чыгара југуреле, тыг кыйгырды:

— Эй, уулчактар! Айса бис, уулчактар, жагыс ла лапта ойноп, калыткышлз калымыс па? Адаларыс та, агаларыс та јуре бергендер. Айса бис, уулчактар, буржуйлар келип, бисти бойынын јаткан јерине апарарга јетире отуруп сакыйтаныс па?

Ондый сөстөрдү уулчактар угала, јузун-башка үнденип кыйгырдылар! Кемизи эжиктег чыгара југурет, кемизи көз-нөктөг чыгат, кемизи тарыска чеденди ажыра калыт.

Ончолору ла болужарга барарга куунзегилейт. Жук ле Мальчиш-Плохиш буржуйларга болужар куунду болгон. Бу Плохиш сүрекей сумелү болгон учун бир де кижиге нени де айтпай, штанын өрө тартып алып, сырангай ла болужарга барып тургандый, ончо уулчактарла кожо барды.

Уулчактар карануй туннен ала таг жарыганча тартыжып-согужадылар. Жагыс ла Плохиш тартыжып-согушпай, буржуйларга канайда болужым јетирейин деп, ары-бери базып, бастыразын ајыктап јурет. Төнгинг ары јанында сүрекей көп кайырчактар чогул салганын, ол кайырчактарда кара бомбалар, ак снарядтар ла сары патрондор јажырып койгонун Плохиш көрүп ниди. «Мете бу ла керек» — деп, Плохиш сананды.

Бу ла ойдо Јаан Буржуки бойынын буржуйларынан сурады:

— Је, буржуйлар, слер јендигер бе?

— Јок, Улу Буржуйыс, бис адаларын, агаларын, басты-

разын оодо сокконыбыс, бис жеңип бараткан болгону, же олорго болужарга Мальчиш-Кибальчиш жедип келген, бис ого канайда да чыдап болбой жадыс — деп, буржуйлар каруу-нун жандырдылар.

Жаан Буржуин ол тушта сурекей кайкэп, чугулданып, кизиреп кыйгырды.

— Мальчишти жеңип албас жаг бар ба? Коркунчак шилемирлер, буржуйларды слерди! Ондый кичинеке уулчакты слер канайып оодо согул болбой жадыгар? Капшай мантадыгар, жеңу зох ойто жанбагар.

Буржуйлар отуруп алган сананын жадылар: олорло нени этсе, жакшы болгой не? Кенетийин көргүлөп турза: жыраанын ары жанынан Мальчиш-Плохиш чыга коноло, олар жаар чике басты.

— Суунигер! — деп, ол олорго кыйгырды. — Онызын бастыразын мен, Плохиш, эткем. Мен одын томырып, өлбөт тажыйла, кара бомбаларлу, ак снарядту ла сары патронду бастыра кайырчактарды өртөп ийгем, Эмди ле от алыжып куркуреер!

Онойдордо, буржуйлар суунигилейле, Мальчиш-Плохишти бойлорына капшай ла кожоло, ого бир бочко варенье ле бир корзина печенье бергендер.

Мальчиш-Плохиш отурун алган жип, суунип турды.

Өртөтөн кайырчактар кенетийин от алыжып жарылдылар! Сурекей куркуреерде, мун тоолу күкүрт жагыс жерде куркүрегендий, мундар тоолу жалкындар жагыс булуттан жалтырагандый болды.

— Измена! — деп, Мальчиш-Кибальчиш кыйгырды.

— Измена! — деп, онын будумчулу уулчактары бастыразы кыйгырыштылар.

Же бу ла өйдө мш ла оттыг ары жанынан буржуйлардын черүлери чыгала, Мальчиш-Кибальчиштиг колдорун толгол, туруп алдылар.

Мальчишти уур кынжыла күлдилер. Мальчишти таштан эткен башыга отургыстылар. Олжолоткон Мальчишле Жаан Буржуин эмди нени этсин деп жакаргай не деп сураарга, буржуйлар мантаттылар.

Жаан Буржуин узак сананып, онын кийининде нени эдетенин сананып алала, айтты:

— Бис Мальчишти жоголторыс. Же элден озо ол биске олордын Военный Жажыдын ончозын куучындып берзин Слер, буржуйлар, барып, оного сурагар:

— Мальчиш, Кызыл Черүле Төртөн Каан ла Төртөн Ко-

роль ненин учун согужыл-согужала, жагыс ла бойлоры оодо соктыргандар?

— Мальчиш, ненин учун бастыра турмелерде толтыра улус, бастыра каторгаларда тыгып салган, бастыра жан-дармдар толыктар сайын тургулайт, бастыра черу бут бажында, же биске жарык туште де, карагуй тунде де ненин учун амыр жок?

— Мальчиш, шилемир Кибальчиш, менин де Бийик Буржуинствомдо, экинчи — Жабыс Королевстводо до, учинчи — Карлу Каанда да, төрттинчи — Изу Государстводо до эрте жастын бир ле кунинде, орой кустин ол ок кунинде жузуу-башка тилле ол ок кожонды кожондоп жат, жузуу-башка колдордо бир тугей маанылар апаргылайт. Ол ненин учун ондый?

Слер сурагар, буржуйлар:

— Мальчиш, Кызыл Черуде военный жажыт бар эмеш пе?

Мальчиш ол жажытты куучындап берзин.

— Бистин ишмекчилерге тууразынаг болужыл турулар эмеш пе?

Болуш кайдан једин турганын ол куучындап берзин.

— Мальчиш, слерде кыйгырып ла ийгенде, бистийн каруузын бергилейт, слердин јерде кожондожо ло бергенде, бистин јерде јомошкилейт, слерде нени ле айтса, ол керегинде бистин улус санангылайт, бу ончозы бастыра бска ороондорго упулып тургандый јердин алдында жажытту јол бар эмеш пе?

Буржуйлар баргандар, же удабай ойто јанып келгендер:

— Жок, Јаан Буржуин, Мальчиш-Кибальчиш Военный Жажытты биске айдып бербеген. Ол биске бистин козибисче ле каткырған.

— Ийде-кучту Кызыл Черуде сурекей кучту жажыт бар — деп, ол айткан. — Слер качан да болзо табарыл келзегер, качан да јенип болбозыгар.

— Учы-кыйузы тугенбес болуш бар, слер турмеге канча да кире отургыссагар, ончозын отургызып болбозыгар, слерге жарык туште де, карагуй тунде де амыр болбос — деп айткан.

— Жажытту терек јолдор до бар — деп айткан. — Је слер канча да кире бедирезегер, тугей ле таап болбозыгар... Таап та алзагар, боктоп, тобыракла да, ташла да туй боктоп болбозыгар. Слерге, буржуйларга, мен база нени де айтпазым, слер бойыгар, шилемирлер, оны чактын-чакка да сананып таппазыгар.

Онойдордо, Јаан Буржуин чыраын јуурып айтты:

— Буржуйлар, жажыт айтпас Малчыш-Кибальчишти жердин үстүндө сыраңай ла шыралу жыйыла кыйпап, Восный Жажытты угуп алыгар, нениг учун десе бу жаан учурду Жажытты бис билип албазас, биске жадан-жүрүм де, амыр да жок болор.

Буржуйлар жүре бердилер, эмди озор бачым жавбадылар.

Келгилеп, баштарын жайкагылайт.

— Жок, бистиг Жэан Буржуинис — деп, озор айдышыклайт. — Ол, Малчыш, жүзи куп-куу, же омок туруп, биске ол бастыра Военный Жажытты айтпаган, нениг учун десе ол бойыныг айткан сөзине турумкай. Бис барар алдында ол полго жаба тужуп, уур таштан эткен соок полго кулагын жаба тудуп, слер, Жаан Буржуин, будеригер бе, ол кулүм-зиренип ийерде, бис буржуйлар, селт эткилейте, ол жажытту жолло биске кыйалта жок олүм базып келеткенин угуп ийген болбозын деп сүрекей тыг коркый бергенибис.

— Онызы жажытту жолло улус келип турган эмес... Онызы Кызыл Черу мантадып келип жат! — деп, октябренок Карасиков чыдажып болбой омок кыйгырды.

Ол колми, сыраңай ла кытыш тудунып алгандый денбодоп, жуучыл кижидий жанып ийерде, бу жуукта ла сыгар бу дыла секирип, оны жалтанмыш жогынан «Карасик-ругасик» деп өткөннп турган кызычак ол жаар чугулду көрөлө, не-не боло бербезин деп ырада отурды.

Бу өйдө Натка куучынын токтотты, нениг учун десе туштеги курсак ичерге бй жеткенин керсеген сигнал ыраактаг угулган.

— Учына жетире куучында — деп, Алька онын жүзи жаар чугулду көрүп, жакарып айтты.

— Учына жетире айтсаң — деп, жүзи кызара берген Носька жайнап айтты. Бис онын учун стройго түрген туруп инерис.

Натка кайра көрди. Балдардыг кемизи де өрө турбайт. Ол ак, кара, жеерен, алтынзымак чачту балдардыг сурекей көп баштарын көрдп. Бастыра ла жанынаг Натка жаар Алканыг кургул көзиндий жаан көстөр, чөрчөк айдып бер деп сураган чагкыр көстү кызычактын көстөриндий көстөр. Эминениг чичке, кара көстөриндий көстөр лө эмди санаалу ла керсү көрүп турган өскө дө кол көстөриле көргүлөп отургылады.

— Кем жок, балдар, мен учына жетире айдып берейин.

..Жаан Буржуин, жажытту жолло биске кыйалта жок олүм канайда базып келеткенин ол угуп ийген болбозын деп, бис коркый бергенис.

— Ол ондый кандый ороон болотон?—деп, Жаан Буржуин

кайкан кыйгарды. — Военный Жажытты керек десе мындай уулчагаш та билип, бойлоруну айткан сөзүнө турумкай, бу кандай жарты жок ороон болотон? Мендегер, буржуйларым, омок Мальчишти өлтүрүгөр. Пушкаларды октогор, кылыштарды чыгарыгар, бистин буржуиндердин маанызын жайа тудугар, бенин үчүн десе бистин сигнальщиктер чочыдуу табыш чыгарып турганын угуп, мааны алып жүрөчилер мааныларын жагып турганын мен көрүп жадым. Байла, эмди бисте жеңил жуу-согуш эмес жаан канду согуш болор.

— Мальчиш-Кибальчишти өлтүрүп салгандар...—деп, Натка айтты.

Бу сөстөр сакыбаган жанынаг угуларда, октябреник Карасиковтыг жузи кенетиини кунукчыл, чочыган будумду боло береле, ол колыла жагыбай барды. Чагкыр көстү кызычак чырайын жуурды. Поськаныг чоокыр жузи оны бу жагы ла кем де төгүндөп эмесе өөркөдип ийгендин чутулду боло берди. Балдар ары-бери кыймыктаныжып, шымыраныжа бердилер, бу чөрчөкти билип турган жагыс ла Алька токунзалу отурган.

— Же... балдар, слер шуурганду тыг салкын көрдигер бе?— деп, Натка тым отура берген балдарды ажытайла, тыг үнденип сурады — Оруднелер күкүрт күркүрегендий күркүрегендер. От адыжып күйгөн таарынын оды жалкын жалтырагандый жалтыраган. Атту отрядтар салкын кептү өдүп, кызыл маанылар булуттый эмес эткендер. Онойдо Кызыл Черу ичкеериден турган.

Изу каанг жайда жаан мөндүр жааганын слер көрдигер бе? Суучактар тоозынду кырдаг алып тужүп, чакпынду суу болуп кожулган чылап ок, Туулу Буржуинстводо түймеек көдүрилип чыккан. Жабыстагы Королевстводон, Карлу Кавндыктан ла Изу Государстводон муңдар тоолу чуулду үндөр

Оодо сохтырган Жаан Буржуин кайкамчылу албаты жаткан, онын жеңдиртпес черузун, онын Военный Жажыдин билди албаган ороонды табышту каргап, кут жок качкан.

Мальчиш-Кибальчиштиг сөбгин десе Чагкыр Суунун жаратындагы язжыл букте жуугандар. Сөбгинин үстүнө жаан кызыл флаг тургускандар.

Керелтер үскүлөйт — Мальчишке уткуул!

Летчиктер аякулайт — Мальчишке уткуул!

Паровозтор мантайт — Мальчишке уткуул!

Пионерлер өткүлөйт — Мальчишке салют!

Балдар, чөрчөктин божогону ла бу.

.. Эрте тура эрте, жаан суу ага берерде, Сергейге десятник Дягилев жүгурип келди. Ол тыныжы бадыштай, Сергейге ого акча бергилеерде, жетире бергилебеген деп, араанына аяк аяк-башы жок комыдап турган карыган ишчини туура ийтти.

— Жок, слер сананзагар да! Же улус ла база! Олордун баштарын узер керек... Шалимов кайда? Сергей Алексеевич, ол Шалимовты бери тургуза ла алдырзын деп айдыгар.

— Ненин учун көрмөсти? Ненин учун арбанын жадыг? — деп, ырааныг ары жаанынаг Шалимовтын токунаалу уни угулды. — Сен керекту неме зйт, онон башка тулкуте тутурган потуктий кыйгырып-чыгырып жадыг. Же, Шалимов сече не керекту болды?

— Тунде сомокты кодоро тартын баргандар — деп, Дягилев ыйламыраган униле жартады. — Сомок идиретен темирле кожо кодорып баргандар. Шкатулка сомокту турган. Оңдо алган салковон акча, документтер, ведомостьтор, распискалаар жаткан. Бу не болды, Сергей Алексеевич? — деп, Дягилев неин де окдобой, колын ары-бери жайыл сурады.

Онон тыгдап турган ишчилер жаар бурылаа, ол жүдуругыла кезетти.

— Жудуругунг неинг учун көргүзип турун? — деп, Шалимов алдындагы ла ааныча өөркөбөй катап сурады. — Жүзүн-жуур уурчылар бар. Айланбас кижиге тегинеле неге жүдуругун көргүзөр?

Шалимов кабаган чугулду жүурип, каарган айас кожуп

— Туку улус жер казып жадылар, а ол кижиге десе аракы ичип алган келип жат. Жакшы кижиге эрте турадаг ала ичер бе?

Чындап та, бут бажына туруп албас эзирик өбөгөн жууктап келеле. Шалимовты кезедип, кулумзиренгедий неме жок то болзо, кулумзиренди.

— Барып уйукта, уйукта! — деп, эзирик кижини чагаанынын алдынаг энту көдүрип, кемзине берген Дягилев кыйгырды. — Бу канайтка улус! Бу канайтка улус! — деп, ол турген-турген айдала, колыла жүк арай жагыды.

Сергей келгенди төмөн бир метр канава кассын тиргуш агаштар кессин деп жакарды. Ол ого акча жетире бербеген деп комыдаган карыган өбөгөндиге бедиреп кайра көрди, же карыган өбөгөн кайда да жок болгон. Онондордо, ол Дягилевте кожо досколордон эткен барактагы десятниктер отурган контора жаар төмөн барды.

Чугулданган Дягилев эмди ого туштаган ла кижини арбап турды.

— Кандайдган эдсер, Сергей Алексеевич, мен иштеерге жөнснбей жадым. Шалимов жагыскаан арткай. Муганып ла муганып жадым. Бастыра ла жерде арбап жадылар, ончозы ла ондый эмес. Мында база не деп таап жадылар!

Сергейге Дягилевтиг двустволказы да, алган салковой акказы да ачу эмес болгон, ол акчалу шкатулкала кожо ведомостытор ло документтер жоголып калганына сурекей

Ол бу мыны ончозын милицияга жетирзин деп жакарала, бонь десе уйкузыраган козин уыжып, барактан чыкты.

Сергей баштапкы участок жаар барадала, жолой байагы ла эзирик кижиге туштады. Эзирик кижиге каят жерге жолонь туруп алган суббот керсегинде, жаланга иштеерге барбас жут кундер керегинде жастыра-мыстыра кожондоп турды. Сергей ого жууктада боньп барала, кандый тубек болгонь, нениг учун сары тапкан аракылап алганын сурап угарга санаган. Же эзирик кижиге бу ла бидь жыраанын тазине жыгылып, уйкуган берди.

Баштапкы участкакты иш алдындагы ла зайынча одуп турган. Мында чачы быжыраш жинт бригадир жус сегизен метр субак (желоб) салынган, ононг до узун салынар эди, же олар суу бузуп оны тазакан деп, дооколорды туниле ле кыр орт тазыгыга керсегинде ачынычылу куучындап турды.

Дягилевтен эки ат ла иштеерге онго жуук кижиге ийер болуп Сергей сзмин берди.

Сергей куниниг чогы ортол турган жаратка чыгып барала, онын уйкузы сурекей келип турганын сести, же Алькаши коруп алар керек болгон. Ол отпускты Алькага ла болуп алган. Алькага ла болуп бу водопровод салар ишти башкарар болуп жөнсннген Ондый да болзо, ого Алькала туштажарга ас келижин турган. Иш жегил болгон. Же не де келишпен турган. Темдектесе, бу жуукта ла, ол бого келер алдында тортол темир курек жылдыган. Эки жус кубометр тобыракты казатан жердег камор чыгарбай, бскь жердег тегин жерге каскандар.

Сергей сууга турген эжинип алып, балкашту сопокторын жуноп, уужалган френчин тузедде тартала, лагерь жаар барды.

Туште ажаныр гушта звеньевой Носька Владиктен ол кече спортивный кружокто до, площадкада да нениг учун жок болгонь сурады.

Оны уккан Владик ол мастерскойдо иштеген деп тургуза ла тогунденип ийерге оозын ачты, Же бу ла бидь сырагай ла

Әбәшкөн немедий, балдар азырап турган дежурный пионер Башкатов мороженный улеп, столдыг янына басып келди, онын көзинче кайгада да төгүнденип болбозып, нениг учун десе ол кече мастерскойдо балдарды баштап иштеген.

Ол керегинде куучын этлеске, Владик турген бурылалз. Иоськаныг мороженныйлу вазочказын эярбас янынаг антаргандый антарып ийди. Же эл-жок эдип ийген учун Владик оны йнөтийини эткекин ончо балдар биллип ийген.

— Баштак! — деп, Иоська чугулданып, Башкатовтыг колынаг Владикке берерге турган мороженныйын турген ушта тартып алды.

Бастыразы каткырыштылар. Владик десе возаны серпий тартып ийерде, мороженный салатникке мач эдип түшти.

Тал-табыш көдүрилип, согуш арай ла башталбады, керек лагерьдин дежурныйы жууктап келеле, Владикти столдыг янынаг уяалтып чыгарганыла божоды.

Чугулданган Владик Иоськага јудуругын коргузеле, тургуза ла туура јуре берди.

Натка обедниг кийининде тургуза ла јараттыг янындагы штаб јаар барды. Ондо бугун вожатыйлардын соведи болор болуп јоптолгон. Согузун болотон бастыра лагерьдин учинчи катап салатан костёрнына белетенип тургандар.

Амыраарга чыккан ййдө Алеша Николаев сурады:

— Шегалона, бу бугун балдар нениг учун кугурежип, блаажып-тартыжып јадылар... Чөрчөк, чөрчөк... Мен нени де ондоп болбогом. Сен олорго не керегинде куучындаган?

— Чөрчөк айткам, Алеша. Јэкшы чөрчөк.

— Чөрчөк айларга сениг калганга нениг учун кирген? Же онын ордына эмдиги ййдөги нени-нени куучындаган болзог. Темдектесе, пионер темир јол урелип калганын көрблө, поездти ажындыра токтодып ийгени керегинде сен кичырдыг ба? Куучындап берген болзог.

— Куучындагам — деп, Натка каруузын каткырып берди. — Барып јадала, рельстин эрешкини уштулып калганын көрүп ийеле, југүрүп барып, каруулчыкка айдып ийген. Онызи неме беги! Онойдо бистин кажыбыс та кыйалта јок эдег эди. Сен уксаг да... «Мальчишти уур кыжыла кулигендер. Мальчишти таштаг эткеи башияга отургыскандар. Сураарга магтаткандар: Јван Буржуни олјого алдырткан Мальчишти канайтсын деп јакаргай не деп?»

— Сен нени калырап турганынды мен ондодой јадым. Натка! — деп, Алеша онын эрмегине јара киришти. — Кандай Јван Буржуни? Кемди кулигендер?

— Мальчишти кулигендер! — деп, Натка турумкай такып

айтты. Бу ок ойдо токуналып айтты: — Поезд антарыларын ажындыра көрүп ийеле, токтоткону керегинде кыйалта жок база кагап куучындаарым Бойум билерим. Кошту машиналар ла поездтер... Башталкы жыл эмес? — Ол сакыбаган жанынаг кулумзиренип, такып айтты: — «Керептер жүскүлөйт — Мальчишке уткуул! Паровозтор мантайт — Мальчишке уткуул!» Бу мынызы сече не? Кошту машина ла паровоз эмес не? Алеша пионерлер өткулегенде — Мальчишке саякт бергилейт! Эх, сени... эрешкин! — деп, Натка куучынын божотты, ол Алешаныг колынан тудуп, жанынча площадка жаар жаан тал-тэбышла жагы плакат апараткан кирieste жаар сууртеди.

Отрядтыг пионерлери байрамда бийе көргүссө, кийетен костюмдар белем эмес болгонун Натка совещаниениг кийининде эске алынды. Ол складтаг бөстөрдиг жаркын өңдү бир кучак журундарын, жүзүн-жуур өңдү ленталар ла бир пачка жылтыркан (глянцевый) чайзын талдап алды. Ол ойто жанарда эбиру жолло жанбаска, чике барды. Же керек онойдо болбоды. Яраалар удабай сурекей койу боло берерде, Наткага минут ла сайын токтой түжерже келижип турды, тоозы жок учурап турган орык жолдор ары-бери койрыкталып, Наткага барар жер жаар барбай, кайдаар да туура чөйилип барат-

Кенетийин тизезиниг алдынан не де ачыда тырмады. Натка кыйгырып ийеле, бу кадалгак эмик болгонун көрүп ийди — Мен, слерди жалкуларды! Мен слерди чыбыктаар болзом! — деп, чугулду үи угулды.

Чедениг жанынаг яраалар астап, Натканыг алдында будында өдук жок, жыланаш, кур жок Гейка тура берди.

Натка немелер кучактанып алганын Гейка короло, туктурулып, бажын төмөн эдип, жартады:

— Каруулчык мылчага барган, балдар десе садка киргилеп жат. Грушалар эм тура чек жажыл, кату — какай да жара иштел болбос. Түгөй ле кирип жадылар. Энирде слердиг отрядтаг экузин тудуу, алган. — «Слерди, штан жок немелерди, пирожныйла да, мороженыйла да азырап жадылар. Уйат деп айткам. Слерге курсакты жүзүн-жуур поварлар беле-теп, жүзүн-жуур докторлор кичееп көрүп жат, а слер нели эдип жадыгар». Олорды чалканчакла жакшы сойор керек болгон, көрзөм — кызара бергендер. Неге де жарабас балдар! Мен олордог бышпаган грушаларды блаап алала, бышкан бир яблокодог бергем. Олор жагыс жерде туруп алган, унчукпай

жадылар. «Кем жок, жүгуригер — деп, олорго айттым. — Эх, слерди... одук жок жыланаш кулуктерди!»

Гейка кулумзиренди. Ол Наткага жолды коргузеле, неге де кулумзиренерин тохотпой, оны ээчий коруп, жыразныг ары жаны жаар тал-табышла көрүнбей барды.

Натка тонгө чыгып барып, орешниктердин ортозы жаар сурт эдип киреле, ундер угала, жырааларды эки жара ача тартты. Онын ичкеери алдында жаан эмес каскак агычак жатты; мында ол алтамын ыраак эмес жерде Сергей ле Алька жаткандар.

Билдиртпезинин жүре берер керек болгон, је сырагай ла очошкөн немедий, онду бөстин журундарынын учы кадалгакка илинди, эмди Натка кыймыктанарынаг коркып, оны көргүлөп ийеле, ол бөтийин жажынып туру деп бодобозын-дар деп турды.

— Ада билереер бе не, бистин сууген кожонды кожондойлыктар. Сен бирде жүре берип, бирде једип келедин, бис дезе кожондобой жадыс.

— Алька, сен бойын жагыскап кожондогон болзон. Мен туште иште јус катап кыйгырып арбангам, менин тамагым тунуп калган.

— А слер кыйгырбагар — деп, Алька јолтоди. — Је баштагар, мен база кожондоорым.

Бу јакшы кожон болгон. Бу кожон туймеен көдүрген заводтордын ишмекчилери керегинде, јуу-согушка барадала, бойы бойына коштой там ла јууктада туруп турган отрядтар керегинде ле түрмелерде кыйналып, соок камераларда шыралап турган герой-иөкөрлөр керегинде болгон.

Кайкамчылу ла дегени: эмди база артык кижи јок агычакта каткымчылу октябренок Алька адазынын јекинен гартып, кожоннын учуры аайынча бажын јайкап, бу сүрекеј јакшы кожонды тын унденип кожондоп турарда, Наткага кенетийин бастыразы јакшы, иштеерге ого суунчилу деп билдирди.

Удабай ла балдарды ойгозып шан согор, төжөктөн онын токунаазы јок отряды тал-табышла, чыгырышла тура конор Владик ле Толька, байла, тегин де ойгонып калган, шаг согорын сагыгылап, шилемирлер, орындарында эры-бери анданжып, өскө балдарга уйуктаарга чаптык эдип турган болор.

«Бистин советский албаты көптоп өзүп јат» — деп, Натка кожонды тындап сананды. Јыраага илинген бөстин журунын тартып турала, ол бир чырбагалды сындырып ийеле, коркып тым тура берди.

— Ада, бис «Заводтын ишмекчилери туругар» ла «бойм бойыгарга жуук туругар» деп кожондогоньста, нениг де учун ончозы жакшы — деп, Алька Сергейдин жузи жаар көрүп сурады. — Кожоннын «түрмедеги ле соок камералардагы көркөрлөр» лө деген сөстөрине жетире кожондогоньста, слер жадып алып, көзигерди жаантайын жумуп жадыгар.

— Нениг учун жаантайын? — деп, Сергей каруузын берди. Күн көскө чалып жат, онын ла учун жумуп жадым.

— Ай жарып турганда? — деп, Алька бир эмеш унчукпай турала, катап сурады.

— Айдын болгондо, айдаг жумуп жадым. Сен, Алька, кандай каткымчылу!

— Кун де, жылдыс та, ай да жок тушта? — деп, Алька тилг унденип ле турумкай такып сурады. — Нениг учун онойдо эдип турганыгарды мен бойым да билерим.

Ол тура коноло, колын чөйип, кайдаар да төмөн, каскалтын алдындагы чоокыр таштар жаар көргүсти. Адазы жаар унчукпай көрблө, сыраңай ла неге де салют берип тургандый колын турген көдүрүп, онызын кайкаган Натка онойдо ло көрүп албады.

Натка ичкесрилел алды. Онын буттарынын алдында оок таштар тал-табышла тоолоньшты. Алька кайра көрди, эмди Наткага ого удур чыгып барардаг өскө неме артпады.

Ол эмей база! — деп, Алька жузуу-жуур өнгү лента-ларга ла бөстиг журундарына оролгон кысты көрүп, кыгырды.

— Наташа ба? — деп, Сергей сезип ийди.

— Мен ле эдим — деп, Натка бүдүмчиледи.

— Же не Алька?

— Жүгүрүп, баштактанып жат. Ондый... — деп, Натка тууралды, — ондый уулчак. Алька, лентадаг тартпазыг. Бис оной Эминеге байрамга костюм көктөбрис. Слер оныла өөр көшкөдигер бе?

— Жок, өөркөшпөгөнис — деп, Алька каруузын берди. — Онызы бис Бубякин Васькала согушканыс. Ол алып жат, мен дезе бербей жадым. Ол айткан: бер! Мен дезе бербезин дегем. Ол мени бир катап жудуруктаган. Мен оны—бир катап. Жагыс ла бис оныла база согушпас болуп, эки катап жаманысты ташташканыс.

Алька адазы жаар бурылала айтты:

— Эмине — ондый суунчылу омок кичинек кызычак.. башкыр укту. Бугун ыйчы Карасиков багырган: муу! муу! Ол өрө секирип ийеле, каткырып, онын жанында сыңар будыла секирип, башкир тилле өчөштирген: тыр-быр-тыр, бур-тыр-тыр..

Сүрекей түрген айдып, боны десе секирип жат. Сүрекей жакшы башкир кыс. Жагыс да онын чончойынап тутсап, коркып жат: палаттын ичине анаар да кыйгырап.

Шакнын соккону ыраактап угулды. Натка мендеди:

— Алька менде кожо барар ба? Айла бойыгарла кожо апарарыгар ба?

— Жок, кожо апарбазым — деп, Сергей каруузун өрө туруп берди. — Барып амыраарым, онын кийининде көлтө, эртең тура десе Ялта жаар барарым. Же жүгуригер. Онойдордо, соңзун туштажарыстар.

— Кыйалта жок соңзун — деп, Алька жакарды. — Эңирде пионерский костёр, музыка болор, онын кийининде... Жок, онын ордына айтпайын. Келээр, бойыгар көрбөригер.

Олор жүгуре бердилер.

Сергей туруп-туруп адала, бу жуукта да Алька унчукпай көргүскөн каскак жаар барды. Ол төмөн көрөтө, теңкейжип калган чыкту чоокыр таштардын ортосунда сыраңай да нени де көрүп ийген немедий, база күлүмзиренди.

Онын кийининде ол сыгырып, кайыжын өрө көдүрө тартала, базыт бажына баштапкы участокко ийер болгон аттарды ийер керек, ого акчаны жетире бергилебеген деп комыдаган карыган өбөгөндү бедиреп таап алар керек деп эске алынып, төмөн басты.

Бригадир Шалимовко Сергей сүрекей де бутпей турган.

Эртенигизинде эртең тура, курсак ичип алган кийининде. Толька Шестаковты төмөниги складка будукка ийгендер. Владик оны сакып алзын деп, Толька ого имдеп ийди.

Же складта, сыраңай да качашкан немедий, очередьте узак турарга келишти. Бастыра отрядтар байрам алдындагы белетенер ишти божодып бараткандар. Элчилер келип, эмик, шлагат, чаазын, будук, кумач, фонарьлар, свечилер де кадулар некеп турдылар. Бастыралары да мендегилеп, ончолорына да очередьке турарга бош жок болуп турды.

Толька учу-учунда отрядка ойто жедип келерде, Владик кайдаар да жүре берген эмтир.

Толька ары-бери жүгурип, бастыра толықтарды жоктоп, ончо балдардын көзине көрүнгөн учун, Натка оны алтындаган немени бештолықту чолмоннын кыйуларына оок кадуларга каказын деп отургысты.

Толька отура да берерде, кайда да ыраак барбаган Владик кайда да сурт эди чыга конуп келген. Ол назызын сакып аларга, жунуарга очередь жогынап кире берген.

Корологоныца да оной капшай айрыларга Владик кадуларды база кадап баштады. Же сумелу Натка ондой иштен туза ас болорын тургуза ла сезип ийете, Владикке бир кучак кичинек флажоктор береле, оларды аларып, лагерьдин площадказиндагы старший дежурныйга табыштырзын деп жарды.

Оскө өй болгон болзо, Владик кыйалта жок блаажып-тартыжар эди, же эмди оной туза жок болгон: ого ол уккур деп көрүсөр керек болгон.

Толька жаар чугулду көрөлө, ол тышкаары чыкты, эжиктиги ары жанына чыгып барала, ойто турген бурыларга чике ле жырааны өткүрө, суучакты ла каажуны кечире жүгуреле, байрамнын алдында болуп турган шакпыртты тузаланып, Толькала эку эки шибееини оодык-сыныктары жаткан жерге барып келерге сан төмөн жүгурди.

Же сууга өдүп калган Владик ойто жедип келерде, Толька жок болгон. Керек мынайда болгон эмтир. Владик жүре ле берерде, Толька кадуны кыйа-теие кадап турган учун Натка оны арбайла, оной кедери суруп ийген. Же сууне берген Толька ол ло тарый Владикке жеджерге чике жүгурбей, салтын жанынча, кемпүни кечип, ыраагында орык жолло оны эчий жүгурген. «Жолго туруп алган!» — деп чугулданган Владик сананала, ого туштаган черкес уулчакты, Ингуловты житкесине жүдуруктап ийди. Же бу өйдө Ингуловко ырыс болуп, Кубаньнан келген бийик сынду эттү-канду пионер Лыбатько көрунип келген, Владикке мынаг ырада качарга келишкен.

Чугулданган ла арып-чылаган Владик агычакта, кипаристердин төзинде жоон чурканы кажаттын алдындагы сас жаар ийдип ийерге албаданып, Алькага ла октябренок Карасиковко туштады. Октябренок Карасиковты эки катап чертер керек деп Владик эске алынды: Баранкинниги простынязынын алдына Владик ойынчык тала теермен ле кийим арчыйган шетка сукканын Карасиков айдып берген.

Же бу өйдө Алька кайра бурылып көрөлө, Владиктиги чырайы кубулганын токунаалу көрүп, уур чурканы ийдерге ологро болушсын деп сурады.

Альканын онойдо жалганбай сураганы Владикке жарады.

Бир минуттын бажында чурка күзүрөп-мазырап төмөн тоолонуп, саска барып, сырагай ла бомба түшкендий, маң эдип тужерде, санзалары чыга берген бакалар туш-башка качтылар.

— Сен жакшы уулчак, Алька! — деп, Владик өлөнгө отуруп, нени де сананып айтты.

Алька кўдумзиренеле, Владиктин жузи жаар јилбиркеп корди.

— Сен јакшы уулчак — деп, Владик кенетийин сананып тапты. — Сенниг кичинек болгониг ачымчылу, оног башка мен сени нокор эдип алар эдим. Бис эку сырагай ла бийик кырга чыгала, мылтыктаг тудунып алып, оног бастыра ороонды каруулдаар эдис.

— Мен база чыгар эдим — деп, Карасиков оны эмди чертпезин коруп ийеле, қоркыбай, јужтада отурып, ачынчылу кожуп айтты.

— Јок — деп, Владик Карасиковко кўјушке коргузип, саназына кирген шуултезин оног ары куучындады. — Мен мылтыкту турар эдим, сен десе турнабай откуре корор эдинг. Толька десе радиопередатчиктин јанында отурар эди. Не-не болзо — ключти базып ийзеиг, тургуза ла чедиргендер, чедиргендер... түймеен! түймеен!.. Тураар, нокорлор!.. Ол тушта бастыра ла јерде паровозтор, пароходтор бир ле ойдо куулежил, прожектортор жарыыр. Летчиктер самолетторына отургылаар. Кавалеристтер — аттарына мингилеер. Пехотинецтер — походко баргылаар. Завод жаар ишмекчи эр улус та, ишмекчи уй улустар да југургилеер. Шакпырашпагар, нокорлор! Коркыбай јадыс!

— Мен база југурер эдим! — деп, чугулдаттырган Карасиков кунукчылду чойо айтты. — Оңчо улус југурушсе, мен де југурерим.

Бу мындый ачынчылу ун Владиктиг јурегин јымжатты. Ол тургуза ла јангаксый береле, онон ары тыг ундеибей, каткымчылу куучындап турды:

— Оног јуу-согуш божогон кишининде кенетийин эске алынар эдис: карындаштар, бу јалтанбас Карасиков кайда не? Тиру де улустыг, олгондордиг де, шыркалаткандардыг да ортозында јок. Орынныг алдында анданып јаткан бу кемизи? Ах, бу слер бе, нокор Карасиков! А-а, слер јаныс ла тилле калырап, мен Баранкинниг простыязынын алдына ойынчак теермен ле кийим арчыйтап шетканы сукканымды андарга белем эмтирииг! Ондый керектер учун бир чертиш! Эмди онгододыг ба, карасятина!..

Чертирил алган Карасиков унин чыгарарга јеткелекте, баштак Владик јоголо берди.

Карасиков ыйламырайта, Алька жаар меге киле деп сурагандый корди.

— Алзырбас — деп, Алька токунатты. — Ол сени јук ле эки хатап черткен. Артканын ол тогундеген. Оңдо Кызыл Черу бис јогыныг да каруулдап јат. Оңдо бир часовой эмес.

мугдар тоолу часовой, бастырлары ла кыймык жогынаг тургулайт.

— Мен база кыймык жогынан турар эдим!— деп, Карасиков артпай турды.

— Жок, сен кыймыктанып ийер эдим! — деп, Алька чугулданды. — Онойдордо, сен кече эртен тура пионерлер стройдо кыймык жоктог турарда, сен ненинге де учун тым турбай кыймыктандыг? Керек десе Натка чугулданган.

— Бир де кыймыктабагам. Менин штанымнын буучагы узеле береле, тужуп турган учун кыймыктангам — деп, Карасиков ачынып жбсинбеди.

— Часовойлордын штаны тужуп жат па! — деп, Алька килеп кулумзиренди. — Бу сенин мактанчыгыңды!

Жыраанын ары жанылан Поська чыгып келди.

— Бу слер корунбей кайда журдигер? — деп, ол колын жагып турген-турген айтты. — Капшай жургирер! Талайда катер! Энди ле уткуурыстар... Айылчылар келип жат. Талайчылар!.. Ворошиловецтер!..

Барабанщиктер барабанын тигиреде согуп, сигнал беречилер унденгилеп, звеньевойлор кыйгырыжыл, жаратка жууктап келеткен талайдагы катердинг сиреназы унденер-унденбес кыйгырып турды.

Бу Севастопольдо военизированный лагердинг пионерлери— ворошиловецтер жузуп келгендер.

Узун кара штанду, талайчылардын чаңкыр жаказында ак долду чамчалу, бир туней узун сынду, этту-канду, олордын турген ле будумчилу басып баратканынан олар дисциплинаы ла кийген кийимдери аайлу-башту болорын сууп, ого сморкоп турганы корунет.

Олордын ортозынаг Владик таныш уулчак коруп ийеле, чыдажып болбой ого кыйгырып ийди:

— Мишка, эсен!

Же ол бажын бурыбай коруп одуп, ол бойы да суунип жат, же куучын айла болорын, энди ол пионер, талайчы, ворошиловец, ого узеери стройдо деп айдарга турган немедий билдирер-билдирбес кулумзиренди.

Эгирде ажанып алган кийининде балдар жагы трустиктер ле жеңил кыска чамча ла галстуктар алдылар. Эбиреде талтабыш, ааны-бажы жок ле суунчилу болгон.

Барабанщиктер там ла тыгыда ойноп, горнисттер, алтындый жалтыркай трубаларын айдары жок кууледип турдылар. Журексиреген башкир укту Эмине кирнестеде балдарга жайкадып дрö онго жетире таштагылаарда, жеңил кодурилип, тор-

ко флажкторды колына эки жара тудуп алган, жакшы андыл болбой, је тын унденип кыйгырып турды:

— Азийгы гвардияга јаш солмнтыдан эзен!

Октябряттар кирнестеде, сырагај ла боро кушкаштар отурып алгандый, отургылап алган јузун-башка ундегилеп кожондоп турдылар. Терлеген Баранкин јука доскодон эткен танктын башиязына арткан калганчы кадуларды кадап, чыйрак Иоська десе онын јанында айланыжып, секирип, мактап, арбап ла мекдсдил турды, ненин учун десе танкты будыыр керек болгон.

— Онойдордо, эртен бе? — деп, Толька Владикле јоптојип турган.

— Эртен деп айткан кийининде, эртен.

— Бугун болгондый болбозын. Ол мынаар барганда, мен десе оноор, ол оноор барганда, мен мынаар. Бери стройдо экелгилейле, «туш башка» барыгар деп команда берилзе ле, мен сурт этсем, сен ээчий бар. Устудегн орык јолдо, отуратан тактанын јанында туштажарыс.

— Ондо кем-кем бар болзо?

— Кижн бар болзо, јыраанын ортозы јаар сурт эделе, сыгырып отур.

— Мен сыгырып ийерим! — деп, Владик кулумзиренип, тилеле торсылдадала, сурекеј тын сыгырып ийерде, Натка бу најулар јаар серемјилу королу, сабарыла кезетти.

Байрам болотон эгир једип келди.

Шанды баштапкы ла катап согордо, кожондор, блааш-тартыш, ойындар токтоп, стройдо туратан јерлерине алдындагызынан турген туруп алдылар.

— Сен адамды корбодин бе? — деп, чугулданган Алька Наткадан учинчи катап сурады.

— Јок, Алька, корбодим. Балдар, чамчаларыгарды трусиктеригерге кымынып, галстугыгар тузедигер. Карасиков, сенин трусигиккиниг шнурогы кандый, кем јок тушпес пе?

Балдар галстуктарын тузедип, бойы бойлорыныг чамчаларын тузедижип турганча, ол Альканы токунадып алды.

— Сен кунукла! Ол келерим деп айткан кийининде келер. Байла, иштег белен божобой турган болор.

Стройдин экинчи учинда турган звеньевой Иоська чырай-бажы кубулган Баранкиннин јанында ары-бери секирип, калктап турды.

— Бойы танк буды дейле, эмди десе бойы арбанып јат — деп, Баранкин актанат.

— Мен сени галстукла будызын деп айттым ба? — деп, Иоська ойркоп турды. — Галстугынды бастыра ла јердег уй-

мал салган. Эх, сени, Баранкин, Баранкин! Сен эмеш эрте зйткан болзоң, эмди кладовой до бөктү, кийин беретен кижги де жүре берген. Же, эмди мен кени эдетем, Баранкин?

— Быйа мен галстугымды изу суула самындан жуарга барып жүргөм, эмди курган каларда, көрзөм — түгөй ле көруниң жат. Мен иштети будукка сугуп ла ийеримде, кем де мениң колыма туртуп ийген. Будук онойдо ла чачылган. Кижги иштетп турган болзо, оны ийдер бе? Кижги иштетип турган болзо, мен тууразынча жүс метр кире эбирип барарым, же качан да табарбазым.

— Онойдордо, туратан тактаның жанында ба? — деп, Голька шымыранып катап ла айтты — Серенке алдың ба?

— Алгам... Унчукпа — деп, Владик каруузын араай береле, трусигиниң алдына сугуп алган чамчазын чеберлебей таптады.

Агаштары толбос серенке шылыраарда, звеньевой Носька тургуза ла кайра бурылды:

— Сен серенкени нени эдерге алган? Жарабас! Туура ташта, Владик.

— А сене не? — деп, Владик коркып айтты. — Кандый серенке?

— Владик, звено жакшы звено, же бирузиниң галстугы будукка уймалды, экинчизи серенке сугуп алган... Оның ордына туура ташта. Уйат! Сен неге кизиреп жадың? Нөкөр до болжок, вожатыйга айдып берерим.

— Же айт ла.. Копчы тапма!

Носька тууралады. Жалакай будумду чоокыр жүзи чырчыныжып, эриндери тартылыжып, жудуруктарын туунди. Же бу ла ойдо төмөртиндеги төс штабтан «Бастыразы жуулзын» деп учурлап божоткон ракета кейге көдурилип чыкты. Стройдың бир учынаң база бир учына «Угыгар!» деген команда угулды.

Носька эмес, кем-кем бөкбө уулчак болгон болзо, жуулзын деген сигналды ла, команданы да ажаруга албай, уйатту согуш стройдо кыналта жок башталар эди.

Же Носька тургуза ла ондоно береле, терен ушкурнип, жудуруктарын араанынаң божодып, стройго турды.

Бу ончозы сакубаган жанынаң сурекей түргөн болгон учун, балдардың бирузи де нени де сеспеген.

Тургуза ла тооложып ийеле, оң жаны жазр баргылайла, ургулдиге макка кирген иит барабанщик керегинде кожондун бир унле кожондожып, саң төмон журуп ийдилер.

Төмон, талайдан ыраак эмес жерде, чечектери жайылган каскак уч межеликтиң жанында лагердың жаян площадказы жаткан.

Балдар скамейкаларда, отургуштарда, таштарда ла тогдо отургылап алган, байрам божогон кийининде бештолыкту чолмонго бѳдуштеш эдип жараштыра салган от кижн кѳрбѳгѳн жалбышла куйерин чыдашпай сакып отургандар.

Натка башкарып турган отрядтын балдары кайда жуулы-жар болгон жерди жѳптѳжип алала, кемнин кайдаар ла барар кууни жеткен жер жаар туш-башка жугурѳже бергендер.

Музыка ойной берди. Ялтадаг келеткен делегация моторный кемсле жузуп келеткен. Военный улус амырап, эмденетен санаторийдег лѳтчиктер једип келди. Жуугындагы колхозтон келеткен карыган ѳбѳгѳндѳр аттыг устунде јайканыжып, мендебезинег јортуп келдилер.

Балдардын ортозынаг Натканы ого таныш комсомол Каргузинов онын адын адап кыйгырды.

— Је, не?.. Суреем бе? — деп, ол базыдын токтѳтпой сурады. — Эртег волейбол ойноорго кел. — Ол ыраактан кыйгырды...—Ундуп койгон эмтирим... Сеге оидо письмо бар... турген једетен письмо дежурныйлар отуратан кыпта столдын устунде.

«Турген келген письмо дегени бу не атазы? — деп, Натка токунабай сананды. — Кемнег келген болотон? Веркадаг бу жуукта ла келген. Энем турген једетен письмо ийбес. Онон ѳскѳ кайдаг да келери јок эди. Барып аларга оройтыбазым — деп сананала, танцевать эдип турган балдар кемзинген лѳтчиктерди эбиреде туруп алган жер жаар барды.

Јустери кызарган лѳтчиктер эбиреде туруп алган балдардын ортозынан чыгып аларга албаданып турдылар. Олор бир алтам базап ийгенде ле, суунчилу омок балдар олорды ээчий базап тургандар. Оноидо скамейканыг јанына јеткилебегенче ээчийтендер. Мында балдардын кажызын ла олор ѳѳркѳѳзнн деп колдорына алгылзйла, туш-башка отургыстылар.

Натка туруп-туруп алала, письмо керегинде катап ла эске алынды.

«Эмди де барзам, оройтыбазым — деп, ол сананды. — Жугурѳкле једип барарга коп ѳй керек эмес?».

Ол мѳйказын тѳзеделе, кемнин де сурагына каруузын бербей, дежурный отурган кып жаар жугурди.

Ондый да болзо, письмо энезинег келген эмтир. Письмо јаан учурлу ла азый-бажы јок болгон. Энези адагды кайдаар да узак ѳйгѳ иштеерге ийип јат, адан бастыра билезиле барарга туру деп бичип турган. Оидо уч кыпту тура, мѳзала ла сарай болор. Оноор барарга бир недеге ѳй керек. Адаг суунчилу, беш јашту карындажын Ванька оног до суунчилу журуп, Натканын сыйлап берген чернильницазын оодып кой-

гон. Энези кундукпай да турган болзо, же суунгодий неме жок. Мында узак жатканыс, ондогы жадманды кем оны билер? Оңдо бөкө жер, албатызы да орус эмес деп айдыжат.

Бу писъмоны Натка эки катан кычырган, эдасын иштеерге бөкө жерге кем көчүрүп турганын онойдо ло оңдоп албаган. Кайдаар көчүрүп жат? Кандый жер, кандый улус?

Оныг жүк ле оңдогон немези — энези оны жанар өйдөп озо жанзын, Москвада таайызында узак болбозын деп сураганы болгон.

Натка санаа берди. Кенетийин турган ойноп турган суунчулу музыканыг табыжы, оныг кийининде көп үйденип ко-жондогон талыш кожон кижж жок дежурный отуратан кыпка көзлөк өткүрө угулды.

Натка писъмозын мэйкяга сутун алып, тышкаары чыгара жүгүрүп барала, лагердинг байрамы башталып калганын, жүс-тер тоолу оттор жалтырап турганын толгоног көрүп ийди.

Онызы физкультуриктиер парадла одуп турганы.

— Сен кайда болдың? Мен сени бедирегем — деп, кайдаг да өйгөйл чыгып келген Алька чугулданып сурады. — Капшай барак, оной башка, мен сени бедиреп жүргенче, кандый да уулчак менниг отургужыма отуруп алган, эмди меге кайда да, не де көрүлбей жат.

Натка оны колынаг јединип алала, улус отурбай турган он кире бош отургуш турган јер јар барды.

— Ого отурага јарабас — деп, оны Алеша Николаев токтотты. — Ого шефтер отурап. Не де оройтын јадылар!

— Је, шефтер болзо чы! Једил келгилезе — бис јерди јай-ладып берерис. Ол кичинек, ого не де көрүлбей жат, Алеша.

— Бирузин божодып ийзеи: экинчизи, оныг кийининде учинчизи — деп, Алеша арбацып баштаган, ј учина јетире зйтпады, ненинг учун дезе площадкага уткуулду сөс айдарга лөтчик чыгып келген.

Ол площадканыг ортозына јеткелекте, тоозы јук оттор бир ле өйдө өчө берди, карагуйда не де шыкырап, тызырт этти. Эки-уч секундынг бажында площадканыг үстунде бийинкте от јарыды, парашют туруп турган кичинек аэропланыг мө-гүн модели салактай берди.

Бу ла өйдө агычактарда ла јырааныг ары јанында, таш-тардынг үстунде отурган балдар сурекей тыг кыйгыргылаар-да, летчик нени де оңдобой бажын јайкап, ого нени эдер керек болганын ла куучынды недег баштайтанын билбей бир минут кире турды.

Оныг кийининде, ол оңдоло береле, тегин изу сөстөрдн эңчий-десчий таан айдарда, бастыра улус тзыштанбай тым

отура бердилер. Бойы алдынан бери летчик болорго кууңзеп турган Носька куучынды тыңдай береле, болгобос жанынан жастыра базала, арай ла уча бербеген, же жагыс ла ыраак чапкыр теңери жаар эмес, кадалгак онду терең канова жаар.

Онын кийининде танен де физкультурный померлер коргузил турган кызымактар чыктылар, же тургуза ла токтой бердилер. Озо баытал куучындар угулды, онын кийининде там ла табыштаныжа бердилер.

— Келгилеп жат... Келгилеп жат... Келгилеп жат...

Аллеянын тубининг жаштары жаанал келген он кире кижини корунип келди. Бу Ай-Суудагы ЦИК-тинг ишчилери амырайтан турадаг лагердинг шефтерининг делегаттары болгон.

Натка турген оро турала, Альяканы колына кучактанын алды.

Уткуулду соьторди айдып божой береле, шефтер жерлерине отургылап, байрам оной ары коидуге берерде, Натка бу жуукта ла бойы отурган учында отургушта кижини отурбай турганын корди. Ол отургушты араай жылдырала, отурып, Альяканы тизезине отургызып алды.

Физкультурница-кызымактар кайкамчылу пирамидалар, эдип турар ондо, Натка келген шефтерди тууразынаг аяктап турды. Кенетинин коштой турган отургушта сурекей таныш чырайду кижини отурганын коруп ийди.

«Бу кем болотон? — деп, Натка маңзаарый берди. — Чырайы кунукиыл, кара сагалду, Буурыл чачту, очкалу. Дйтпа-ла да, бу кем болотон?»

Бу ла ойдо бастыра улус колдорын чабыжып, каткырыжа бердилер.

Кара сагалду кижини де карсылдада каткырды. Бу Гитаевич болгонун сууш берген Натка тургуза ла билип алды. Ол Шегаловто жантанын болуп туратан. Натка оныла эки жыл мынанг озо Москвадагы таайзында бир айдын туркунына айылдап журерде таныжып алган.

Натка отургушты жууктада тургузала, Гитаевичтин колынаг гудуп, онын жузи жээр корди.

Ол оны тургуза ла танып ийеле, карсылдада каткыра берерде, кайкан берген Альяка Натканын тизезининг жылбырап тужеле, бу ичганга будуштеш кижини жаар жылбулу аяккан берди.

— Бу сенде кожо кем? — деп, Гитаевич кокырлаган аяс сурады. — Уулчагыг дезем, жаап, карындажыг дейип дезем, кичинек, Эсейнин балазы ба?

— Бу Альяка Ганин, бир инженердинг уулу. Ол менинг отрядыма ийилген — деп, Натка кокырлады.

Гитаевич кыймыктанды. Ол очказын арлайла, онын алдында турган кичинекей уулчак жаар сурекей ажарулу көрдү деп Наткага билдирди.

— Мен баратам... менин барар ойум жетти. Мен ойто келерим — деп, Алька турген айдала, ачынып кожуп айтты:—Эх, бу адамды, адамды, онойдо ло желбеген.

— Сережа Ганининиң бе? — деп, Гитаевич жүгүрүп бараткан Алыканы ээчий көрүп, катап сурады.

— Э-э, Ганининиң. А слер оны билеригер бе?

— Мен оны туку алдынаң бери билерим—деп, Гитаевич каруузын берди. — Черуде кожо служить эткенинең бери билерим.

— Онойдордо, слер оларды ончолоруну жакшы билеригер бе? — деп, Натка бир канча унчукпай отурала, сурады.— Алыканың энеси кайда, Гитаевич? Ол жада калган ба?

Барабандардык тигирегени ле музыканын табыжы Гитаевичтиң берген каруузын тундурды. Бу лагерьдеги пионерлерден турган военизированный отряд бараткан. Озо баштап эн артык мылтык адачылардаң турган пехота өттү. Алтам ээчий алтап, талайчы-ворошиловецтер сыраңай ла жерге баспай тургандый өттилер. Олорды ээчий санитар-кызычактар. Онын кийининде фанерадан эткен таиктар кайкэмчылу жылып өттилер. Онын кийининде балдар таркай берген площадкада кандый да чыйрак эпчилдер жүгүриже бердилер. Туруп койгон нени де жазып, чойо тартып ийгилейле, көрүнбей бардылар.

Музыканттар «Буденныйдын маршын» ойной бердилер. Эки ряд турган пионерлер туура жайлада тургулайла, «Телекейлик революциянын адын адаңган октябряттардын жуулган баштапкы эскадроны» колесолу ла ойынчык аттарлу стройдо төрттөк туруп алып жортуп чыктылар.

Алька база ондо болгон.

Эскадрон каткыла, музыкала, «Буденныйдын маршыла», пионерлердин, айылчылардын ла шефтердин каткызыла площадканын экинчи учынаң барып чыгала, көрүнбей бардылар.

— Кулугурлар!—деп, Карасиков ыраак жокто отурган кемге де өөркөл айтты. — Олор бойлоры жортуп бараткан эмес? Олорды площадканын экинчи учынаң буула тартып жат. Мен ончозын билги алгам. Мени де тарткылаган болзо, мен де жортор эдим.

Эмди площадкага балдар толо берди. Жузун-жуур ойындар башталып, отрядтардын кружокторы ойын коргузил тургандар.

Изу тун болгон. Гитаевич маңдайын арлайла. Натка жаар бурылып, онын сурагына каруузын берди:

— Онын энези боны јада калган эмес. Онын энези Румыниянын комсомолказы, кийининде коммунист болдо, өлтүрткен...

— Марица Маргулис пе! — деп, кайкаган Натка кыйгырып ийди.

Гитаевич бажын жекип, бу ла ойдо жоткурип кулүмзиренди, неинг учун десе олар жаар площадканын экинчи учына «Телекейлик революциянын адын аданган октябряттардын жуулган баштапкы эскадронынын» таң аттуу уулчак — Алька суунчилу ле хаткырып, сүрекей түргөн мақтадып келеткен.

Бу ла ойдо Наткага Вострецова Катюша тумчугын оодып алган багырып жат, Кукушкин Федьканын ичи оорый берген. Байла, ачап Федька балдар ойноп-жыргал турарда, кашта-виноград жип алган болор деп жетиргендер.

Натка Альканы Гитаевичле артыргызала, боны дежурный отуратан кып жаар барды.

Катюша багырбай, улуш платла тумчугын жаба тудуп алган жүк ле өкпөзиреп турган. Коркыган Федька десе уч яблоко, эки груша жигем, виноградты канчаны жигенимди билбей жадым, некинг учун десе карагуй болгон деп жартын айтты.

— Онын тумчугуна танк табарган! — деп, звеньевой Василиюк Наткага чугулданып жартады. — Оноор барба деп, Мен ого айткам. Ол, аамай неме, менин айтканымды укпаган Носька отурган танктын башнязы айланала, орудисиле онын тумчугуна табарган!

Аамай Катюшаны ла ачап Федьканы жандырзын деп Натка жакарала, бойы десе жаратла, жараткыч алдыла Алька жаар барды.

Удабай ол токтой тушти. Онын ичесери алдында мынап көрүнбей, жагыс ла чакпындары жаратка согулып турганы угулып турган талай жаткан.

Тенериде ай да, жылдыс та жок болгон, жагыс ла кайда да, же сүрекей ыраакта түргөн жылып турган одычак очомик жарып турган — пограничниктердин салган оды болгодый. Марица өлтүрткен кулукчылду ороон Румыния жүк ле талайдың экинчи жарадында сырагай да ыраак жок деп сананды.

Кем де онын колынаг тутты. Ол кууи-куч жок бурылала, Сергейди көрүп ийди.

— Алька кайда? Мен сураарымда, Наташа, оны сенле кожо барган деп айткандар.

— Ол менле кожо — деп, Натка суунди. — Эмди ол Гитаевичле кожо отурып жат. Барактар... Ол слерди сакыган ла сакыган...

Мен оройгыгам, Наташа — деп, Сергей каруузын буруду берди. — Мен иштеп турган жерде болуп турган керектерди көрмөс то азайлас.

Олор Гитаевичке бир канча алтам жеткелекте, оттор бир ле бйдө бйө береле, улус табыштанбай бардылар.

— Акыраар! — деп, Натка шымыранды. — Эмди ле костёр куйдурерлер.

Тымык карагуйда горининг табыжы унгур угулып, площадканын куйуларында беш от ышталып жалбырап чыкты. Горн база катан табыштанды, оттор площадканын ортозы жаар турген куйуп барды.

Жалбыш чыгар жерин талпай, бирде салган будагаштардын ортозынак чыга конуп, бирде төмөн түжүп, бирде жерле жалбырап барып турды. Куйундалган жаан жалбыш баштактанып оиноорго болор дегенднй, будактардын ортозынак чыга коноло, оттын үстүндө жалбырай берди.

Уур будагаштар буктелижип, тызырап куйе бердилер. Муигдар тоолу чидиргендер тежерн жаар учтылар. Сүрекей жарык ла изү боло бергенинеи улам, керек десе ыраагында да отурган улус көстөрүн сыкыйтып, жүстерин арладылар, жуугында отурган улус десе брө тура жүгүргилейле, чыгырыжып туура жүгүрдилер.

Натка кайра бурылып көрүлө, Сергей Альканы кучактап алганын, кызарып жүрексиген Алька адазына бүгүн болгон керектерин турген куучындан турганын көрүп ийди.

Натканын отрядтары айылына бастыразы бир ле бйдө жанбан, жүк арайдан бирдег, экидег жедип келгилеерде бй орой

Натка кирнесетеге чыгарга жеткелекте, чочыган дежурный отстра ого удура жүгүрүп келеле, бир он минут мынак озо Дашевский Владик кан чыгара тырмалган Шестэков Тольканын жединип экелгенин, Тольканын колы чыгып калган болгондй деп араан куучындады.

Натка дежурный отурган кып жаар жүгүрди. Толька ондо леёнкала жапкан диваннын үстүндө жузин подло уйматтырып, көзинин алдын марляла жашырып, колын тагышкыныла тагышырып алган, корчойып калган отурган. Онын эди ачып та турган болзо, бйбжип турган учун жартын айтпай турганын көрүшүп турган.

— Бу не? Бу олер мынайып кайда сыйрылып алганыгар? — деп, Натка коштон отуруп, ого килеп сурады.

Толька унчужпай турган. Куучынга дежурный да жара киришти:

— Костёрдын оды бичүп, балдар жүгүрүжө берерде, олор

Владикте эку бастыра балдардаг оюлдоорго орык жолло жүгүргенис деп айдат. Оидо десе суучактар, жыраалар, таштар, кажулар. Жараттаг жастыра базала, жыгылгам дейт.

Уйкузыраган Гейканы бедиреп гаап алдылар, Гейка шакпырай атты турген жегип ийди. Тольканы лагердинг болыницазы жаар тартып апардылар, Натка орто тун де болзо, болгон түбек керегинде начальникке жетирерге барды: каяндай ла түбек болзо, туште де, тунде де болзо, кыйалта жок ого жетирени деп жакарган болгон.

Балдардыг озо Натка паллады жаар басты. Ол табыш жоньы н кенетийин кирген, карануй да болзо, Владик тескесери турген бурылала, тым жада бергенин көрүп ийген. Онойдордо, ол уйуктабай турган эмтир.

— Владик, керек кайда, канайда болгонун, пожалуйста, куучындап берзең — деп, Натка сурады.

Владик каруузун бербеди.

— Дашевский, сен тогуздебе — деп, Натка такып кату айтты. — Сенин уйуктабай турганынды мен коргом. Айт, оной банка мен сен керегинде лагердинг начальнигыне бугун де айдып ийериз.

Владик начальникке куучындашпаска да турган, чугулду брө турала, Голька дежурнын сестрага неин айтканын бир де оос кошпой, кыскарта айдып берди.

— Көрмөсүрди слерди, туниле кажуларла жүрзин деп кем айткан эди — деп, Натка токтодынып болбой чугулданала, карануй да болзо, начальник жаар арып-чылап калган барды.

Сергей десе байрамга мындай шылтактаг проитыган.

Сергей Чатадаг жанып келесе, туинтич кийининде участоктор сайын барган. Баштамы участокто керектер турген де такшы бдун турган учун, Сергей мында узак турбан, экинчи участок жаар барган. Оидо суу агызатан экинчи жолды казырын божотколок, кренитель эдерич баштагалды.

«Дягилев кайда?» — деп ол сурзаарда, ого Дягилев учинчи участокто деп айткандар. Онойдордо, Сергей де учинчи участоктогы плотниа жаар барган.

Сергей кырдагы кол жаар чыгып баразала, бедиреп турган карыган оббонг ичкеери алдында орык жолло келеткенин араактаг көрүп ийди.

Бу ла бйдө арык атка минген десятик Шалимов Сергейге бедижеле, адынаг тужун, оны н коштой басты.

— Керек коомой, начальник! — деп, Шалимов ушкуреле, тоозыкта унмалып, чырыштаптан жүзин жегинин учыла арланды. — Улус коомой иштеп жат.

— Коомой иштеп тургандарын бойым да көрүп жадым Суу агызатан экинчи жолды казарын божотколок, крепитель эдерин бөштөгөлөк! Жакшы ла неме жок!

— Казып турган жер таш, кумак — деп, Шалимов оңоң тереп ушкурди. — Кижин иштеп ле иштеп жат, нени де иштеп албайт Коркушту комудагылап жат. Кече ишке уч кижин чыкпаган. Бүгүн кезиктери база ла айдыжат: акчаны кошпозо, иштеерге кем де чыкпас. Мен нени эдейин, начальник? — Онойдо айдэла, Шалимов өөркөн, колдорун туура жапды.

— Бу ненин учун меге де, Дягилевке де комудабай, жагыс ла сеге комудаар болдылар? Кандый да кайкамчылу неме эмтир, Шалимов.

— Сен иштеерге бу жуукта ла келген кижин, сенле улус үренишлеген. Дягилевке айткандар. Же оңоң кандый туза? Төгөш кижин. Менен десе сурагызын жат: сен жааны, сен айт.

— Кем жок—деп, Сергей сананды—Эниргеери, иш божозо ло, участоктогы улусту жууп ал. Мен бойым келерим, ол тушта шуужил көрбүристер. Эмди десе ойто жорт. Бойун да көрүп тур, оңоң башка бугун меге омордын ижин жастыра ксмжиген деп экузи номыдаган — деп, Сергей сананбай ла турген төгүндөп ийди.

— Начальник, кайда? — деп, Шалимов токунабай барды. — Суу агызатан экинчи жолды казарын божотколок жерде би айла чога балкаш уруп турган улуста ба?

— Омызын сурабагам. Бош жок болгон. Сен ондо жааны сен артык билерин. Жакшы болзын, Шалимов. Онойдордо, иш божозо ло бо?

«Жакшы керек эмес» — деп, Сергей сананала, көрөрдө, карыган өбөгөн орык жолдо жок болгон. Сергей базыдын турген-деделе, бурулчыкка жетти, же карыган өбөгөн бурулчыктын дэзры жанында жок болгон.

Удабай Сергей жаан эмес тымык көлдүн жаказына жедин келди.

Сол жанында, плотинанын жанында, малталар чатылдан турган. Изүү төгөттүн жыды кайыр жытанат. Агаш кезип турган алты кижин бир унле кыйгырып, козлага уур, жаш тоормон: салып тургандар.

— Дягилев кайда? — деп, Сергей ого туштаган уулдан сурады.

— Бу туру ине!—уул малтанын сабыла кайдаар да тон жаар уулап көргүсти.

Сергей көрөрдө, же онын көзүнүн күн кылбыктырып ийерде. ол кемди де көрүп болбоды.

— Туку ол туру ине!— деп, уул катап айтты. — Көрүп турун ба, жырааның жанында туруп алган агазыла куучында жып жат.

— Кандый агазыла?

— Же, кандый агазыла деп айдар? Бойыныгы ла агазыла...

«Эмди ле жарталды! — деп, Сергей бу жуукта ла иш бйинде аракы ичинип элган оббгөн Дягилевтин жанында турганын көрбөлө, сананды. — Ол тушта Дягилев оныг учун айдар немезин таппай маңзаарыгын туру ине».

Дягилевтин агазы Сергенди көрүп ийеле, кемзинин эсен-дежеле, туура база берди.

— Уктыг ба! — деп, Дягилев ээчий кизиреп кыйгырды.

— Эгирге жетире алган плаха белең болзын! Ол бистинг плотник—деп, ол Сергейге жартады. — Ол плотниктер ортодо жааны болуп жат. Иштеерге жакшы кижиле! — Сергейдег туура көрүп, ол куун-куч жок кожуп айтты: — кезикте аракылап та ийетсин бар.

Олор стройка одуп турган жерле бардылар.

— Шалимовтын бригадазынаг иштинг жалы ксрегинде нени-ненинайдыштылар ба? — деп, Сергей сурады.

— Тегин ле калырашкандар. Олорды ончозын угуп алар арга бар эмес?

— Неге комудадылар?

— Онызы жарт: казын турган жер ташту, норма бийик, иштинг жалы ас. Олор оног өскө нени айдышсын?

— Учнич ле баштапкы участкакто нениг учун комудабан жадылар?

Дягилев унчукпады.

Кайкамчылу неме - деп, Сергей кайкады. — Казып турган жерлери тугей, норма да, иштинг жалы да тугей, бирүлери комудап, экинчилери комудабай жат. Бу неден улам болуп турганын мен чек ондобой жадым, Дягилев?

— Ондый болзо, олордыг кылык-жаңдары коомой улус эмтир — деп, Дягилев будунбей бодоп айдала, бу ок бйдө эск алынды: — Экинчи пролетто, Сергей Алексеевич, тиргиш столмо жарылган, мен жагыдаг тургуссын деп айткам. Туку көр збгөр до, плотниктер чертип жадылар.

Сергей экинчи участок жаар тужуп барадарда, бурдуккий кире берген.

Ол жуун божозо ло, тургуза ла байрамга барарым деп Алькага сөзин берген учун мендеп турган. Ээл орык жолдо Сергей мындагы ла карыган оббгөн ол тушта турган жеринде турганын көрди.

«Бу не болоттон?» — деп, Сергей кайкайла, оны сакып турган кижнн жаар чике басты.

Карыган өбөгөн эзен-жакшы сурайла, араайынзг коштон басты:

— Ле не болды? — деп, Сергей чыдашпай сурады. — Бу слер кандаар жакшып тураар? Не болгоннн куучмыда. Нштеген учун јетире төлөнгилебеди бе? Төгүндедилер эмне пе? Јамаи көрдилер эмеш пе?..

— Төгүндегендер, нштеп алган акчамды јетире бербегендер, онызы чын. — деп, карыган өбөгөн токунаалу јөншиди. — Јамаи да көргөндөр... онызы чын!

— Сен эмди де нштеп јадын ба?

— Јок — деп, карыган өбөгөн куучын сыралгай ла ол кертеинде өдүн турган немедий эмес, алдындагы ла зайынча оног ары токунаалу куучмыдады. — Мен слерге бир катал комуудаганымды Шалимов көргөн. Экинчи кунде мени ижимнен чыгарып ийген. Карыган, коомой нштеп јадын деп айдат. Алдында унчукпай јүреримде, жакшы нштегем. Унчукпай ла турган кижнн жакшы. Кече уч кижинн коомой нштеп јат деп суруп ийген. Сеге дезе, байла, бойлоры јуре берген деп айткан болор. Нштинг баазы жабыс. Жабыс ине — деп, карыган өбөгөн Сергейди јегинен тартып, оног ары куучындыды. — Мен јирме кубометр јер каскам, акчазын он алты кубометр учун алгам. Јагыс мен бе? Ондыйлар коп. Торт кубометри кайда? Жабыс болгоны јарт ине. Мен ого айдарымда, ол чугулжанып јат: «Сен мени булгаба, мен сенег бичикчи». Мен жаанына, Дягилевке, баргам, ол дезе мынайда айткан: «Мен слердинг керегерди билбей јадым. Мен Шалимовко ведомостыгы ла акчаны берип јадым. Ол акчаны алып алала, слердинг кол салган чаазынаарды меге ойто экелип берет. Ончозы чын болгондо, мен де чын деп айдып јадым. Слер оныла чотожи бар. Кудай слерди билер. Чын ла, кудай билер — деп, карыган өбөгөн каткырып, айдала, кенетинин эрмегин мынайда божотты: — Јакшы болзын, начальник, быян болзын!

— Акыр! — деп, Сергей кийгырди — Акыр, бу слер кайгар мендеп јадаар? Кожо барактар.

Је карыган өбөгөн бөкөинн азын кайра бурылбай, јыраанын ортозы жаар турген кирди.

Сергей экинчи участокко тужеле, Шалимовты таап экелгер деп сурады. Ол узак сакыган, Учы-учында элчиге барган кижнн јединн келеле, Шалимов будын сыйрып алган учун јана берген деп јетирген.

Ол сарайлар жаар басты, ондо сегис ле кире улус јуулганын көрди. Ол улус ненинг учун ас деп сураган. Озо баштап

ого каруузын бербей тургандар, онын кийининде деревнеде бугун байрам деп жартап бердилер. Бу кандай байрам болгон деп сураарда, бир кайра унчукпай тургулайла, Шалимовтыг уулыныг эмгегин башкуи бала тапкан деп жартап бердилер. Сергей жуулган улусла куучындажарга да турза, олар унчукпай, ол нени айдарга турганын ошондо ло ойдоп болбогондор.

Сергей улусты божодып ийеле, лагерь жаар барды.

Керектиг айына чыкканча, Шалимовты эмди ле ижинег сурсер керек деп шуунип алды. Шкатукакала кожо бастыра ведомостьтор, документтер ле распискалаар жоголып калганын Сергей эске алынала, чырайын жуурды.

Бурункий кире берди. Орык жолдыг сол жанында башляныг оодык-сыныктарынын сомы корунер-корунбес ле корунти. Кайдан да томортинег сурекей ыраактан музыканыг уни изу салкында учуп келип турганын угулат.

«Оройтып ядым — деп, Сергей билди. — Алька чусулданаар».

Жыраалардыг ары жанында от суркурады. Мылтыктын аткан тунгак табыжы сурекей жуук жагыланган учун, кей Сергейдин сырагай ла устунде тыркырайла, дробьтор ташка тызырада тийди.

— Кем? — деп, Сергей таштыг устуне жыгылып, колмылтыгын ушта тартып, кыйгырды.

Онын сурагына каруузын бербегендер, жагыс ла жыраланыг тызыраганынзг кем де турген качып баратканы билдирген.

Сергей бажын орө кодуруле, кей жаар эки катак атты. Оныгдарда, ого ыраакта кем де кыйгырды деп билдирди.

Сергей орө турды. Колмылтыгын колынаг албай, ошондо ол боочыдаг жалбак тус жол корунбегенче ол онойг ары барды.

Томон музыка там ла тыгыда ойноп, лагерьдинг площалазында жуун-жуур оттор суркурап турды.

Сергей колмылтыктыг мажызын божодып ийеле, конынына сугуп алып, Алька жаар онойг турген басты.

Костёр болгон кунинг эртеинде балдарды алдындагы суиндерге коро бир час орой алдыралар. Шелажов Толька тубекке тушкенин балдар строитго турардан оро угун алгандар. Кандайда, не болгонуи кем де жакшы бибиен турган учун, Наткадаг сураарга ээчий-десечий узук жок келип турдылар.

Толька будын сындырып алган дегени чын ба? — деп сурап тургандар. Кече фейерверк болордо, Тольканыг бажына осколка тинген бе! Толька эмди жок жок, ускер, чек теиек ки-

жидий болор деп врач айткан дегени чын ба? Эмезе јук ле көс јок болор бо? Эмезе јук ле ускер болор бо? Эмезе ускер ле, көс јок тө эмес, амай болор бо?

Натка озо баштап каруузын берип турган, онын кийининде эбиреде түгей ле табыштанып, блаажып-тартыжып, санаага да кирбес немелер айдып турганын көрөлө, ол чугулдана берди, оидий төгүн куучын бастыра лагерьдин балдары ажанар тушта бөкө отрядтарга јайылбазын деп, ол кунукчыл Владикти алдырала, ол эмди ле эртең тура стройго турар тушта, оног чыгала, керек канайла болгону: отрядка куучындап берзин деп сурады.

Је Владик мойноды. Натка сурап, јолтоп, јакарып та турга, је ончозы калас болгон.

Чугулдана берген Натка, оны ундубазым деп ого айдала, сигналды алдындагы кундерге көрө беш минут озо берзин деп

Узак јуулыжып, табыштаныжып, стройго јазал чике турбай турдылар.

Владик алдындагызына көрө, кемге де табарбай, кемниг де сурагына каруузын бербей, унчукпай турган.

Носька Владикти алдындагызына көрө, унчукпазынан да ажарулу көрүп турды. Кечегизин ундубаган болгодый, нени де сезип, неге де белетенип турган.

Толькала кандый керек болгону Натка Владиктиг сөс гөринең балдарга кыскарта куучындап берди. Кижиниң санаазына да кирбес неме эткен учун Натканы ујалтала, мынаг ары сурапбай бойыныг санаазыла отрядтаг барган кижиг кату каруузына турар деп кезеделе, Шестаков Толькала болгон керек бойыныг санаазыла јуретени неге јетирип турганын балдар эмди бойлары көрүп јат деп айтты.

— Онызы төгүн! — деп, чугулдаган ун стройдо турган балдарга бастыразына угулды. — Бу ончозы коп, төгүн!

Натка чыранин кубултөп, кем баштактанып турганын белдиреп турала, бойыныг кайкатанына кызарып, јурөксиген Носька кыйгырганын көрүп ийди.

Балдар кынмыктажып, шыбыштаныжа бердилер.

— Табыштанбагар! — деп, Натка тын кыйгырды. — Ончозы төгүн деп нениң учун айдып жадыг?

— Ончозы төгүн! — деп, Носька будумчилу тахып айтты.

Кече стройго турарыста, Дашаевский Владик испиңг де учун сереңке сугуп алган. Мен оны ујалтарымда, ол мени копчы деп айткан. Костёрдо ол до, Толька да јок болгон. Мор кайдаар да барып јургендер. Кайда барып јургендерин билбесим. Керек костёрдог јанып келеделе јолой болгон

эмес, ондо болгон. Мен копчы эмес, Дашевский бойы тогунчик, бастыра отрядты тогундеп јат.

Иоська мынайда айткан кийининде, Владик ого чурап барарын эмезе чугулданып актанарына бастыразы будуп тургандар. Је кугара берген Владик эриндерин кымынып алган унчукпай турган.

— Дашевский, слер кече костёрдо јок болгоныгар, онызы чын ба? — деп, Натка удур көрүп сурады.

Владик кыймыктанбай, керек дезе оноор бажын да бурыбай, унчукпазынан турган.

— Дашевский, бугун ле эгирде бу керегинде лагердин начальнигине айдарым, эмди дезе стройдог чык, ажанарга балдардан башка барарын — деп, Натка онойдордо чугулданып айтты.

Владик бир де сөс айтпай, стройдог чыгала, палат јаар басты.

Бир минуттыг бажында отряд кожонло ажанарга төмөн баратты. Ажанарга Владик барбаган.

Обед божойло, амырайтан час өткөн кийининде балдар бойлорынын кууниле нени ле эдейин дезе оны эдил турарда, куру межеликтинг устунде, кунге куйген каргананын көлөткөзинде Владик кунукчыл отурган. Ончо неме болотон зайынча болбой, сан тескеери боло берген.

Жартын айтса, Владик кече Иоськала өөркөшкөнн, кечеге Толькала болгон учуралды, эртен тура Наткала өөркөшкөнн, эртен тура стройдо ујатка киргени јок болзын деп сүрекеј куунзеп турган. Эмди тунгей ле нени де эдил болбозын билип, канайда болзо, онойдо болзын, је ол нени де, чыны да айтпас деп шүүнип алды. Оны керек дезе јус те начальник алдырза, ол унчукпай турар, нени сананатан эдилер, сананзындар.

Чеденниг ары јанында мяч ойноп тургандар. Кенетийин мяч столмого кыртай табарала, Владиктинг буды јаар тоолонды.

Владик мяч јаар көрөлө, кыймыктанбады.

Ол кыймыктанбады, керек дезе чеденниг ары јанында шакпырт та башталарда, кыйгырбаган: ончолоры ла јылыган мячты бедиреп тургандар, ончозынан ла тын Иоськанын уни угулып турган: «Бу ла јаныла барган... Оноор барып тушкенн мен көргөм!»

«Меге керек беди?» — деп, Владик чугулданбай сананып, кемниг де баздын угала, куун-куч јок бурылды.

Таныш эмес уулчак базып келеле, отурды. Ол Владиктег

жаан да, кучту да болгон. Оныг жүзүн сырапай да чоокыр саямыла суртун салгандый, оозы десе мылдый изу кунде, тумчугынэнг суу агып тургандый, ачылып калган.

Ол тапкы кактап алала, жердег чаазын алып, Владикке араайынзы имдейле, орон тарты.

Толыктыг ары жанынаг Носька чыгын келди. Ол Владикке тушайла, токтой тушти, же мячты көрүп ийеле, жууктап барып, өрө көдуреле, каарган айзе айтты:

— Же не! Сен меге чугулданып турган болзот, сего ончолор буруу ба? Балдар бедирегилеп де бедирегилеп жат, сен десе чедеп ажыра мяч таштап болбой жадыг ба? Сен кандый ийкөр?

Носька жүгүрө берди.

— Көрдүг бе? — деп, чугулданган Владик уулчак жаар бурылып, жескимчалу айтты — Ол мячты мергедесер, мен десе озорго таштап берип туратан ба? Тенекти талкаң эмтирлер.

— Онызы жарт — деп, уулчак өлөг жаар тукуруп, кууизеп жолсиди — Озорго ондый ла керек, Жеерен чоокыр тапманы көрүөгөр!

Чугулданган Владик болор-болбос неме айдып турганын боны да билеп, оныг кылыгын жаратпай, оныла блазжып-тартышкан болзо, ого жеңил болор эди. Же уул жолсинген учуи, Владик там ла чугулданган, ол оног ары сан баншка ла төгүн неме айдып турды:

— Ол звеньевой болгондо, мен оныг штанын тутсын деп сананып жат. Жок, карындаш, жастырып жадыг, эмди жалчылар жок.

— Онызы чын — деп, уулчак алдындагы ла дайынча кууизеп жомашти, — Олор ондын улус... Сабарыг туда берзен, олор десе бастира колдорынды узе тартарга албадангылайт. Олордын угы-төзи ондын.

— Кандый ук-төс? — деп, Владик кайкалап оидободы.

— Канайын кандый? Жүгүрүп келген уулчак кериктинг боны. Ондый болзо, ук-төзи де ондый.

Владик оныг жүзине кем де сырапай да чалканчакла таланып келип согуи ийгендий, мэзсаарын берди.

«Бот кандый! Бот кем сего болужып жат! — деген шуулате бажына кирди. Носька кандый да болзо боймыстыг... пионер... ийкөр. А эмди не болуп жат!».

Канайда тура коноло, уулдың бажына канча ла бар кучиле жузуруктаганын Владик боны да билбей калган. Уул аланып, теңтирилди. Же ол Владиктег жаан да, кучту да болгон. Ол Владиктинг усти жаар жаман сөстөрлө чурал барзы. Же

онызы оныг согуш турганына аяру этпен. жалтаныш жогынап
удура чурап келип турган учун, уул кенетийин коркып бере-
ле, фуражказын жүк арайдан алып, тапкы ла серегкезин той-
до артыргызала, багырын туура жүгүрдү.

Владик ондончп келерде, коштой кем де жок болгон. Бал-
дар чеденкин ары жанында алдындагы ла аанынча суунчулу
ситкырып, мячты ойноп тургандар. Оңдо мени де уктаган
болгодый. Владик эбиреде арыктанды. Тумчугунын каны жеги
кыска чомкыр чамчазына тамып турган. Ол жыраанын ортозы
жаар жакындарга саванган, кенетийин Альканы көрүп ийген.

Тыныжы буулып турган Алька беш-алты ла алтамын
бажында туруп алган, Владик жаар килеп де аярулу көрүп
турган.

— Сен тешек уул сокты ба? — деп, Алька араай сура-
ды. — А ол боша нешиг учун алгырды? Сер оныг улузин бала
берген бе?

— Алька, бери кел, сен барба, бис эмди ле кожо бара-
рыс — деп, коркыган Владик кимиренди.

Олор жыраалардын ортозы жаар терегжиде кирдилер. Оңдо
Владик отура түжеле, бажын канкайтты. Кач акнап токтой
берген, же жеги кыска чамчазына тамган кан ла чыткыдынын
алды жанындагы терези сыйрылган жери онойдо ла артын
кайтып.

Жүк ле тамган кан болзо, бацка күйинг изузи өткөн деп
айдарга жараар эди. Эмезе жүк ле сыйрылып калган болзо,
казалгакка тырмадып алган деп айдарга жараар эди. Же сый-
рык ла чамчага кан тамып катанда, кем будер? Башкун ле
бугун болгон керектин кийининде кем будетер? Согуш канай-
да, недер улам башталганын жартаарга ла актаарга жараар
ба? Жок, жартаарга канайда ла жарабас.

— Алька, сен барба — деп, Владик турген айтты. — Эку
талай жаар турген жүгүрүн барып келек. Мен жылым таштын
ары жанында жер билерим. Оңдо качан да кем де болбой
жат... Мен чамчам жүнүп алынып. Лагерге жеткенче, ол жолоп
куртай берер — кем де сеспес.

Олор тууразында барган жолдо талай жаар туштилер.
Алька жылым таштардын ары жанына отуруп алала, таш-
тардыг башня эдиш баштады. Владик десе чамчазын чече-
ле, суу жаар барды. Түнде талай толкуланып, жапатка жүзүн-
жүзүр немелер чыгарып салган учун. Владик суу жаар ырада
кирди. Мында суу ару болгон. Владик чамчазын менден жү-
нүп баштады.

«Кем жок, жүнүп алзам, куртай берсе, кем де сеспес. Же

жаан ла болзо, начальникке эмезе отрядтын соведине алдырар — деп, ол саналды. — Выговор бергилеери јарт. Кем јок. Чыдажарым, одо берер. Онын кийининде Толька оорузынаг јазыла берзе, јурумди ол тушта јакшы болгодый эдип јангыдаг баштаарга јараар...»

«Ол ийтти! — чоокыр јусту уулды ол чугулданып эске алынды. — Улуујди алдыг ба? База бойыга нојкор тапкан эмтиринг!»

Ол бажын сууга мойынына јетире сугала, јузин ле сыйрык јерин јунды.

Кенетийин ого онын адын адап кем де чугулду кыйгырды деп билдирди. Ол селт эдип, тус тура береле, Натка корум таштын устундеги јалбакта туруп алган сабарыла кездил турганын коруп ийди.

Ол онойдо узак турбай, колыла јангыла, кайдаар да јуре берди.

Владик бу ла ойдо эмди аргаданарга ижемји јок ло эткен керекти ойто качан да бурып албазын эртен ле оны отрядтаг чыгарала, айылы јаар јандыраын, телексийинг устунде не де аргадап албазын билди.

Бу јаак лагерьде бойынын закондоры ас эмес болгон. Кандый да јерде чилеп, бу закондорды тууразынаг одуп, бузуп туратандар. Кандый ла јерде чилеп, буру эткендерди тудуп, ујалтып, каруузына тургузатандар. Је коп сабазында каруузына тургуспайтандар.

Барынкый Мурмансктын јанынаг туштукке баштапкы ла катап келген балага мында кун сурекеј јаркынду болгон. Соок Архангельсктин јанынаг келген уулчакка мында кайкамчылу чечектер јайылып, яблосколор, грушалар, сливалар, виноград озот. Каспийский талайдын јанындагы кунукчылду, учы-кыйузы јок чолдордон, Тундук тундрадан ла Средний Азиянын ээн чолдоринен келген кызычакка мында серуун капчалдар, шоркыраган суучактар, элту јалангычактар суреен коп туштайт.

Тепсел ускен чечектер учун, яблонялар ла виноградтар учун, изу куниниг чогына узак јурбес учун да каруузына тургуспайтандар.

Је талайга кирген учун каруузына качан да тургузатандар.

Бир канча јылдар мынаг озо он эки јашту пионер каруул јогынаг эжинип турала, талайга тушкенинен берн лагерьде качан да бузулбас кату закон тургузылган: кем ле сурак та, каруул да јок талайга ээжинип барза, оны лагерьдег тургуза ла чыгарала, айылы јаар јандырып ијетен.

Бу кату законды лагерде кем де, качан да буспаган.

Владик суудан чыгала, чамчазын жаап туруп сыгала, кийинип алып, Алыканы колынан алды.

Олор жаратты жараттап баргылайла, кырдын бажынаг коскорылыл-жемирилип тушкен жаан таштардан буткен таш городко туштадылар. Олор таштын устуне отургылап алып, кобукту чакпын жылым таштардын ортозыла табыштанып согулып турганын узак коруп турдылар.

— Билеринг бе, Алыка, мен кичинек, сендий ле эмезе эмеш кичинек болорымда, бис ол тушта мында, Советский ороондо жатпаганыс. Бис эжемле бир катап агаштын аразына барганыбыс. Влада эжем жаан — он жети жашту болгон. Агаштын аразына кирип барганыс. Ол агычакка жадып алган. Барып жүгүрүп ал, мен мында сакып аларым деп айткан. Мен эмди санаама кирип турган аайынча, кенетийин «фю-фю» деген табыш уккам. Коруп турзам — кушкаш жыраадан жыраага секирип ле жат. Мен табыш жогынан онын кийининен сурушкем. Ол секирип ле секирип жат, мен десе кийининче сүрүжип ле сүрүжип жадым. Ыраак жүре бергем. Онын кийининде учуп чыгала, агаштын будагына отура берген. Корзөм — агашта уя бар эмтир. Мен бир эмеш турала, кайра бурылгам. Баскам-баскам, кем де жок. Мен «Влада!» деп кыйгыргам. Каруузын жандырбайт. Мен бодогом: «Байла ойноп турган болор» Сакып турала кыйгыргам: «Влада!» Жок, каруузын жандырбайт. Бу не боло берди? Кенетийин корзөм, жыраанын төзінде кандый да кызыл неме жадыры. Оро кобурип корзөм — онын платезинин лентазы. Ондый ба! Онойдордо, мен аспаган эмтирим. Ондый болзо бу байагы та агычак эмтир, ол десе мени төгүндөйле, мени оной жолми жаап жанзын деп лентазын онойтийин таштаган эмтир. Карын агаш айылдан ыраак жок болуп, жолды билетеним жакшы болгон. Ол тушта мен сүрекей чугулданганым оны санаама долой ло тенек, неге де жарабас кыс, база канайда да арбагам. Айылыма жедип келеле, кыйгыргам: «Владка кайда? Эмди ол айылга жанбазы!» Энем кыйгырала. Юзефа жанам десе кийин жакымнаг секирип келеле, житкеме эки катап жүдруктаган! Мен туруп — нени де ондобой жадым.

Мен кушкаштын кийининек сүрүжип жүреримде, эки жандарм келеле, оны тудуп, айдап апарганын меге кийининде айткандар. Ол десе мени коркытпаска, онойтийин кыйгырбаган. Мен ого тегинеле кыйгырып, жамандаган эмтирим. Кийининде меге ачымчылу болгон, Алыка.

— Ол эмди не турмде отурып калды? — деп, бир де оро божатрой уккан Алыка сурады.

— Ол эмди ол ло тушта отургыскаң бойынча отурып турган эмес, учинчи катап отурып јат. Мен, Алька, айылымнаг хунуг ле сайын письмо сақыгам. Амнистия болор деп айдышкандар, сананып турганыс: тегин де төрт жыл отурып јат, айса болзо божодып ийерлер. Башкун дезе письмо келген: божотпогондор. Қандый да өскө партияга турушкан улусты чыгаргандар, коммунисттерди — јок... божотпой јат... Оның кийининде эртенгизинде мен ағаштың аразына жагыскаан барала, кушқаштың уйазын өнөтийин оодып чачкам, кушқашты ташла адарымда, канайып та аргаданып уча берген.

— Ол бурулу ба, Владик?

— Кем бурулу болгонын ол тушта мен билбегем де? — деп, Владик зугулданып јөпсибеди. Бутун не болгонын кенетийин эске алынала, ол тургуза ла унчукпай барды. — Эртен мени отрядтаң сүргүлеп ийер — деп, ол Алькага јартады. — Сен корум таштың ары јанында ойноп турарында, Натка мени үстүнег көрүп ийген.

— Сен эжинбей, жагыс ла чамчаң јунгаң ине! — деп, Алька кайкады.

— Кем бүдер?

— Сен жагыс ла чамчаң јунгам деп чынын айт — деп, Алька Владиктиң јузи јаар көрүп, токунабай барды.

— Мениң чын айтканым эмди кем будетен?

— Је, мен айдарым. Владик, мен ончозын коргом ине. Мен ойноп, бастыразын көрүп тургам.

— Сен кичинек уулчагаш инег! — деп, Владик катқырды.

Владик Аלקаның колынаг тыг тутты. Ол ушкуреле, кату суралды:

— Јок, сен оның ордына унчукпа. Оног башка менле жүрген учун сеге де једижер. Меге оног до коомой болор: мен сени талай јаар нениг учун апаргам. Барак, Алька. Эх, сени! Сени, кичинек уулчакты, ак-јарыкка кем чыгарган?

Алька унчукпады.

— Мениң энем база түрмеде өлтүрткен — деп, Алька кенетийин каруузын береле, бойының орус эмес токунаату көзиле алаатый берген Владик јаар чике көрди.

Экирде ажанарга отряд Натка јогынан жүрген. Натка больницада удаган. Доктор улуска таңгышкын таңатан кыпта болгон учун, ол ондо сақыган.

Тольканың кереги ондый коомой эмес болгон: уч јерден сыйрып, колын эмеш чыгарып алган. Натка коомой болор деп коркыган.

Больницадан келедерде, оны библиотекадаг кыйгырдылар. Оңдо ого листтери ырттылып, бирүзинен жүругын кезип койгон эки кннгени электеген айас көргүстилер. Эки кннге керегинде Натка нени де билбей турган, учинчи кннге керегинде десе ол комсомолдордыг библиотекарине ол төгүндөп жат, кннгенин жүругын кннгени олордын отрядына берердег озо кезип салган болгон деп айтты. Библиотекарь блаажып тартышты. Натка чугулдана бересе, бу жуукта ол октябренек Бубякинге азыранты тындулар керегинде кннге берер ордына Фламмаринонныг астрономиязын бергенин эжиктин жанынаг ого өбөттийн сагыш алындыра айтты.

Ол столовый жаар аштан, арып-чылап калган турген барды. Оңдо ажанарга столго салган курсакты жуунадып салгандар, ого жук ле эки помидор ло кайнаткан соок жымыртка жедишкен.

Ол отрядка жедин келди, же оны оңдо, сыракай ла өчөшкөн немедий, бойынын чаазыныла кийим берип турган уй кижн сакуп турган. Натка кыйып барып болбогон.

— Слердинг отрядта канча колплат жылуйган? — деп, уй кижн сурайла, Натканы коштой албанла отургызып, запискаларын менгебезинен жайа салып айтты.

— Канча дедигер бе? — деп, Натка терег ушкуресе, сабарларыла сагыжында тоолоды. — Вася! — деп, ол жүгурип бараткан октябренек Бубякинге кыйгырды. — Жүгурип барыл, звеньевойлорды айдып кел. Жангыс ла Розаны бедиребе — ол төмөн. Онын кийининде Карасиков колпладын тапкан ба, жок по, суран ук. Байла, ааммай неме, таппаган болор.

— Ол кече мен жаар тукүргөн, мен эмди оныла жүрбөн жадым — деп, Вася кунукчыл айтты.

— Же кожо жүрбөйтөн болзог, жүрбе, барарын барып кел. Акыр, сакуп алыгар, мен слерле стройдо эрмектежерим — деп, Натка кизиретти. Ол уй кижн жаар бурылала, оңон ары куучындады: — Бисте торт коларткыш жетпейт. Галстуктар кече ле ончолорында болгон. Кече бистинг балдар ыраалардын ортозынаг оскө балдардын эки панама бөрүк, кичинек жастык ла бир тере сандзлия өдук таап алгандар. Марга Адольфовна, бичибегер, эмди ле звеньевойлор келер — айса болзо, галстуктар да жылуйган болбозын. Мен нени де билбей жадым. Мен бугун кере ле тужине угарга күйгөп кижидий жүрүп жадым.

Натка кайра бурылала, Алька онын жегинен араайынаг тудуп турганын көрди.

— Же не керек болды? — деп, ол чугулдакбай, же алдындагызына көрө сүрекей жалакай эмес сурады.

— Билеринг бе? — деп, Алька үй кижги укпагадый эдип араайынаг айтты. — Мен десе семи бедирегем ле бедирегем... Билеринг бе... Ол бир де бурулу эмес. Мен ондо болгом, ончозын коргбм.

— Кем бурулу эмес? — деп, Натка алазтып сурайла, жетире укпай айтты: — Марта Адольфовна, кечеге жеги кыска эки чамча бистинг эмес. Бисте ондый жаан уулчактар да жок. Ол чамчалар десе жаан обогонго жараар. Айсач болзо, баштапкы отрядта ондый эки-уч уул табылар. Менде десе.. кайдан келетен?

Ол бир де бурулу эмес — деп, Алька оной араай, жүрексиреп оной ары куучындады. — Сен, Натка, уксаң... Ол бир уулчакка согужала, талайга чамчазын жууп аларга барган. Ол жакшы уулчак, Натка. Ол эжези керегинде письмо сакыган ла сакыган. Оскөлдөрүн божодып ийгендер, оны десе божотпогондор.

— Мен ологго согуजारга берерим! Мен ологго согуजारга берерим! — деп, Натка айтканын санапбай кезетти. — Мынаң бар, Алька, сеге мында не керек? Же не. Вася, звеньеволор келип жат па? Карасиков колпладын тапкан ба?

— Ол меге күүжүске көргүскен, мен оныла качан да эрмектешлезим — деп, Вася чырайы куулып коптонды. — Колплат ондо түнгөй ле жок. Ол бу жаңы сабарыла чимиргенин мен бойум коргбм.

— Болор, болор. Слердин аайыгарга айла чыгарым. Онойдордо, алты колплат жетпей жат, Марта Адольфовна.

— Ол бир де бурулу эмес, сен десе ол бурулу деп бодоп жадын — деп, Алька арзыдан ла ыйлабай чукулданып айтты. — Ол боны да бир катал эжезин ол тенек ле аамай деп санаган, ол десе бир де бурулу эмес болгон. Кийининде ачынган. Сен жагыс ла уксаң, Натка... Ол, Владик, жаткан...

— Не, Владик? Кем аамай? Оныла жүрзин деп сеге жопти кем берген? — жени де оигдобогон Натка кенетийин бурылып, ого билдирген аайынча, мендебезинен келеткен Носьканы арбады.

Натка окойдо чукулданып, бу ла ойдө бурылбаган болзо, ол кандый да болзо, Альканын айтканын угар эди. Же онык аназына кирип, кайра бурыларда, Алька онын кийининде ок болгон.

Эгирде стройго турарда, кенетийин Алька жок болгон. Үйуктап калды эмени не деп палаттан көрбөргө бардылар. Жок болгон. Сенектег кыйгырдылар — каруузын жандырбай!

Онойдордо, боны бойлорынаг кайра кайанда, каллаар барган деп суражып, шакпыражып жүгүрүжө бердилер.

Васькага кўжүшкө көргүскөн учун ол керегинде канайда комудаганын угарга эжиктиг жанынаг өңөлөп жедип барган Карасиков, Алька ыйлап, кенетийин онын жаңынча жүгүрүп откөни көргөн удабай жарталды. Же сүүнө берген Карасиков онын кийининег суружип: «Плакса-вакса!» деп кыйгырарда. Алька токтой тужеле, Карасиков жаар ташла адарда, Карасиков онок ары сүрүшлей, Наткага комудаарга жүрүп ийеле. токтой берген, нениг учун десе Бубякин Васька ол керегинде бу жагы ла комудаган.

Бу керекти Натка бойы көрүп билип алган эмес, балдар ого бирузи бирузиниң эрмегине жара киришип куучындаган. Онойдордо, он кире жаан, санаалу балдардан алдырала, жуугындагы бастыра агычактарды, жаан ла орык жолдорды тинтип көрзин деп жакарала, бойы тактаныг устуне зрып-чылап калган отура берди.

Альканыг айткан жарты жок сөстөри онын сагыжына кирер-кирбес ле кирип турды: «Мен сени бедирегем ле бедирегем. Ол письмо келерин сакыган. Сен жагыс ла уксан. Натка...»

«Не керек бедиреген? Кандый письмо сакыган?» — ол жук арайдаг ла эске алынып турган Бу ла өйдө онын ордына Владиктиг бойынаг барып сураза, артык болор деп сананды. Же Владик те кайдаар да жүре берген.

«Кем жок — деп, Натка сананды. — Кем жок, сесе эртен бу да керегинде айдылар».

Бедиреерге ийген балдар ээчий-деечий келгилеп турды. Учү-учында калганчызы, онынчы бала жедип келерде, Натка кирнестеге чыгып барала, карануйда аайланып болбой, бастыра лагерь аайынча дежурныйга звонить эдерге учинчи корпус жаар жүгүрдү.

Жыраалардыг ортозында оттор суркурап, ол баштапкы фонарьдын жанына жедип барарда, тууразында тызырап, онын жолун кечире ого удур кайдаг да Владик жүгүрүп чыкты.

— Айтпа, айтпа — деп, ол тыныжы буулып айтты.

— Сен таптыг ба? — деп, Натка кыйгырды. — Ол кайда? Айлында ба, отрядта ба?

— База кайда деп бодоп туруп! — деп, Владик каруузын араай үнденип берди. Ол оноор жаман көрүп турганын Натка көрүп ийди.

Ол база нени де айтпай, бурылды. Натка онын кийининеп чочып тыг кыйгырды, ол укпай, жүре берген. Ого эмди туней ле кемшен де коркыр керек жок болгон.

Натка ойто жедип келерде, Альканы Дашевский Владик

лагарьден эки километр жерде, корум таштын алды жанында турган кичинекей турачкакта, адазыла отурганын тапканын ого куучындап бердилер. Алька эмди ондо арткан.

Натка бойынын кыбына барып, отурды.

Жаан көбөлөк лампанын жанында талырап учуп турганын алаатып тыгдап, эм калганчы күндөрдө оныла кунукучылду керектер болганын эске алынды: тумчугун оодып алган Вострцова Катяны, колын чыгарып алган Тольканы да Владикти, галстуктар некеп турган кийим улейтен уй кижини, төгүнчитенек библиотекарды... Бу мыны бастыразын эске алынарда, ого сүрекей кунукучыл боло берерде, арай да ыйлабады.

Кенетийин эжикти токулдаттылар. Дежурный кызычак карап көрөлө, оны Альканын адазы көрөргө туру деп Наткага айтты.

Натка кайкабады. Ол колын графин жаар турган чөйдүн, же графин жылу болгон Онойдордо, ол жунуатан кылтыг жанынча одуп барадала, сууны чоргонын алдынан да ачаптанып ичип алып, сенекке парк жаар чыкты. Тун карануй болгон, же ол тап тепкиштерде отурган кижини тургуза да көрүп ииди.

Олор эзендежеле, бу тун сүрекей узак куучындаштылар.

Эртеңгизинде Владикти начальникке де, лагердин советине де алдырбагандар.

Онын эртеңгизинде база алдырбадылар.

Оны онойдо ло алдырбазын билип алала, жобожыл, озо баштап бөрүнүн кучугиндий жагыскандыра жүрүп, эмди ле кемге-кемге чурап барарга белен болгон.

Же чукулдажар кизи жок бололо, Натканын отрядында бастыралары да жакшы нак да суунчулу жада берген учун, ол удабан токунай береле, Толька жазыларын сакып, ойди лагерьдеги мылтык адар жерде откуруп турды.

Наткала ол чукулдашпай, жалакай боло берген.

Толька колын канайда чыгарып алганы керегинде Натка оныла куучынды баштаарга турганда да, Владик унчукпай барала, нени нени таап айдарга оног артык кизи жок болгон учун, шылтактанып, кыйалтазы жок жүре беретен.

Натканын сескен база бир немези — бу согушчанг, чукулчы уулчак суунчулу омок Альканын адаанын алып туратаны.

Бу жуукта Натка балдарла соодоп базып жүреле, жанып келеделе, Алькадан курт-конустар да көбөлөктөр салатан жагы коробканы ол кайда эткен деп кату сурады.

Альканын жүзи кызара береле, оны айылда артыргызып салган ошкыш эдим деп будүмжи жок айткан. Натка бажазын ол база да жыраанын төзінде эмезе суучактыг жанында арт-

ыргызкан ошкош деп каруузун будумжулу берди. Олор жанып келгилеерде, темир банка ла сетка Альканын орынын жанында турган тумбочканын устунде жаткан.

Тыныжы буулып турган Владиктин омок чырайын Натка ажарыбас жанынаг көрбөгөн болзо, чукулданган Натка бойынын жастырганына бүдөргө белең болгон.

Лагердин балдары жаңы байрамга белетенип турган. Буунты суулар туку качан тайызыйла, бассейндер чечектеп, фонтандар иштебей, шоркырап агып турган суучактар кургап калган. Керек десе жуунаптан кылты сомоктоп салган, жүк ле тунде жарым эмезе бир часка ачылып турган.

Лагерге суу жетирер иш мөгдешту өдүп учына чыгып бараткан, үч күннин бажында соок суу кырдаг лагер жээр шоркырап агып келетен болгон.

Бир катап Сергей иштег эрте жанган. Сторожика-карыган уй кижиге ого онын столынын устунде телеграмма бар деп айткан.

Жаан учурлу телеграмманы ол кайдан да сакыбаган, онын учун озо баштал гимнастерказын чечип, жуунып, таңкылап алала, жагыс ла ол тушта ачкан.

Ол кычырды. Отура берди. База бир катап кычырала, сананз берди. Телеграмма кыска да болзо, сүрекей де жарт эмес болгодый. Телеграмманын учуры мындый болгон, ого ол отпускта да болзо, отпуск ойинде Москвага жанып келерге качан да белең болзын деп жакарып тургандар.

Же Сергей телеграмманын учурын оигдоп алала, кенеттин Альканы көрөр күуни сүрекей келди. Ол кийинип алала, лагер жээр барды.

Бу ойдо балдар ажанып тургандар. Сергей олор столовйдаг качан келгилеерин сакып, жыраанын ары жанындагы ташка отурып алды.

Озо баштап тойо ажанып алган эки бала унчукпай өттү. Олор Сергейди онойдо ла көрбөгөндөр. Онын кийининде бир канча балдар өттүлөр. Ыраактаг блаш-тартыш, кыйгы угулды, агычакка артажарын токтоткон Бубякни ле Карасиков, олорло кожо суунчилу омок башкир укту Эминне чыгып келдилер. Олордын кажызы ла колдорында жаан кызыл яблокодон тудунып алгандар.

Карасиков таныш эмес кижиге туштайла, маңзаарганына яблокозын ычкынып ийди, же эпчил Эминне оны жерге түжүрбей тудуп алды.

— Эчки! Эчки! Берзен, Эмка! Васька, оны тут! — деп, Карасиков тууразында турган нокөрн жаар майгаарып айтты.

— Једиш! — деп, Эмине уур яблоконы өрө эпту таштап, тудуп алып, тын кыйгырды. — У-у, тенек... Ме! — деп, ол яблоконы өлөгнннн үсти жаар таштап, чугулданып кыйгырды. Эмине кенетийин Сергей жаар бурылала, каткырып, яблокозын ого таштап берди: — Ме! — Бойн десе ыраактаг тын кыйгырды: — Слер Аьканыг адазы ба?... Эйе бе? Јигер! — база айдар сөзин таппай, бажын жанкайла каткырып, југуре берди.

— Слердин Аька кече Эмканыг устуне суу урган — деп, Карасиков омок коптонды. — Бубякин Васьканы кулагынаг тарткан.

— Слер оны не токтотпой јадыгар? — деп, Сергей јилбиркеп сурады.

Карасиков санана берди.

— Оны сокпос керек — деп, ол бир канча өйгө унчукпай турала, јартады. — Онын энези јакшы кижн болгон.

— Јакшы кижн болгонун слер кайдан биллп јадыгар?

— Билерис — деп, Карасиков каруузын кыскарта берди. — Биске Натка куучындаган. — Бир канча өйгө унчукпай турала, ол кожуп айтты: — Васька оны согорго турарда, ол стениннн јанына туруп алып, чалканчактаг узеле, оны бойына јууктатпай турган. Јууктап көрзөп, бутта одук јок ине.

Сергей каткырды. Волейбол ойнойтон площадкадаг кайда да ыраак јокто, мячтыг куп эткен табыжы угулды, балдар бастыразы ла оноор југурдилер. Онын кийининде кайырчагына толтыра грушалар ла сливалар чогуп алган машинаны буучакка сууртеп алган Натка, оны ээчий Аька ла Вострецова Катюша јеттилер.

— Мыны бистин балдар ажанып турала, чогуп бергендер. Бис тартып апарып јадыбыс — деп, Аька јартады. — Ада, слер бисти отрядка јетире уйдејигер, онын кийининде бис экү соодоп барарыс.

Кош тартар машина кыймыктап ичкеериледи. Сергей ле Натка кийининнн бардылар.

— Ол удабай, байла, менде кожо Москва жаар јуре берер болор — деп, Сергей куун-куч јок айтты. — Барар керек — деп, ол Наткакыг кайкай бергеннн көрүп, каруузын берди. — Барар керек, Наташа.

— Ганин! — деп, Натка јалтанбай сурады. — Аька бойыныг энезин качан-качан көргөн бө? Көргөн... Је ол оны јакшы билер бе?

Кош тартар машина кенетийин токтой берерде, эки яб-

локо жерге тужеле, жолло тоолонды. Алька турген бурылала, адазы жаар корди.

Сергей бөкөйип, яблоконы көдуреле, машинанын кузовына салып, коқырлап айтты:

— Шофер, канайып туруң? Сен бир кеминде тормозить эт, оноң башка шестерёнкаларын сындырала, машинаны айттарарың.

Олор туранын жанына једип бардылар. Сергей Алька менле узак болбос деди. Је Алька јук ле уйуктаар алдында јанган.

Натка оның кийимин чечип јатырды, абажурды платла јабала, бугун ле алган экинчи письмоны катап кычырып баштады.

Энези адазын стройкада иштеерге Таджикстан жаар көчурип јат, удабай бастырабыска көчөр керек деп чочыдулу бичип турган. Энези токунабай, Натканы јанар ойинен озо јанзын деп сурекеј сурап турган. Адазы горкомло јөптөжип алган, Натканын лагерьден јанар кууни бар болзо, оны ада-энезиле барарга божодып ийер деп бичиген.

Натка онойдо сананбаган. Ол вожатый Корчаганов јорузынаң јазылып бараткан учун отпусктын учына јегире артарга турган. Таджикстан да жаар барарга јакшы болгон болзо, бала тужын өткүрген городынаң барарга кунукчыл. Кандый да токунаалу эмес ле суунчилу болгон. Јүрүмге бастыра јолдор ачылып туру деп билдирет. Таайы... лапаха бөрүк, таайымның печкениң кийининдеги кылыжы... чыбыкту энем... Узак ойдө болбогон. Пионеротрядта болгоны удабаган... бойы пионерка... Оның кийининде совпартшколдо болгоны удабаган. Кенетийин бир-эки жылдык бажында — ол он тогус јашту.

Ого комнатада изу деп билдирерде, сетканы керий тарта-ла, көзнөкти кайра ачты.

Кайра бурылала, Алька эмдиге ле јетире уйуктабай, көзин ачыл алган јатканын корди.

— Сен не? Уйукта, уулчагаш! — деп, Натка айтты.

Алька кулумзиренеле, туруп келди.

— Бис бугун адамла эку бийик кырга чыгып јургенис. Ол чыгып, мени де чыгарып турган. Бийик чыгарган. Талайдаң өскө не де көрунбейт. Мен оноң сурагам: «Ада, энем јаткан јер талайдың кажы јанында?» Ол сананып турала, көргүскен: «Туку ол јанында». Мен көргөм-көргөм, је эбире-де талайдаң өскө неме јок. Мен сурагам «Владиктин' Владазы турмеде отурган јер талайдың кажы јанында?» Ол са-

нанала, коргузип берген: «Туку ол жанында». Кайкамчылу дезен, Натка?

— Онын нези кайкамчылу, Алька?

— Талайдын эки одожында... — деп, Алька чөйбө айтты. — Бастыра ла жерде. Сырагай ла бистин чөрчөктө болгондой, ол санаага кирет пе, Натка? — деп, ол жилбиркеп, оноп ары куучындады — Менин адам орус, энем румын уку, мен кандый? Же, ондоп ал.

— Сен бе? Сен советский. Уйукта, Алька, уйукта. — Натка Аלקаныг көзи ненин де учун кенетийин суркурай берген учун турген айтты.

Же Аלקанын уйкузы келбей турган. Ол онын орыннын кырына отуруп, одеялого оройло, колына алды:

— Уйукта, Алька. Кожондойын, угарын ба?

Ол ого жапшынып, унчукпай жада береле, ургүледи. Ол жарым үнденип, ого ол кичинек болор тушта энези кожондогон кизи уйуктагадый ундулып бараткан тегин ле кожонды кожондой берди:

Талайла кереп жүзет,
Ол керепте бис эку.
Кок талайда тып-тымык.
Кок тегери жылдысту.
Ыраакта, ыраакта, ыраакта
Оско жердин жарады...

Бу ла бөйдө Алька туженип, аңданды. Кенетийин ол кезин ачты, суунчулу күлүмзирениш онын кызыл-марал жүзүндө көрүндү.

— Билерин бе, Натка? — деп, Алька ого жапшынып, суунип айтты. — Кандый да болзо, мен энемди бир катап көргөм, Узак көргөм... бир неделеге чыгара.

— Кайда? — деп, Натка токтодынып болбой, турген сурады.

Алька сананып, унчукпады, онын кийининде бажын жайкады:

— Жок айтпазым... Онызы адам ла меге база военный жажыт.

Ол каткырала, бажын онын ийинине түртүп алып, уйуктап барадала, кезедип араай айтты:

— Сен база кемге де айтпа...

Талтуштин кийининде складтан болттор ло кадулар аларга лагерьге Дятилев келди. Алатап немелерин алып ал-

зан, менн кыйгырып ий, кол жаар кожо барарыс деп Дягилевке Сергей жакарды.

Лагердин мылтык адатан жери (тир) жолой, шоссе жолдын алды жанында жаратта болгон. Сергей оноор барды.

Балдар обедтин кийининдеги уйкудаг жагы ла тургулаган учун, мылтык адар жерде балдар ас — сегис ле кире киж

Олордын ортозында Владик ле Иоська болгон.

Сергей ыраакта туруп алган. Владик нени эдип турганын көрүп турды. Владик барьерге жууктаганда, жузи эмештен кугарып, кургул көстөри жуурылып, качан ок божоткондо, ол сыранай ла тагмага адып турган эмес, онын кийининде жакынып алган өштүни адып тургандый, эриндери тартылыжып турды.

Тозовка мылтыктаг бежен метрдеги тагманы адып тургандар.

— Одус беш очко — деп, Владик мылтыгын салып, Иоська жаар бурылып, токунаалу айтты. — Сен одуска да жетирип болбозыг деп, неге де болзо маргыжыл турум.

— Одустыг адып ийерим — деп, Иоська аланзып, шуунип алды.

— О-о! Же, адып кор лә!

Иоська нөкөрлөри жаар бурулу көрүп, мылтыкты алды

Ол адарга узак белетенип, узак шыкап, адып ийгеи кийининде, онын тамагы сыранай ла кургап тургандый, ол чилекейин ажырып, мылтыгын катап октоп турды.

Ондый да болзо, ол одус очко адып ийди.

Бу ла өйдө Сергейге Дягилев базып келди.

— Тенек баш! — деп, ол магдайын сабарыла чокып, өөркөп айтты. — Бойум једип келгем, нарядты дезе конторада ундул койгом. Јагызына кол салып беригер. Сергей Алексеевич. Ойто једип барзас — онызын мен јыртып койорым.

— Тортон очко адып ийерим — деп, Владик будумчилу айдала, жузи кызарган Иоськанын колынаг мылтыкты јенгил алды. — Төртөннөг ас болбос — деп, ол мылтык онын жардына уккур ла элту јада бергенин сезип, ол будумчилу айтты.

— Төртөнди мен адып болбозым — деп, Иоська јартын айтты. — Мен уч ле катап аткамда, колым арып јат.

— А сен бир частан шыкаба — деп, Владик јөптөди. Мылтыктын кындагын төжинек алып, баштапкы ла окло онго тийдирди.

Балдар седег тура бергилейле, каткырыштылар.

— Сен бир частаг шыкаба — деп, Владик такып айдала, онго базала тийдирди.

Учинчи катап адарга—мылтыгын октоп тура, көкүгөн Владик Сергей жаар көрди.

Бу бйдө оны сырагай ла кем де тарткыштап ийгендий болды. Ол мылтыгын төжине эп жок салала, жакшы шыкабай мылтыктын мажызын базап ийерде, төртинчи ок сытырып, танманын ары жанына барып тийди.

— Жаскан! Сен конайып турун? Сен не? — деп, балдар шымыраныжып, кыймыктаныжа бердилер.

Владик мылтыкты турген октоды. Эмди ол узак шыкады. Сабарлары тыркырап, мылтыктын карузы секирип турды.

— Же, экиге тийди, — ол адып ийерде, кем де чөкөп кыйгырды.

Владик мылтыкты туура ийделе, нени де айтпай, туура басты.

Манзаарыган Владикке Сергей киледи.

— Чугулданба — деп, ол онын колын тудуп токунатты. — Сен жакшы адып жадын. Жагыс ла кайра бурылбас керек болгон.

— Жок, ол ондый эмес — деп, Владик каруузын чукулду берди.

Жаратты жараттап, олор унчукпай бир канча алтам бардылар. Владик терең тынып турган.

— Мен билерим, менин адааным алып, Наткага айтканыгарды мен билерим — деп, ол токтой тужуп айтты.—Слер блаашпагар, мен жакшы билерим.

—Мен тартышпай жадым, же мен сенин адаанын албагам. Мен ого жүк ле Алька меге нени айтканын куучындагам. А ого мен, Владик, тын бүдүп жадым.

— Мен база—Владик кургап калган эриндерин жалаңды. Куучыны неден баштайтанын билбей, ол будынын алдында жаткан кичинекей ташты чачылта тепти. — Бу жагы ла слерге кем келип журди?

— Жагы ла ба? Ол старший десятник. Не болды, Владик? Владик туктурулды.

— Ол десятник болзо, мылтык не жажырып жат? Ненин учун? Онын ла учун Толька ла бис эку слерди ажарыбас жанынан арай ла олтурбегенис. Онын ла учун Толька колын чыгарып алган. Мен жагы ла онын учун жастыра аткам. Мен уч патронло одус очко аткам. Кенетийин көрзөм. Не? Бу кем? Кайдаг келген? Бир катап жастыргам.. эки катап, тургуза ла кайра бурылган болзом, бежүзүн жастыра адар эдим. Мен оны мында сакыгам ба?

— Акыр, акыр, сен кыйгырба! — деп, Сергей Владикти токтотты. — Мени арай ла кем өлтүрбеген? Кандый мылтык? Кем жажырып жат? Бери келип, отур.

Олор ташка отурдылар.

— Слер таң атту барадала, эки уулчакка лагердин начальнигине бичик апарып беригер деп бергенигер санаарга кирет пе?

— Је не?

— Онызы Толькала бис эку болгоныс. Јуулгек немелер, башняга чыкканыс... Слер бир катап барып жадаарда, кеттийн кем де мылтыктаң атканы санаарга кирет пе? Слер кыйгырала, жырааның ортозы јаар колмылтыктаң атканыгар...

— Мен жыраа жаар атпай, саң өрө аткам.

— Туней ле. Онызы Толькала бис атканыс. Ол болгобос жанынаң адып ийген. Бис качып југургенис: ол кажатты сав томон жыылала, колын чыгарып алган.

— Мылтыкты кайдаң алганыгар?

— Мылтыкты ол өбөгөн башняның алдындагы орого суккан. Бис ого киреле, көрбөс жанынаң көрүп ийгенис.

— Кандый өбөгөн? Айса болзо, өскө кижиге? Айса болзо, бир де ол эмес? — деп, Сергей јана баспай сурап турды.

— Бу ла кижиге. Бис Толькала эку башняның үстүнде коштой отурганыс. Биске туштай берген — деп, Толька зчынып айтты. — Мен кайра бурылып көрзөм — ол эмтир. Кайдаң келди не деп санангам. Айса болзо, мылтыгын аларга келди эмеш пе? Түрген, турген адала јастыргам.

— Мылтык кайда?

— Туку анда... кажаттын алдындагы жырааның ортозында болор -- деп, Владик куучынын куун-куч јок божотты. — Керек болзо, бис барып таап келерис.

— Владик, — деп, Сергей атту јортуп келеткен Дягилевти көрөдө, мендеп айтты. — Сен мылтык адатап јер јаар југур. Мен эмди ле база оноор барарым. Оның кийининде Альканы айдып алала, содоп барарыстар. Ол аяс ончозын коруп, бедирееристер.

Ол кун эгирде Сергей Шалимовты алдырала. учинчи участоктогы Дягилевке ийди. Ташка сорбуланып, тобыракка гымалган двустволка (эки осту мылтык) толыкта турган. Оны кажаттын алдындагы кадалгак жырааның ортозынаң талкандар.

Сергеинин бастыра сурактарына Шалимов каруузын

бербей, жагыс ла неме айдып турды: улу кудай бу туру, Шалимов бир де бурулу эмес болгонун ол көрүп жат.

Дягилев кирди. Ол бозогоны алтап киреле, Шалимовтын бригадазы колым бош салып ийген, метровой гайкаларлу кайырчак кайдаар да жылыган деп комудады.

Же Шалимовты коруп ийеле, ол тургуза ла токтой береле, элчи-уулчакты отургуштан ийделе, Сергейге одоштой отурды.

— Уурдап барган деп төгүнденип жадын — деп, Сергей чике айтты. — Сен бойың уурчы. Документтерди таштайла, двустволканы жажыргай.

Унчукпай барган Шалимов жаар уулап, ол сурады:

— Иштеп турган улустың акказын кожо төгүндөп алдыгар ба? Каччаны алганыгарды, айдыгар?

— Алты муң алты жүс алтан алты — деп, манзаарыбаган Дягилев каруузын турген берди. — Сен канайып туруң, Сергей Алексеевич? Айла бажыңды динамитле чайбалтып алдың эмеш пе?

Бу ла бөйдө ол Сергейдин кийининде турган двустволканы көрблө, унчукпай турган Шалимовко чугулданып айтты:

— Ондый ба! Агару Курбустан, оңызы сен ажындыра ла төгүндөнгөң бе?

— Мен нени де айтпагам — деп, Шалимов коркып айтты. — Мен нени де көрбөгөм, нени де укпагам, билбесим. Кудай оны билер.

— Чып-чын — деп, Дягилев кунукчыл жөпсинди. — Же оңоң ары не болды?

— Сениң документин бойыңның ба, айла өскө кижиниң бе? — деп, Сергей сурады.

— Советский документ, эмди бойыңның документи керегинде кату. Меге не табарып туругар, Сергей Алексеевич? Уурчы уурдагаң, уурчы таштаган, мениң не керегим бар?

Бу ла бөйдө эжик калырады, таныш эмес уулчак бозогоны алтаганын Дягилев көрүп ийди.

— Владик, мылтыкты бу кижиге жажырды ба? — деп, Сергей Дягилев жаар уулап, уулчактан сурады.

Владик унчукпазынан бажын кекиди. Сергей телефон жаар бурылды.

Керек коомой болгонун Дягилев база сезип ийеле, оны божотиюско албаданып турган элчини туура ийдип, эжик жаар басты.

— Сен тур, уурчы! — деп, кугара берген Владик кыйгырды. — Мында мен база туруп жадым.

— А сен кандый кулук, тагма? — деп, чугулданган Дя-

гилев Сергей телефонның трубкасын сәлып ийген учун, кыйгырып куун-куч жок отурды.

— Божодыгар, Сергей Алексеевич, — деп, Дягилев айтты. — Стройка божогой. Плотина бүткен. Жөплө слер бир жолло, мен — экинчи жолло барайын. Бастыра улуска ажалнып, тыгынарга керек.

— Бастыразына керек, је ончолоры уурданбай жадылар.

— Слерге уурданарга жарабас. Сениг оңчо немег жеткил.

— Слерде?

— Бисте бе? Бис керегинде куучын башка. Жөплө божодыгар, слерге ле жакшы болор.

— Меге оңон артык керек жок. Меге тегин де жакшы... Мен сени көрүп турзам, кулак эмтиринг. Же-Же! Болор!—деп, Дягилев өрө турала, уур отургушты бойы жаар жылдырып алганын көрөлө, Сергей кыйгырды.

— Кулактарла болгом, кујушкелу арткам — деп, Дягилев кимиренди, көзүнүн алдында жортуп келеткен таг атту эки милиционерди көрөлө, будумжи жогынан колын жаптыды.

— Божодыл ийген болзогор, бойыгарга ла коомой эдедигер — деп, Дягилев килеп тургандый айдала, эмдиге жетире кимиренип отурган Шалимовтын колынан чугулду тартты. — Тур, агару Курбустан! Социализмди төзөгөннөс... төзөгөннөс, санааска јединип болбодыс. Райга айыл јаар барарыс! Туку көзүнөктинг ары јанында архангелдер келип јат.

Эки күйнүн бажында, талгүште, шлюзтарды ачып ийерде, соок суу кырдаг лагерь жаар агыл түшти.

Эгирде балкашту баштапкы сууны божоткон паркталы сууда кемеле жүзүп тургандар.

Эртең тура фонтаннан суу чачылып, суулу бассейндер жалтырап, душтын алдынан чыгырыш угулып турды. Тобиракталгай чечектерди сугарып турган чугулчы Гейка балдарга көзүнөктөң суула канча катеп чачтырган да болсо, чугулданбай айдып турды:

— Же болор, же болор слерге! Чалканчактан узеле, көзүнөк өткүре јылангаш эттеригерге согор болзом. Бу кандый баштак балдар эди!

Бу кара көстү уулчак кайда ла көрунип келгенде — агычакта нени де керекке бодобос октябраттардын ортозында да, жалтанбас казактар ла тонокчылар сүрүжип турган акта да, комсомолдор мяч ойноп турган волейбольный площадка да да — ончолоры ла ого суунип тургандар.

Кандый бир таныш эмес уулчак оны ийдип, бастырамы кө-
рунгейди бийик жерге чыгарга божотпой, туура ийдип эмесе
божотлогондо, ондый уулчакты токтодоло, жалакай айда-
дылар:

— Сен жууле бердин эмеш пе? Ол бистинг Альяка ине.

Онын кийининде жарым унденип база нени де кожуп айт-
кандарда, шыраңкай, чукулчы эмес кичи кемзинип, уулчак
жаар бурулу көрөтөн.

Сергей телеграмма келерин час сайын сагыган. Же бир
куи, эки кун өтти, телеграмма десе жок ло жок. Сергей отпус-
тан арткан күндөрдү омор Альякала эки токунаалу ла суун-
чилу өткүрөр деп иженген.

Сергей ле Альяка агычакта жадып алган Натканы сагып
турарда, эгир кирип бараткан. Вожатый Корчаганов оору-
зынак жазылала, отрядка жедип келген учун, ол бүгүн бош
болгон.

— Же Натка бачым келбей турган.

Олор жылу, жыды жараш агычактын устунде жадып алган
конгустардын жузун-жуур табыштарын угуп, экилеси унчук-
пай тургандар.

— Ада, бир лётчиктин аэропланын окло теже аткандар
деп Владик айткан — деп, Альяка адазынын ийининег тудуп
сурады. — Онойдордо, ол калып ийеле, төмөн тушкен, туш-
кен, ондый да болзо, актардын колына кирген. Ондый бол-
дордо, ол аэропланын ненин учун калыган?

— Ол актардын колчынз кирерим деп билбеген болор.
Альяка

— Билген болзо?

— Ол айса болзо качарым эмесе удур адыжып, арга-
данып жүрө берерим деп санаар эди.

Удур адыжып барып болбогон — деп, Алик килеп
сүжүрдү — Лётчикти шылап, өлтүргөн жерде эмди шышка
туруп, ошол балдар парашютка калып жат деп Владик айт-
кан. Слер жууда болорыгарда, көп катап калыдыгар ба?

— Жок, Альяка, бир де катап калыбагам. Бис жуулажарыс
га, парашют жок жуулашканыс.

— Бис жуулашса, кандый жуу болор?

— Слердин жүрүмгерде, айса болзо, жуу да болбос

— А болзо?

— Се ол тушта жанай берзең — боёун көрөрүң, Альяка.
Сен бистинг керегинде ненин учун эске алындың?

— Бирчөктөн алды. Мальчишти күлүп саларда, ол кута-

нык калдык кеттиб. Бис Альяка өтөң де, кудай утук, айналар-

811

Алька алонниг устуниг тура жүгүреле сурады:

— Барак, ада. Наткага бис жолой туштаарыс. Мен жастыгымнын алдында эки конфет сугуп салгам, слерге де жарымын берерим, жагыс ла слер ого жастыктыг алдында конфет болгон деп айтпагар, оной башка онойг учун бисти арбап адылар.

Олор орык жолло тужуп баргылайла, паркты ла жаан жолды эки башка айрып турган кадалгак эмиктерле туткан чеденди куустыра айылы жаар бардылар.

Сергей отурган јеринде палирозын артыргысканы сагымына кирерде, олор ол јерден ырай бергендер.

— Алька, барып экел, мен сени мында сагып аларым. Јырааларды откуре чике жүгур. Сен кичинек, турген одо берерин.

Алька жыраанын ортозы жаар сурт этти.

— Аул! Слер кайда? — деп, кайдыг да ыраактаг Натканын ни угулды.

— Эге-гей! Мында! — деп, Сергей тыг кыйгырды. — Берн. Наташа!

Онойг јуининг табыжы угуларда, жолдыг јанындагы жыраанын ортозынаг кемнинг де бажы көрунип келди. Дягилевтин карындажы болгонын Сергей танып ийди. Ол база ла ойнонг откуре эзирик болгон, је жыгылбай бек турган. Ол жууктай базып келерге ченешкен, је кадалгак эмикке табарала, токтой түшти.

— Агамды түрмеге ненинг учун отургыстыг? — деп, ол Сергей жаар бозоргон чугулду көстөриле көруп, араай айтты. — Сумелу! — деп, ол кожуп чойо айдала, сабарыла кезетти.

— Барып уйуктап ал — деп, Сергей доптоди. — Кадалгак эмикке кан чыгара тырмадып алганыгды көрзөг.

— Ондый да болзо, слер сумелу-у! — деп, эзирик кижн тахип чойо айдала, бастыра боны иккесерилеерде, керек дезе, эмик те узулуп, шыгырай берди.

Ол тунгак үниле кыйгырды:

— Агамды түрмеге ненинг учун отургыстыг? Божодып ни, оной башка коомой болор!

— Сениг агаг бай, уурчы — ол керек ого. Сен де уурчы болзон, сен де түрмеге отурагыс. Барып уйукта—деп, Сергей бу калжуурган кижидег кочин албай, каруузын кезем берди.

— Агам — уурчы болзо, мен бандиттинг бойы! — деп, эзирик кижн казыр кыйгырала, јерден уур таш алаала, Сергей жаар канча ла бар кучиле мергедеди.

— Болор, токто! — деп, Сергей туура туруп кыйгырды.

Je чугулданганына козине не де көрүнбей барган, аракы та жуулган эзирик киж иер жаар бөккөйлө, таштарды Сергей жаар мөндүрдий чачты. Жаан таш онын ийинине тийди, кийин жанында жыраа тызыраганын ла кем де туугак үниле кыйгырганын ол тургуза ла укты.

— Тур!.. Кайра! Кайра! Жугур, Алька — деп, Сергей коркуганына кыйгырып, кармагынаг колмыктык чыгарала, эзирик киж иер атты.

Эзирик киж иер колындагы тажын ыккынала, сабарыла келдип, жаан сөстөр айдала, эмикке уур барып тушти.

Сергей кайра көрди.

Ол тентирилди, оныла не де болгон болгодый. Бу ла ойдо ол түрмөниг башнязынын уур плиталарын, татаган кыялылар ла жада калган Марицаныг барыккый жүзи көрүп ийди. Башнянын жанында кадалгак кургак өлөгди база көрди. Ол өлөгнниг үстүндө «Телекейлик революциянын адын аданган октябриягтардын жуулган башталкы отрядынын» таг аттузы — кичинек Алька чыткыдында ташту кийчык жогынаг көнжөрө жаткан.

Сергей ичкеери жүгуреле, Аלקаны өрө көдүрди. Je Алька турбай турган.

— Алька, сен пожалуйста, өрө турзан!.. — деп, Сергей шыбынтанып сурады.

Алька унчукпай турган.

Онойдордо, Сергей селт эделе, Аלקаны чебер кучактанып алаала, туже берген фуражказын ла албай, тентирилип кыр жаар барды.

Бурулчыктыг ары жанынаг ого удур Натка жүгурин чыкты. Ол бүгүн суунчилу омок болгон, кара чачакту, платка, галстук та жок; ол жууктада жүгурин келеле, колын жагып, суунчилу сурады:

— Je не, сакыл албадыгар ба? Мен једип келдим. А ол уйуктап јат па?

— Ол уйуктабай јаткан ошкош — деп, Сергей каруузын уни башкаланып береле, токтой тушти.

База не де боло берген болгодый, нениг учун дезе кайкаган Натка карайлап, ойто базып келип, Аלקаныг жүзи жаар карал көрөлө, чанкыр керел жүзүп жүре берген керегин де ыраакта кожондоганын јарт угуп ийген...

Арткан динамитле кок талааныг јарыдындагы, бийик жалбак корум таштын үстүнег сөөк жууйган оро јазадылар.

Эртен тура јаркынду күн чыгып, кушкаштар кожондо-

жып, парктың серуун жерлериндеги чалын кургаарга жеткелекте, лагердин бастыра балдары Альканы калганчы жого уйдежерге келди.

Межитиг жанында неки де айдып, кемди де чуулду кармап, неге де тыг чертенип тургандар, же Натка ончозын жакшы уклаган.

Ол киймык жогынап турган Карасиковты короло, Карасиковтыг адзы шахтер болгону эске алынды.

Ол бдук жок, же бутун кур курчанып, таранып алган Генканы коруп, бу жакшы куунду Гейка качан да арестанттардын ротазында солдат болгону эске алынды.

Ол жузи кызарып, эмди ого сабарыла да табарарга болбос, санааркаган Владикти корблб, бу Владик качан бирде мылтыкты чин та жуктензе, оноп кайрал жок болорун да онын жастырбазын сананды.

Онын кийининде ол Сергейди коруп ийди. Ол сырагай та маанынын жанында турган. Часовойды, киймык жогынап турган. Онын чырайы токунаалу, сопокторын арчыл, кайыжын тыгыда гартынып, ару гимнастерказында военный орден тагынып алганын Натка жагы та корди.

Бу бйдб Натканы табыш жогынап алдырала, башкир, Эмине блбгикниг устуне жадып алган сурекей тыг ыллап турганын айттылар.

Онын кийининде бастыралары журе бердилер. Жагыс ла Сергей, Гейка та баштанкы отрядтап турган дежурнын звено ло торт ишмекчи арттылар.

Олор уур таштарды чога салгылайла, ойдык эди, цементле туй урала, онын устуне чечек таштадылар.

Сббк жууган жердин устуне жаан кызыл мааны тургустылар.

...Бу та кун Сергей телеграмма алган. Ол заткан кыбына киреле, тергенип баштады. Ол кып эмес немелери жуунадып алды, же чаазындарын жуун аларга столдын жаныла жууктап барарда, Альканын фотографиязы жок болгон.

Ол оны ялып алдым эмеш пе деп эске алынарга чыккын дын жышты. Керек дезе полевой сумказынап да корди, де фотография ондо база жок болгон.

Баш коомой иштеп, сагыш булгагып, туш-башка чыгып турды, ол кемге чугулданатанын, бойына ба эмесе бсбк улуска ба онызын билбеп турган.

Ол Натка жаар барды. Натка атанарга база немелери жуунадып турган.

Альканыг ак ястыкту, чанкыр одеялолу орыны, ол сырагай ла кайда да жуугында жугурип жургендий, ого кижитабарбаган турган, је онын сууген таг атту мылтык-желселду кызыл чолмонду кижитабар койгон журугы жок болгон.

— Наташа, мен эртен атанып јадым — деп, Сергей айтты. — Мен алдырып јадылар.

— Мен база атанып јадым. Бис кожо атанарыс. Сен суучерин бе? Графиннен ич. Эмди суу соок.

— Эмди суу соок — деп, Сергей нени де сананбай, Наташаныг сөзин такып айтты. — Наташа, сен бугун мениг айылымда болдың ба?

— Жок, болбогом. Не болды... Серёжа?

— Столдың устунде јаткан Альканыг карточказы кайдаар да јоголып калганын билбей јадым. Айса болзо, бойым мендеп турала сугуп алгам — санаама кирбейт. Бедирегем. бедирегем — жок. Менде Москвада база бирузи бар — деп, ол сырагай ла атанып турганды, кожуп айтты. — А мында база жок.

Кере ле түжине Натканы бедиреп, оны мениг де учун арбаарга турган вожатый Корчаганов эжиктег карап көрди. Је Сергейди көрүп ийеле, мында эмди арбанарга јарабызын ол билеп ийген. Ол бир де сөс айтпай, јуре берди.

Олор эртен тагла Севастопольго јетире машинала, ошоноры Москвага јетире поездде барар деп шуунип алдылар.

Натка бойынын табышту төртинчи отрядын калганы каттап эбире базап турган. Кунукчыла куучындар эбиреде токтобогон, бир кезек балдардың косторинин јагы курбаган да болзо, је тымкыты бузуп, кайда да барабан ойноды. Је октябраттар тоормоштын устунде отургылап алган, јаантайын болуп турган аайынча бастыразы јузуин-башка ундешип, бойлорынын кожондорын кожондоп отурдылар. Васа Бубякин ле Карасников база да өбркөжолө, өбркөшпөс болуп ойто ло јөптөшип алгандар. Јаратта, паркта удур-тедир кыйгылар угулып, соок сууга јунунып турган балдар чагырыжып турдылар.

Натка серуун комнатазына кирди. Ондо көзөктин јанында жагыс ла Владик турган. Ол ого кийин јанынан жуугап барды, је ол нени де сананып турган учун, бир де укпаган. Натка оны ийшиннен ажыра көрөлө, ол Альканыг карточказын ажарулу аяктап турганын көрүп ийди.

Владик туура секиреле, карточканы кийини јаар сукты.

— Сен оны мениг учун алгаг? — деп, Натка каарып

айтты. — Сен уурчы ба? Онойдо эдерге жарабас. Ойто бер. Владик.

— Олтурерим де деп айтсан, тунгей ле бербезим — деп. Владик каруузын тижин тиштенип, је кыйгырбай токунаалу берди.

Чын да олтурерим деп айтса, ол бербезин Натка билген.

— Владик, Аьлканыг адазына сурекей ачычылы ине — деп, Натка колын оныг ийинине салып, жалакэй айтты. — Сен оны апарып бер. Ол сеге чугулданбас...

Бу ла бййдб Владиктиг эриндери тыркыража берди. Электеп каткырганы жоголып, жаантайын сыккык кбзи балдардын кбзиндий ачылып, жалтырай берди, эмди ол Аьлканыг хартохказын колында бек эмес, будумжи жогынан тудуп турган. Оныг уни тыркырайла, кбзининг жаан жаштары жаагыла тоолоньжа берди.

— Натка, адазында база бирбзи бар болбой — деп, ол шымыранып айтты. — Ол бскбзинен таап алар. А меге мен эмди оны качан да...

Натканы ненниг де учун арбаарга турган вожатый Корчагалов бир минуттын бажында киреле, оозын ачып алган тура берди. Владик Дашевский ле Натка Шегалова орында, ару одеялоныг устунде, бек кучактаныжыл алган, мйлап отургандар. Кичинек тенек балдардый жажыт жогынан, тыг унденип мйлап тургандар.

Ол турала, будыныг бажыла басып, зрай чыкты. Оныг сурекей соок суу ичер кууни келди.

Натка ла Сергейди жолго уйдежерге коп баалдар жүгурип келдилер. Машина атанар ла алдында Сергей ле Натка машинага отургылаарда, коп чечек кучактанып алган Владик, оны ээчий Носька ла Эмине жүгурип келдилер.

— Ал... Мыны ого ло сеге — деп, Владик турген айтты. — Је алзан. Сен сананба. Оны мен уурдап алган эмезим. Бис сад бскбсечидеиг сурап алганыс. Бис оны кемге берерге турганысты эйдарыста, ол берген. Ал, алзан. Јакшы болзын, Натка!

Бийик кырдан колдорынан јединижип алган оройтыган Вася Бубякин ле Карасиков жүгурип келеткендер. Олор машина кыймыктанарга јеткенче тунгей ле једип болбозын билгилейле, токтой тужул, удуртедир алаатып кбружелер, оныг кийининде колдорыла јангыл кыйгырдылар:

— Јакшы болзындар, јакшы болзындар!

Машина куркүреди, Натка брб тура коноло, Вася Бубя-

кинге, Қарасиковко ло бастыра јакшы балдарга, өлдіги ја-жара өскөн табышту лагерге кыйгырды:

— Јакшы болзындар, јакшы болзындар!

Машина бир ле кеминде сан төмөн мантады. Ол лагерьди эбирил јаратла барадала, оның кийининде кыр өрө чықты. Мында шофер сырагай ла биөтийин эткен чилеп, машинаны арзайлатты. Натка кайра көрди.

Ару салкын согуп турган. Ол кулактыг јанынча сыгырып өдөло, чагкыр толкуларды көбуктелтип, лагерьдин устундеги бек корумдагы омок Альканыг сөбгининг устундеги кызыл мааныны элбиредип турды...

Бу жарык күсте мөндүрле, жуу-чакла, жаңы эдип турган туралардыг цементиле сурекей јытанып турган.

Поезд јыдыган талайды, Сивашты кечире мантады. Натка оның толкулары јаар көрүп турала, јирме јылда бу мында кайда да олардыг айылдажы сопок көктөбчи суунчилу омок кижиле өлтүртеле, оның сөбгин мында тутканын ла ол фронтко барардан озо, айылына ойто качан да јаябаска, иконаны тышкаары чыгара таштайла, эк чачту Мэнька кызын Всемира деп андала, вокзал јаар омок барганын эске алынды. Ол кижиле јаткан тура эмди јок, оның турган јеринде уредулу комбинат ла водонапорный башня эткенни Натка эске алынды. Всемираны — Мэньканы дезе кем де ондый кайкамчылу адыла адабаган, адабай да, Мира эмезе Мирка деп адап јадылар. Ол эмди металлург-лаборантка бодуп иштеп јат, ол бу жуукта ла ондый ок ак чачту Пашка деп уулчак таап алган.

— Ондый да болзо, Алька Марицаны кайда көргөн? — деп, Натка кенетийин Сергей јаар бурылып сурады.

— Ол оны будун жарым јыл мынан озо көргөн, Наташа. Ол тушта Марица түрмеден качкан. Ол Днестр јаар калыйла, советский граница јаар эжинген. Оны шырколагандар, је ол ондый да болзо јаратка эжинин чыккан. Оның кийининде ол Молдавияда больницада јаткан. Бис Балтага једип келеристе, тун болгон. Је Марица эртен турага јетире сакылашка турган. Бисте ого тунде божоткондор. Алька оной тураган: «Сени окло өткүре аткан ба?» Ол каруузын берген «Эйе, окло» — «Сен нениг учун каткырып јадыг? Сенниг эдинг өтүзүрөп, ачыбай јат па?» — Јок, Алька, ок тийген јер эзинтайын ачып јат. Онызы мен сени сууп јадым» Ол чырапын кубултып, жууктада отурабы, оның тулунын сыймаган «Алдырбас, алдырбас, бис оларды база ойто адарыс»

— Онызы жажыт, оны айдарга жарабас деп, Алька неин учун айткан?

— Марнизы Румыния ол тушта Болгариядаг бедиреген. Бис десе бедирегилезин деп санаганыс. Кемге де айтпай турганыс.

— Оныг кийининде не болды?

— Оныг кийининде ол Чехословакия жаар атанала, онол айто ло Румынияга једип алгак. Бастыразы ла ол, Наташа.

Поезд Таврия деп чолди кечире мантап бараткан. Тус элангдардыг устунде аштыг сары клаттары тенкейжиш калган тургулаган. Содойо турган элеваторлорго бастыра ла дерлердег жагы ла соккон, јытанып турган аш коштогон машиналар, абралар келип тургандар.

Кажы ла жаан станцияда жагы эжелген газет аларга чыгарга југурип тургандар. Газеттер једишпен турган. Жаантадын болуп турган сводкаларды, тоолорды ла отчетторды божодып, ыраак-ыраак границадаг там ла јарт угулып турган орудиелердинг куркурежи ле јуу-чак јууктап келеткени черегинде бичилген строкаларды ажарулу кычырып отурдылар.

Натка газетин туура салды.

Поезд эмди ийде-кучту Донбассты кечире мантап бараткан. Ондо оттыг жалбыжы куулеп, коксту¹ печкелер шыркыражып, подъемниктер ле экскаваторлор куркуреп турган. Проекторлорло жарыткан шахталардын вышкалары, фабриканыг корнустары эм тура чыкту, чыкту, ышла, черетле, цементле, јытанып турган буткул город поезд јууктап сайын там ла јазанап турды.

— Серёжа, бистинг Кызыл Черу телекейде сыранай ла уйан эмези чып ине? — деп, Натка коштой отуруп, оныг катын араайынаг жаба тудун айткан.

Ол каткыралз, оныг бажын јалакай сыймады.

Вокзалда оларды Шегалов бойы уткуды.

Ол Сергейге туштажала, токтой тужуп, чырайын јуурди. Кайкаган Сергей неге де кулумзиренип, Шегаловтыг јузи жаар удур коруп турган.

— Акыр! Кем боло берген эди? — деп, Сергейдинг јеничег тудуп кимирсиди. — Ганни Серёжка! — деп, ол кенетийки кыйгырала, Сергейди ийинвинек таптап, тыг каткырды. — Мен бу кем, бу кем деп турзам... Сен кайдаг?.. Кайдаар?

Нока — таш комурап кундурген кийининде эрткан-калганы.

— Бис кожо келгенис. А слер оны билеригер бе? — деп, Натка суунди. Бис кожо келгенис. Таайы, мен слерге айла куучындап берерим. Слер машиналу ба? Бис кожо барарыс.

— Барарыс, барарыс — деп, Шегалов жөнсинди — Жангыс ла меге эмди ле көндүрө штаб жаар барар керек. Мен слерди эки башка апарып саларым, эгирде ол кыйалта жок меге кирер. Же, сен не унчукпай туруң?

— Сос жок — деп, Сергей каруузун берди. — Экиргеери мен, Шегалов, ончозун сананып аларым.

— Балта ла Молдавияны эске алынарың ба?

— Таайы, слер шпорала мениң будыма табарып ийла киришти. — Машина кайда?

Натка ортозында отурган. Шегалов десе Сергейден суунип сурап турган:

— Же сен кандый жадырың? Эмеген, бала бар болор?

— Таайы, слер шпорала мениң будыма табарып ийгенеер — деп, Натка эрмекке кирижиң, оныг жсиниң тартып айтты.

— Ол канайып тийген болотон? — деп, Шегалов кайкады. — Сениң будыг туку кайда, мениң шпораларым десе бу мында.

— Бу жагы ла эмес, бис машинага отураар тушта — деп, Натка кемзинди.

— Кижн албаган ба? — деп, Шегалов сурап каткырды. — Бир катап Бессарабияда тениберлердинг таборына туш таганыс, ондо бир кара көстү, кара чачту кыс болгону санаага кирет пе...

— Таайы, — деп, Натка эмеш коркып сурады. — Окызы — Ол туктурулды. — Мыныг алдында бис эку жүргөн машина на мындыг ок машина болды ба?

— Бу сен, баштак, кижиге куучындажарга не бербейдинг? — деп, Шегалов өөркөди. — Оныг будына шпора табарган машина керегинде сураар. Ол ло машина — деп, ол каруузын өөркөп берди. — Же бот, бис једин келдис, туш. Сен бүгүн бе эмесе эртси эгирде бе кыйалта жок кир деп, ол Сергей жаар бурылып, айтты. — Оног башка бу күндерде мен бойым да командировкага жүре берерим. Керектер бар, карындаш! — деп, ол эмди кожуп араай айтты. — Јаан керектер! Бистерди тируге ажырып ийерге албаданып жадылар, је тамактары туңар.

Экиргеери Шегалов ол бүгүн орой тунде јанар деп звонить эткен. Јарым частыг бажында Сергей звонить эткен, ол

бүгүн канайда да барып болбос, эртең кирип барарга албаданарым деп айтты.

Эртең тура Натка уйкудаг он часта ойгонгон, ого онын тааы жүрө берген, же ол кыйалта жок эртең жанып келерим деп айтканын айттылар.

Бу Натканы сүрекей ачындырды. Натка телефондо звонить эдерин торт часка жетише сакыйла, же онын кийининде бажы ооруй берерде, ол тышкаары чыкты. Билдирбезинен Александровский паркка кирип барды. Жарык, серуун эгир болгон. Паркта тым. Кургак жалбырактар буттыг алдында шыдырап, белеле жытанып турган.

Газет садар киосктын жанында токунаазы жок очередь турган. Улус газеттерди ача тудуп, Ыраак Күнчыгыштагы калганчы солун-табыштарды ачаптанып кычырып турдылар. Солун-табыштар чочыдулу болгон.

«Керекти калшай будүрөр керек — деп, Натка газетти козунен алып сананды. — Айылы жаар да, Тажикистан да жаар болзын... тунгей ле. Бастыра ла жерде керектү ле жаан учурлу иштер».

Натка Алыканын Военный Лажыдын ойто ло эске алынды: «Тортон каан ла тортон король Кызыл Черуле нениг учун тартыжип согушкан? Согужып-согужып, жагыс ла бойлоры оодо соктырткандар».

«Ол согуш-тартыш болгониан бери сүрекей удаган — деп, Натка сананды — Эмди табарып көрзиндер. Эмезе Владик, Толька, Носыка, Ыранкин база муңдар ла милтиондор тоолу ондой ок уулачактар жаанганча сакып алзындар.. Иштеер керек — деп, Натка сананды. — Олорды чеберлеп корныр керек. Олор оной артык уренгедий, бойыннын ороонын оной тыг суугедий эдир. Бу бизнинг сыраңай чын, бачым ондон албас Военный Лажыт болор. Кажы ла кижжи билерге турган болзо, бизип алзын».

Ол жанып келерде, ого ол жокто Сергей кирип жүргөн деп айткандар.

Ол стол жаар жүгүрөле, записка тапты.

«Наташа, мен бүгүн Ыраак Күнчыгыш жаар атанып жадым — деп, Сергей бичип турган. — Алыка учун, бойым ла бастырамы учун сече жаан бийаным жетсин».

Мында ок столдың устунде фотокарточка жаткан. Алыкта Марица Маргулане кучактажып алган, уткуулду, тыг калкырып отургандар.

Бу ла тушта онын Сергеенди көрүр кууни катап ла келди.

Ол телефондо согозо, Ыраак Күнчыгыш жаар бараткан курьерский поезд жети час одус минутта атанып турганын

билки алды. Поезд атанар бйгө жетире будун жарым час арткан.

Бастыразы ла шакпыражып, мендеп, уйдежип, якшыла-жып-айрылыжып турган табышту жаан вокзал онын көзинин алдында көрүне берди. Жаңгыс ла Сергей сок жаңгыскаан Марица ла Алька жок, учукпай кунокчыл туруп, паровоз куул-леп, вагондор турган жерлеринен кыймыктап, сүрекей ыраак жорыкка көндүгөрүн сакуп турган болор.

Ол турадан түргөн чыгала, трамвайга кирди.

Вокзалда ол бир залдан база бир залга жүгүрүп, эбирде отурган улусты бастыразын ажарулу аяктады, же Сергейди кайдан да таап болбоды.

Кэйда бедиреерини, нени санаарын билбей, чөккөй берген. буфеттин жанына учнич катип токтой тушти.

Сергей калганчы столдо табыштанбай куучындажып. жорыкка бараткан кандый да военный улусла отурганын ол кенетийин көрбөс жанынаг көрүп ийди.

Ол черудеги инженерлер кийетен кийимду болгон, онын нөкөрлөри база.

Натканыг кайкаган ла дегени ол кунокчыл. учукпай, сок жаңгыскаан отурбай турганы болгон.

Ол ичкеери эмеш бөкөйин алган, ого жарым унденип ай-дып турганын ол ажарулу угуп отурган. Бу ла бйгө неге де жопсинбей, бажын жайкады. Кулумзиренип, мандайынын терин арлайла, полевой сумканыг кайыжып тузедде тартты.

— Серёжа! — деп, Натка оны тыг кыйгырбай кычырды.

Ол кайра көрлө, тургуза ла тура жүтүрүп, бойыныг нөкөрлөрине нени де түргөн айдала, сүрекей суунип, ого удур-ра барды.

— Же бот — деп, ол нениг де учун бурулу кулумзиренип, онын колын тыг тудуп, айтты. — Же бот, Наташа, керек канайда боло бергенин сен көрүп туруп ба.

Перрондо¹ олор ас куучындашкан: куулеш, табыш, гудоктор, улус ла кандый да делегацияны уйдежип, ойноп турган музыка чалтык эткен.

Эхулезине калганчы катип нени де эске алынып ай-дарга турган, же кажызы ла баштабаза торт болор деп шүүинген.

Же олор окшожып алып, Сергей вагоннын ичинен көзпөк-көйг көрөрдө, Натканыг ого калганчы катип санаадан чык-псагадый нени-нени кыйгырып ийер кууни келди.

¹Перрон — темир жолдордук станцияларында поезддер токтойтун и-тошадка.

Je шил калың болгон, паровоз кыйгырып, сѳстѳр табылбай, Натка Сергей жаар коруп, олар экуденг ѳскѳ кем де кѳрѳгѳн кандый да немеге салют берип тургандый, колын сыраңай ла Алька чылап ѳрѳ кѳдуреле, тѳмѳн тѳжурди.

Сергей оны билип ийеле, бажын кекиди.

Натка площадька чыгып барала, трамвай сакыбай, мендебезинег жоу барды. Москва оны эбиреде куулеп-шыгырап, жалтырап турды. Онын јанынча ла площадьты кечире кѳстѳри јаан автомобильдер, уур кош тартар машиналар, кѳлѳреек трамвайлар, тоозындалган автобустар ѳдѳп, је олар оны килеп тургандый, ого табарбай ѳдѳп турдылар, ненин учун дезе ол базыт бажынз сыраңай ла јаан учурулу неме сананып бараткан.

Ол эмди бала тужым ѳткѳн, эмди ого кѳп јоадор ачык деп сананып турган.

Лѳтчиктер бийик учулайт. Капитандар кѳк талайда јѳскулейт. Плотниктер бийик кадулар кадаит. Сергейдинг јалмажындагы кыйыжында колмылтык.

Je эмди ол кажызына да куйѳнбей турды. Владиктин сѳѳк кѳружин, Поськанынг эткен керектерин, ѳлтүрткен, кѳн орус кижининг кѳзиндин эмес Альканы эмди баштап оңдол турган.

Бастырамы ла бойлорынын јеринде, ол база бойыкып јеринде деп Натка билип турган. Онын санадан ого токулаалу ла суунчилу боло берди.

Натка таныш эмес переулук јаар барганын бойы да ненин учун билбей калган дезе, оѳѳѳр каруулдаг кожонло бараткан бир взвод красноармеецтер ѳткѳн. Ол јзбыл туранын шторала бѳктѳбѳгѳн кѳзнѳгинег карыган зѳи кижн радионаушикти кулагына јаба илип алып, ажарулу тыгдап, столдог сахарница жаар јалганбай чѳйилип турган учурагы колыла кезедип турганын коруп иди.

Бу ла ѳйдѳ Натка кузүрт укты, толыктыг ары јанына чыгып барарда, јангы ла јемирилген час јазайтан тураныг кырдыг чогулган оодык-сыныктары тобыракка бѳркелгѳнин ѳбрди.

Булут кепту кѳдурилген тоозын-тобырак туш-башка јаныла берерде, Натканыг алдында јангы, сурекеј жарык ѳртѳ жалтырай берди.

Бу ѳргѳнниг эжигинде олој јаар југуруш бажында јазатере мяч таштап келеткен суунчилу кызычакты сакып, мылтыкту уч нѳкѳр турган.

Натка олордог јолдын азыйн сурады.

Лагмырдыг жаан тамчызы онын жузине тушти, же ол оны
сеспей кулумзиренип, мендебезинеиг оноиг ары барды.

Коштой жугурип бараткан уулчак онын жузи жаар королу,
каткырып, оноиг ары жугурди.

Чанкырайак

л тушта мен одус эки жашту, Маруся жирме тогусту, Светлана деп кызычагыс алты жаш жарымду болгон.

Мен отпускты жүк ле жайдыг учында алала, жылу бйлөрдиг калганчы айында бис Москвадаг ыраак эмес дачага¹ амыраарга кочуп алдыс.

Бис Светланага эку балык тудуп, сууга эжинип, агаштын аразынак мешке ле кузук терерге санланганыс. Же тургуза ла тураны эбиреде жалмап, жайрадылган чеденди жазап, буучактар тартып, кадулар кадарга келшти.

Бу ончозы бистинг кууниске түрген тийе берген, Маруся десе биске ле бойына ишти ээчий-деечий жагыдаг таап турды.

Учы-учында учинчи кун эгиргеери ончозы белен болгон. Бис учу соодоп базап жүрерге барарга ла турарыста, Марусяга онын иокори — полярный летчик келген.

Олор садта вишнянын төзинде узак отургандар. Бис Светланага эку сарайга барала, өөркөгөнибиске агаш айланчык эттибис.

¹ Дача — городтыг учында амыраарга туткал тура.

Карануи кире берерде, Маруся Светлана сүттөн ичип ала-
ла, жадып уйуктазын деп кыйгырала, бойы десе четкикти вол-
залга жетире үйдежиб барды.

Ле меге Маруся жок кунукчада боло берген. Светлана да
ээн турада жагымсакан уйуктабаска турган.

Бис чуланинаг кулур алып алдыс. Изу суула быжырыл
чйеристе, јелим боло берди.

Киленте јазаган айланчыкты будуктаган чаазыла жапшы-
рып, јазал туруп түзөдөле, тоозынду тураныг үстүнөг јабын-
чынын үстүнө чыктыс.

Бис тураныг жабычызын минип алган отурыс. Туранын
үстүнөг биске коштон садта турган тураныг кириестезинин
јанында самовардан ыш чөйилип турганы көрүнөт. Тепкиштө
десе балалайкалу аксақ карыган бөбөгүн отурып алган, оны
айландыра балдар телчил јат.

Онын кийининде кара сенектег бөкөйил калган карыган
эмстен адүк јок чыкты. Балдарды сүрөсө, бөбөгөндө арбап, бис-
тог алала, самовар түргөн кайчазын деп конфорказын сог-
берди.

Бис каткырыжала, салкын сохсо, бистинг түргөн айланчык
суулеп айланар деп санандыс. Бастыра ла туралардыг бал-
дары бистинг турага жуулар. Ол тушта бисте де балдар кол
болор.

Эртен десе база нени-неги сананып табарыс.

Айса болзо, бистинг садтагы чыкту погребтин јанында јат-
кан бакага теренг кун кылып берерис.

Айса болзо, Марусядөг чичке бууш сурайла, аказын змея-
каны селөс салатан башнядан, сары карагайлардан бийин,
керек десе цылушкалар ла шроликтин балдарын теберге кер-
түжүнө бийикте учкан карчагадан да бичик божодерис.

Айса болзо, эртен тагла кемеле отурала - мен кайунын,
Маруся рульдун јанына, Светлана пассажир болуп отурып
алала, койу агашту јарадында эки көндөй каныг өзүл јат деп
идышкан јер јаар кемеле түзүл барарыс. Ол кайындардыг
тозиннег анылдаш јаткан кызычак кече јакшы уч ак мешке
тапкан. Ачынчылу ла дегеня, озор бастыразы куртап калган.

Кенетинин Светлана менинг јенимнег тарткыштап, айдат:

- Көрзбөр до, ада, ол бистег эмбис келеткен билгөдөн,
бисти арбабазын.

Чындап та, бистинг Маруся беденди коштон орик јолло кел-
еткен, бис десе оны бачым јанбас деп бодогоныс.

- Бөкөйил ал, айса болзо, ол бисти көрбөй өдө берер —
деп, мен Светланага айттым.

— Же Маруся бисти тургуза ла көрүп ийеле, бажын өрө коду рип, кыйгырды:

— Бу слер, тагмалар, тураныг үстүне не чыкканаар? Тышкаары чык. Светланага туку качан уйуктаар керек. Слер десе мен айылда жок болгоныма суунип, тунге де жетире баш- тактанарга белен эмтиригер.

— Маруся, бис баштактанбай, айланчык кадап жадыс — деп, мен каруузын жандырдым.

— Эртең жетире кадаараар — деп, Маруся жакарды — Эм- ди десе тужугер, оноң башка мен чугулданарым.

Бис Светланага удур-дедир көрүштис. Көрмөс, бистиң ке- пегис коомой эмтир. Онойдордо, туштис. Же Марусяга өөркө- дис.

Маруся станциядан Светланага жаан яблоко, меге десе бир пачка танкы да эжелген болзо, туней ле өөркөдис.

Өөркөгөн зайынча ла уйуктадыс.

Эртең тура база жангыс неме! Бис жүк ле ойгонып хеле- ристе, Маруся жууктап келеле, сурайт:

— Мениң чуландагы чагкыр айагымды не оотконыгар, тагмалар, жартын айдыгар!

Мен аяк оотпогом. Светлана да мен оотпогом деп ай- дат. Бис оныла экү удур-дедир көрүжеле, Маруся бисти ак- ту жерге бурулап турган деп экү айттыс.

Же Маруся биске бутпеди.

— Аяктар тиру эмес, олардо бут жок — деп, ол айтат. — Олор полго секирип билбес. Слер экуден өскө чуланга ке- че кем де кирбеген. Оодорын оодоло, жартын айтпай жадыгар. Уят, нөкөрлөр!

Ажанып элала, Маруся город жаар барарга тергенелс, жүре берди, бис десе отурала, санандыс.

Бот сеге, кемеле жузуп бардыс!

Көзүңк өткүре биске күн жарыдат. Кумакуту жолло боро кушкаштар секирижет. Цылушкалар да тарыска чеденнен чыгып, ойто киргилсйт. Биске десе бир де суунчилу эмес.

— Кандайдар! Тураның үстүнең бисти кече тушсин деп сүрген. Керосин уратан банканы бу жуукта база блаап ал- ган. Кандый да чагкыр аяк учун тегин жерге арбаган. Бу жакуы жадын-жүрүм бе?

— Эйе, жадын сүрекей коомой.

— Светлана, сен бойыңныг кубаккай кызыл платьеңди кийип ал. Печкениң кийиниңдеги мениң походный сумкамды алала, оноор сениң яблоконды, мениң танкымды, серенке,

бычак, булка салып алып, бу турадаг кос ло жеткен жер жаар жүре берек.

Светлана сананып турала, сурайт.

— Сенниг көзинг кайдаар једип јат?

Светлана, мениг көзим көзүм өткүрө бис амырап турган турашын ээзинин уйы отоп жүргөн сары агычакка једет. Агычактын ары јанында кастар эжинетеп буунты суу бар, онын ары јалында дезе суула иштейтеп теермен, онын ары јанында кырда койу каныгдар өзүп турганын билерим. Кырдыг ары јанында не барын бойым да билбей јадым.

— Кем јок, калашты да, яблоконы да, тагкыны да алып аларыс, јагыс ла сен јоон шыйдам тудунып ал, мениг учун дезе кайда да, ол јанында коркушту тудоган Палкан деп ийт бар. Ол бир баланы арай ла өлтүрө тутпаган деп меге уулчактар айткан.

Бис онойдо ло эттис. Керекту немелерди сумкага салып, бастыра беш көзүмкти, эки эжишти экилезин бөктөйлө, тулкуурин дезе кирнестениг алдына сугуп салдыс.

Јакшы болзын, Маруся! Сенниг айатынды бис тугей ле оотпогоныс.

Бис каалгадаг чыгып барарыста, биске сүт садаачы эмеген туштады.

— Сүт керек пе?

— Јок, јаанак! Биске база бир де неме керек јок.

— Бойымнын уйымнаг јагы ла сааган јакшы сүт — деп, ол өөркөди. — Ойто јанып келзсер, албаганыгарга корооорыгар.

Ол бойымныг соок бидондорыла калырадып, онын ары барды. Бис ыраак барып турганысты, айса болзо, ойто јанбазысты ол кайдаг билер!

Ол керегинде кем де билбей турган. Күнге куйуп калган уулчак велосипедту өтти. Трусикту ле кангзалу јоон өбөгөн агаштын аразы јаар мешкеге барып турган болгодый. Сууга эжинип алган, ак чачы үлүш кыс өтти. Таныш кижидег бис кемге де туштабадыс.

Бис мээланы, сары агычакты кечире базала, сандалиябысты чечип, букти кечире јылу орык јолло теермен јаар одук јок чике бардыс.

Бис барыл-барыл јадала, теерменнег биске удура кандый да кизи канча ла бар күчиле југурип келеткенин көрүп ийдис. Ол бөкөйип аларда, јырааныг ары јанынан онын јарды јаар болчок балкаштарла адат.

Бу биске сан башка немедий көрунди. Бу не? Светлана-
наныг көзи курч, ол токтой тужеле, айдат:

— Кем жүгурип келеткенин мен билерим. Кемниг де чоч-
колы садтагы помидорлу грядаларга кирген туранын жанын
да жадып турган Санька Карякин деп уулчак. Ол кече бис-
тинг дачанын одожында кемниг де эчкизине минип алган
жүрген. Сагыжыга кирет пе?

Санька биске жетире жүгурип келеле, токтой тужеле, сит-
ца баштыгашла көзининг жажын ардайт. Бис дезе оног сура-
дыс:

— Санька, сен канча да бар кучингас нениг учун жүгүр-
диг, жыраанын ары жанынаг болчок балкаштарла сени ээчий
неинг учун аттылар?

Санька туура бурылып, айтты:

— Жааным мени колхозтыг лавказына туска ийген. Теер-
менде дезе пионер Пашка Букамашкин отуруп алган, ол
мени токлоктоорго жат.

Светлана оноор көрди. Бот керек эмгир!

Кемге де тийбей, согушлай да, колхозтыг лавказы жаар
тус аларга бараткан кижини бир де керети жок соготон за-
кон бистинг советский ороондо бар ба?

— Бисле кожо барык, Санька, — деп, Светлана айдат. —
Коркыба. Бис оноор барып жадыс, сенин адазныг аларыс.

Бис учу койу жырааны өткүре бардыс.

— Пашка, Букамашкин туку ол — дел ол айдала, кайра
тескеерледди.

Көрзөс — теермен туру. Теерменниг жанында абра Абра-
нын алдында уакка жапшыган желбер ийдичек жадыры, сы-
лар көзин ачып алала, кумактыг устунс чачкан ашты чый-
рак боро кушкаштар канайда чокып турганын көрүп жадыры.
Пашка Букамашкин чога урган кумактыг устунде чамча жок
отуруп алган жаны ла үкөн огурчын жип отурган.

Пашка бисти коруп ийген, же коркылган, жигенинег арт-
кан огурчынын ийдичек жаар таштайла, кемге де көрбөй
атты.

— Тю!, Шарик.. Тю!. Туку берн атгу-чуулу фашист, ак-
гвардеец Санька келип жат. Ырызы жок буржуй, сакып ал!
Бис сенин улуунди берерис.

Бу ла ойдо Пашка кумак жаар ырада тукурди. Желбер
идичек ыркыранды. Уркуген боро кушкаштар тал-табышпа
учуп чыгала, агашка отурдылар. Бис Светланага эку оидий
сөстөрдн угала, Пашкага жууктада базыл бардыс.

— Акыр, Пашка, сең айса болзо, жастырдыг эмеш пе? —
деп, мен айттым. — Ол кандый буржуй, акгвардеец? Ол

кемниң де чочкозы өскө кижиниң садындагы помидорлу грядкаларга кирген тураның жанында жаткан тегиннен-тегин Санька Карякин ине.

— Түней ле аквардеец — деп, Пашка өчожип такып айтты. — Бутпей турган болзогор, мен онын јурумни куучындап берейин, угараар ба?

Светлана ла бистинг Саньканың јурумни угар кууни сүрекей келди. Бис тоормошторго отурдыс. Пашка одоштой отурды. Јелбер тухту ийдичек бистинг јаныбыска өлөңгө јадыл алды. Јагыс ла Санька отурбай, абраның ары јанына барып алала, оноң чуғулданып кыйгырды:

— Ондый болзо, сен ончозыл куучында! Мениң јиткеме јудурук канайда једишкенин база куучында. Јиткеге јудуруктаганда, зчу эмес деп туруң ба? Бойыңды јудуруктап көрзбөң.

— Гран ары јанында кандый да город бар, ол городтон буржуйлардаг бир ишмекчи еврей кичи качкан — деп, Пашка токунаалу айтты. — Качала, бистинг јерге көчүп келген. Опыла кожо Берта деп кызычак келген. Энди ол бойы теерменде иштеп, Берта дезе бисле ойноп јат. Бу јаны ла ол деревне јаар сутке барган. Башкун мен, Берта, Санька, бу јурттын база бир бала чиж деп ойын ойноғоныс, Берта чижти агашла соғоло, ажарыбас јанынаг онын јиткезини тийген...

— Чике бажыма соғуп ийген — деп, Санька абраның ары јанынаг айтты. — Мениң бажым шуулай берген, ол дезе каткырып јат.

— Берта бу Саньканың бажында чижле соғуп ийген — деп, Пашка оноң ары куучындады. — Ол озо баштап Бертаны јудуруктаган, онын кийининде токтогон. Уактын јалбырагын бажына салып алала, ойто ло бисле ойногон. Јагыс ла онын кийининде айдары јок төгүндөп баштаган. Бир алтам артык алтап ийеле, чижле кон јаар шыкап гурды.

— Төгүндөп јадың, төгүндөп јадың! — деп, Санька абраның ары јанынаг чыга конды. — Онызы сениң ийдиг чижти тумчугыла түртүл ийерде, чиж тоолоно берген.

— А сен ийтле эмес, бисле ойноп јадың. Чижти алала, јаткан јерине салып ийер керек болгон. Ол чижти өрб таштап берерде, Берта агашла соғордо, чиж агычактын экинчи учындагы чалканчактын ары јанына барып түшкөн. Биске хаткымчылу, Санька дезе чуғулданып јат. Ого чалканчактын аразындагы чижке барар кууни јок болғоны јарт. Чеденди ажала, оноң кыйгырат: «Сарам, тenek! Сен бойыңныг

гран ары жанындагы жаткан жерининг алдына кире бер!» Берта десе тенок дегенин орус тилге жакшы билер, а сарам дегенин канайда да ондоп болбойт. Ол меге басып келеле сурайт: «Сарам дегени — ол не?» Меге айдарга да уятту Мен кыйгыргам: «Токтозон, Санька!» Ол десе ойбнннн там ла тыг кыйгырат. Мен оны ээчин чеденди ажыра сурушкнм. Ол жырааныг аразы жаар кире берген. Онойдо ло журе берген. Кайра келеле, көрзөм: агаш блонниг устунде жадьры. Берта десе тураныг толугында, тоормоштордо отурын жат. Мен кыйгыргам: «Берта!» Ол каруузын жандырбайт. Жууктап келеле көрзөм — көстөринеиг жаш агып жат. Бойы билне ийген эмтир. Онойдордо, мен жердег ташты алып, карманьма сугуп, санаггам: «Акыр, сакып ал, шилемир Санька! Оскө ороондордо кандый болгони мн билбезим, же сендий буржуйга бис бойыбыс чыдаарыс!»

Бис Санька жаар көрөлө, санагдыс: «Карындаш, сениг керегинг коомой эмтир. Угарга да жескимчилу. Бис десе сениг адааныг аларга санаганыс».

Мен оны айдарга ла турарымда, кенетийнн теермен кыймыктап, шуулап, амьрап алган колесо сууга айланьжа берди. Кулурга уймалып, коркьганына санаазы чыккан киске теерменниг көзнөгинеиг чыгара секирди. Уйкузыраганына жастыра секиреле, ургулей берген Шарикниг чикхе устуне барып тушти. Шарик кыгзыйла, тура конды. Киске агаш жаар чыкты, боро кушкаштар агаштанг учала, тураныг жабынчызына отурдылар. Ат бажын кайкайтала, абраны ичкесери тартты. Кулурга агарып калган самтар обогон сарайдан бажын чыгарып көрөлө, не болгони билбей узун камчызыла абраны жанынаг сурт эткен Саньканы кезетти.

— Болор, болор... баштаканба, оюн башка эмди ле соймыгды берип ийерим!

Светлана каткырды, бастыралары ла токпоктоорго турган ырызы жок Санька ого ачинчылу боло берди.

— Ада, ол айса болзо, буржуйдый ла эмес ине? — деп, Светлана меге айтты. — Айса болзо, ол тенок? Сен тегине ле тенок болгониг сеге, Санька, жарт ине? — деп, Светлана сурайт, оныг жузи жаар жалакай көрди.

Каруузына Санька чукулду кимиренеле, бажыг дайкап, өкпөзиреп, нени де айдарга санагды. Бастыра ла жандан бойы бурулу да, нени айдар, чыныг айтса, айдар да неме жок.

Же бу ла ойдо Пашканыг ийдичеги кискеге кенетийнн урбей барала, жалаг жаар бурылып, кулактарыг сертейтти.

Койу агаштардыг—букниг ары жанында кайда да мылтык атканы угулды. Экинчи катап атты. Адыш баштала берди!

— Ыраак жокто жуу-согуш — деп, Пашка кыйгырды.

— Жуу-согуш ыраак жок — деп, мен база айттым. — Оны мылтыктардаг адып турганы. Угул тураар ба? Онызы пулемёт таркырайт.

— Кем кемдерле жуулажып жат? — деп, Светлана уни тыркарап сурады. — Жуу башталды эмеш пе?

Элдег ле озо Пашка жүгүрдү. Оны ээчий ийдичек мантады. Мен Светлананы кучактанып алып, бук жаар база жүгүрдүм.

Бис каборто жолго жеткелекте, хийинисте кыйгы уктыс. Кайра бурылзала, Саньканы көрүп ийдис.

Бис оны түргөн көрүп ийзин деп, ол колдорын өрө көдүрүп алган бис жаар канаваларды ла тонгөзөктөрдү ажыра сажырип чике жүгүрүп келетти.

— Көрбөй оны, сырагай ла элик мантап келеткендей! — деп, Пашка кимирендү. — Ол тенек бажыныг үстүндө пелектыг жат?

— Ол тенек эмес, Онызы ол ченниг сандалияларымды экелип жат! — деп, Светлана сүүнип кыйгырды. — Мен оны тоормоштордын үстүндө ундып салгам, ол десе таап алзала, меге келип жат. Сен оныла бис мынаг ары чугулдажып, согушпаныс деп сөзүг берген болзог, Пашка.

Пашка бажыи төмөн эделе, каруузыча неки де айтпады. Бис Саньканы сакып алала, Светлананыг сары сандалияларыи оноп алып алдыс. Эмди төртү жалагды кечире агаштын тказы жаар ийтту бардыс.

Бистиг алдыбыста жырааларла бөскөн төгичек жатты. Суучактын жанында, казыкка буулаган эчки тала кузугичектери ле шыгырадып отоп турды. Тегериде сок жагыс карчага бир кеминде кайып учат. Ол ло. Бу жалагда база кем де, не де жок.

— Жуу-чак мында кайда өдүп жат? — деп, Светлана чыдажып болбой сурады.

— Эмди ле көрбөрим — деп, Пашка айдала, төгөштин үстүне чыкты.

Ол күнниг жарык чогына көзүг сыкыйтып, алаканла бөктөп алып, узак турган. Ол ондо нени көргөнүн кем билер, же Светлананыг сакыырга куунине тийе берерде, ол өлөггө оромул, жуу-чакты бойы бедиреп барды.

— Өлөг меге узун, мен десе жабыс — деп, Светлана будыныг бажына туруп, комузады. — Мен чек нени де көрбөй жадым.

— Будыгыныг алды жаар кор, эмикке табардын — деп, үстүнен унгул ун угулды.

Пашка төгөштин үстүнен тургуза ла түжуре калыды.

Сашка туура эп жок секирди. Светлана мен жаар бололо, менин колымнан тыг тутты.

Бис кайра тескерлейле, бистиг ле устубисте, сок жаны агаштыг койу жалбырактарынын ортозында красноармеец жагынып алганын көрүп ийдис.

Мылтыгын коштой будакка илип койгон. Бир колында ол телефоннын трубкасын тудунып алган, кыймык жогынап жал тыркай кара бинокль өткүрө кайдаар да ээн чөл жаар көрүп турган.

Бис сөс айдарга жеткелегисте, ыраактап, сырагай ла жал кым-күкүрт куулуп күркүрегендей, орудиедег адып баштадылар. Буттыг алдындагы жер селендеже берди. Бистен ыраак жалаанда булуттый кара тобырак ла ыш көдүрилди. Эчки жуула берген немедий секиреле, буузын узе тартты. Карчага төнөриде кайыла, канаттарыла түргөн-түргөн талбып, кайдаар да уча берди.

— Буржуйларга керек коомой болор! — деп. Пашка тын айдала. Сашка жаар көрди. — Бистиг батареялар кандын тыг адып турган.

— Буржуйларга керек коомой болор -- деп. тунгак уу жагылгадый угулды.

Сагааду, буурыл чачту карыган өбөгөн ыраанын төзинде турганын бис бу ла өйдө көрүп ийдис.

Карыган өбөгөн жалбак жарынду болгон! Колында ол будакту шыйдам тудунып алган, будынын жанында десе бийинсинде желбер ийт куйругын кымынып, Пашканын Шаригине ыркыранып турды.

Карыган өбөгөн жаан салам шляпазын өрө көдүрүп, озо баштап Светланага бажын кекип эзендежелсе, онын кийининде бастыра бистерле эзендешти. Онын кийининде ол шыйдамын өбөгөннун устуне салала, койрук соруулду кангазын чыгарып, ого тагкыдаг тыгала, тартып баштады.

Ол узак тартып, тагкызын сабарыла жаба бзып, эмез гечкеде какпышла булгагандый, кадула коскорып турды. Учы-учында тагкылап божоор алдында, тыныжы буулушты буркурада берерде, агашта отурган красноармеец чучкирип, жоткүрди.

Бу ла өйдө батарея катап ла күркүреди, тымык ээн чөлду улус бир ле өйдө табыштанып, кыймыктажа берди. ыраанын, төгдөрдиг, канавалардын, төгдөзөктөрдиг ле бастырыла жанынаг мылтыкту красноармеецтер чыга кондылар.

Олор жүгурип, секирип, жада тужуп, катап ла туруп турдылар. Олор бойы бойларына жууктап, ырада тургулаарда, там

ла көптөн турды; учы-учында тоозын ла ыш буркурап турган тол жаар шыктарын ичкеери эдил алган кийгыла жүгүрдилер.

Онын кийининде тал-табыш токтой берди. Тогиинг бажы-наг биске жүк арайдаг ла көрүнип турган, наадайдый сигна-лет флагила ары-бери жагыды. Военный труба кезем үндө-нөт «йюды». Шиндесчи-красноармеец уур солохторыла буда-тарды сылдырып, алаштап тушти. Светланагы бажып түргөн айыман, онын колына жалтыркай уч жолудь туттурып береле. Телефонныг чикке эмгиги катушкага орон, мендеп жүгүрө берди.

Военный хреду божогон.

— Же, көрдүн бе? — деп, Пашка Саньканы чаганагыла тур-туп, «жарып айтты. — Бу мынызы сениг иткенге чиж тийген-дий эмес. Мында буржуйлардын баштарын түргөн оодо согор.

— Мен кайкамчылу куучын угадим — деп, сагалду кары-ган өббөгөн жакырчелеп айтты. — Мен алтан јаш жажайла, са-гыш алысбаган болгодыйым. Мен нени де ондобою јадым. Бу кардынг эденинде бистинг «Рассвет» коалхоз Эбиреде турган киразарлагы ашкана, гречиха, тараан, буудай бастыразы бистинг. Суудагы јакы теермея бистинг. Ол буктеги ласека бистинг. Сны бастырамын мен каруулдап јадым. Мен жулик-терди көрөм, ат урдаачыларды да туткам, је мен каруулдан турган јерде Совет инг тужунда ого јук бир буржуй көрүнгөн учурал јок. Калапту Санька, мен јаар јууктада бассанг. Мен нени көрбөйм. Акыр, акыр, сен јаныс ла чилекейинг агыспай, тумчугыгды ардап ал. Ононг башка меге сен јаар көрөргө коркумчылу.

Каткымчылу карыган өббөгөн бу мыны менгебезиннег айда-ла, көзи тозырайыл, алаңзыган Санька јаар јилбиркеп жүрди.

— Ондый эмес! — деп, јамандатырган Санька тумчугын арчып айтты. — Мен буржуй эмезим, бастыра бойым совет-ский. Берта деп кызычак меге чугулданбай јат, кече мениг яблокомнын көп жарымын тиштеп алган. Бу Пашка дезе бас-тыра уулчактарды меге тукурып јат. Бойы арбанып јат, ме-нинг дезе пружинамды уурдап алган. Мен буржуй болзом, пружинам да буржуйлардынг. Ол онон бойыныг ийдине кан-дый да јайканатан неме эдил алган. Мен ого айткам: «Пашка, мынаг ары согушпай-керишпей јурелик», ол дезе ајдат: «Эл-дег озо токтогыг берсерим, онын кийининде јаманыбысты таштаарыбыс».

— Согуш јогынан јөлтөжөр керек — деп, Светлана будум-чылу айтты.

Чычалыкла тудужып алып, јерге тухурып, ајдар керек: «Обн-бөхөн јогынан, эпту-јопту јурелик». Је, тудужигар А

слер, өрөкөн, слердин коркумчылу ийдигер бистинг кичинек Шарикти коркутпазын деп токтодыгар.

— Жерге жат, Палкан, бойыстын улуска тийбе! — деп, сто-рож кыйтырды.

— Ол эмтир инне! Тути желбер, таштери ырсанган жан Палкан бу туру ис.

Светлана эбиреде ары-бери базып турала, сабарыла кезетти:

— Мен база слердин киж, бойыннын кижизине тийбе!

Палкан көрөб, Светлана ачкы-жарык көстү, колындиг өлбөк чечектер ытанат. Кудумзиренип, куйругула шыйманды.

Онойдордо, Саякка ла Пашка куйругилей береле, жууктап база суралгайт:

— Бие те слердин киж, бойыннын кижизине тийбе!

Палкан сумелу уулчактардан колхозтыг огородыннын мор-коказы ытанкып туру эмес пе деп тумчугула кайкамчылу жытады. Бу ла өйдө, сырагай ла өйөтийин болгон немедий чыйрак кууун тоомунды көдүрүп орык жолло магтады. Палкан жени де ондоп болбой, чучкурди. Тийбеген, же куйругула шыйманып, сыйматырбаган да.

— Биске барар эрер — деп, мен санадым — Кен бирик, удабас талтуш. Кандый коркушту изу.

Жакшы болзын! — деп, Светлана бастыраларыла тыг унденип, айрылжып жакшылашты. — Бие база ла ыраак барып жадыс.

— Жакшы болзындар! — деп, замандарын ташташкан уулчактар каруузын бир унле бердилер. — Биске ыраактан база ла келигер.

— Жакшы болзындар — каруулчык кудумзиренди. — Слер кайдаар, неки бедиреп баратканаарды мен билбезим, же жагыс та ундибагар: меге сырагай ла ыраак ла жаман деген неме — суунын сол жанындагы бистинг эски сөйкөтөр. Сырагай ла жакшы ла ыраак дегени — суунын оң жанындагы букти, кажуны кечире таштар казып турган жер. Онон ары агаштын кыйузы ла барзагар, састы коштой өдө береригер. Оңдо көлдин ары жанында карагайлар узакка чөйниллп барган. Оңдо мешкелер де, чечектер де, малиналар да бар. Көлдин жаказында тура туруп жат. Ол турада менин Валентина кызым ла онын уулы Федор журтап жат. Оноор чыгып барарга келишсе, менен эзен айдып бараар.

Бу өйдө каткымчылу карыган өбөгөн бойыннын шляпазын көдүреле, ийдине сыгырып, буркурап турган ышты кийининде артыргызып, мырчактар өзүп турган сары жалаң жаар басты.

Бис Светланага удур-тедир көрүштис — кунукчыладу сөйк-

тор биске керек беги! Колдорубыстан жединжип алып, он жаны жаар бурып, сырагай ла жакшы деген ыраак жер жаар бардыс.

Бис жалаңдарды кечире базала, кажуларга тужуп бардыс.

Терен кара оролордог сахардый ак таштарды улус чыгарып тургандарын бис коргонис. Гаштаган жагыс кичинеке таш эмес, буткул кыр кире чогул салгандар. Колесолор десе айламышып ла тачкалар кыжыражып жат База тартып экелип жалдылар. База агтарып турулар.

Жердин алдында жузун-базын таш ас эмес жажырылган болгодый.

Светлананын да жердин алды жаар корбор кууни келди. Ол койкоро жадын алала, кара оро жаар узак коруп жатты. Буттарынын тартып аларымда, ол озо баштап жук ле карагуй жер коргом деп куучындаган. Онын кийининде жердин алдында киндый ла кара малай, ондо не де шуулап, агданып турганын коргом деп айткан. Эки куйрукту акула болгодый: бир куйрукы алдында, экинчиси кийин жанында. База уч жус жирме беш бутту желмис корунгендей билдирген. Сыгар алтын кесту. Желмис отурып алган шуулап жат.

Мен Светлана жаар суместу корболо, ол ондо эки трубалу пароход, агашта ак-кийик ле тоштын устунде ак айу кордин эмеш ле деп сурадым.

Светлана санаып турала, эске алынды. База коргон эмитир.

Мен ого тогунденип туруг эмеш ле деп сабарымла кезеттим. Ле ол каруузына каткырала, канча ла бар кучиле жутурди.

Бис коп катап токтой тужуп амырап, чечектер узуп, узак бойго барганыс. Узуп алган чечектерди оног ары апарарга куунге тийгенде, жолдо артыргызып турдыс.

Мен бир тутам чечектеримди карыган эмегенин абразы жаар таштагам. Карыган эмеген озо баштап не болгонун огдобой, чочий береле, биске жудуругыла кезеткен. Ле онын кийининде коруп ийеле, кулумзиренип, абранын устунег жаан уч жажыл огурчын таштап берди.

Бис огурчынды жердег алала, арлап ийеле, сумкага салып алып, боныбыстын жолыбысла суунчилу бардыс.

Жолой бис кыра суруп, аш чачыл, картошко, капуста ла свекла отургузып эмесе садтарда ла маалаларда иштеп турган улус журтаган деревне коргонис.

Деревненин учында бойларынын утулерине келишкен ашты чачыл, согуп салган улус жаткан бизик жажыл сбоктер кор-

Жалкынга жарылган агаш биске база туштаган.

Кажызын да Буденнииндын бойына бергедий бир уур аттарга туштаганыс

Узун кара халатту абыска да туштаганыс. Оны ээчий көрөлө, ак-жарыктын үстүндө эмдиге жетире каткымчылу улус иртканына кайкаганыс.

Тенери бурун күйлене берерде, бис токунабай бардыс.

Бастыра да жанынаг булуттар чубажып келди. Олор кунди курчайла, тудуп алып, бөктөл ийдилер. Же ол бирде ачык жердег, бирде экинчизинег чыга конуп турды. Учы-учында уштылып алала, телкем жердин устин оног изуле жарык жарытты.

Бистинг агаш жабынчылу чоокыр турачак кийинибисте ыраак иртты.

Маруся да, байла, түүкү качан жанып келген болор. Көрзө — жок. Бедирейле — таппаган. Тенек, отурып алган сапыл жат!

— Ада! — деп, арыган Светлана учы-учында айтты. — Эку кайда-кайда отурала, нени-нени жип алактар.

Агычак бедиреп турала, ак-жарыкта кажы да кижиге учурабайтан агычак таап алдыс.

Жалаңда өзүп турган орешниктин койу жалбыракту саба-лактары бистинг алдыбыста шылырап ачылады. Јаш чибн суру бажыла тенери жаар ууланган. Баштапкы майдагы маанылардын жаркынду мунгар тоолу кок, кызыл, чагкыр, күреп суман, ыды жараш чечектер чибини эбиреде киймык јогычан турдылар.

Ол агычакта сурекей тыг болгон, керек десе кушкаштар да чыйкылдашпайт.

Јагыс да буурыл тенек каргаз учуш бажына будакка куч эделе, өскө јерге отура бергенин эбиреде азыктап короло, кайкаганына каркылдады: «Карр... карр...» дейле, чөл төгөтөн јытту оро жаар тургуза да уча берди.

— Светлана, отурып сумканы каруулда, мен барип флажкага суу экелейин. Коркыба: мында јүк ле сок жагыс аг — узун кулакту коюн јуртап јат.

— Бир де мунг койон болзо, мен тугей ле коркыбазым, ондый да болзо, сен турген кел — деп, Светлана јалтанбай каруузун берди.

Суу ыраак болгон, ойто келеделе, мен Светлана керенинде токунабай тургам.

Је ол каркыбай, ыллабай да, кожондоп отурган.

Мен ырааныг кийинине јажынып алала, коргош, јерен чачту јоон Светлана ошыл ийинине јетире бийитип калган чечектердинг жапында туруп алган, бу жагы да чумдоген кожонин кодурингилу кожондоп турган:

Гей!, гей!.

Чаккыр аякты бис сөтподыс

Лок!, Лок!.

Кызыл Черу одот

Бис морком сизге маалага келдибис.

Мен де кирбегем ол да кирбеген

Синька маалага бир катап кирген.

Гей!, гей!.

Жалакда Кызыл Черу жүрөт

(ол городтон келген).

Кызыл Черу — сырагай кызыл

Ак черу — сырагай ак.

Тру-ру-ру! Тру-та-та!

Бу барабанщиктер.

Бу летчиктер.

Ошону барабанщиктер самолетто учат.

Мен база барабанщик.. Мында турум.

Бийик чечектер бу кожонды учукпазынап угун алала,
Светланага барбак баитарыла кеккидилер

— Бери кел, барабанщик! — деп, мен жырданы эки жара
лып айттым — Соок суу, кызыл яблоколор, ак калаш ла
сары прыниктер бар. Жакшы кожонг учун нени де кыскап-
базым

Светлана бир эмен кеминди. Бажын жайкайла, сырагай
ла Маруся чылап, көзин сыкыйтып, айтты:

— Жажынып алган тындап жат. Уйат, кундулу нөкөр!

Светлана хенетийин тым тура береле, санана берди.

Бу өйдө бис ажанып турганча, чоокыр кушкаш будакка
отура береле, нени де чыйкылдады.

Бу жалтанбас кушкаш болгон. Ол бистинг одожыбыста
отуруп алган, секирип, чыйкылдап, учпай турган.

Бу таныш кушкаш — деп, Светлана бек сананды —
Мен оны энемле садта жайкапатап немеле жайканып тура-
рымда коргом. Энем мени бийик жайкаган Фюты!. Фюты!.
Ол биске нениг учун ондой ыраактап учуп келген болотон?

— Лок! Лок! — деп, мен будумчилу айттым. Бу өскө куш-
каш. Сен жастырып жадың, Светлана. Бистинг ээбистинг сы-
гар көстү кискези ол кушкаштын куйругынын бир жукаң үзе
тартып койгон, онын учун бирузи жетпей жат. Ол кушкаш
мынап жоон, чыйкылдажы да мынап башка.

— Лок, ол кушкаштын бойы — деп, Светлана блаажыл
такып айтты. — Мен билерим. Онызы ол биске ыраактап
учуп келип жүргөн.

— Гей! Гей! — мен кунукчылду унимле кожондодым. —
Je бис чагкыр айакты оотпогонус. Бис качан да жанбас бо-
луп, ыраак жүре берер болуп шуунип алганис.

Чоокыр кушкаш чугулду чыйкылдады. Миллион тоолу
чечектерден бирузи де кыймыктанып, баштарыла кекибеди.
Чырайы кубула берген Светлана айтты.

— Слердинг уингер ондый эмес. Улаус онойдо кожондодой
жадылар. Жангыс ла айу.

Бис табыш жогыннг тергенип алдыс. Агычакты кечире
бастыс. Меге ырыс болуп, кырдыг алдында соок чагкыр
суу жалтырады.

Онойдордо, мен Светлананы орө көдурдим. Ол кумакту
жаратты, жажыл ортолуктарды көрүп ийерде, бастыра ла не-
мени ундыйла, алакандарын сууничилу чабыштырып, кый-
гырды:

— Сууга эжинер керек! Сууга эжинер керек!

Жолды кыскартарга, суу жаар бис чыкту букле чике
бардыс.

Удабай бис састын койу жыраазына туштадыс. Ойто ба-
рар куунис жок болордо, канайып та болзо, өдөр деп шуунип
алдыс. Je бис канча ла кире барзас, сас бисти там ла кур-
чап турды.

Бис сасла бирде сол жаны жаар, бирде он жаны жаар базып,
жерделердинг устуге базып, тогозоктог база бир тогозок-
кө секирип турдыс. Улуштенип, уймалып алдыс, je састан
канайда да чыгып болбодыс.

Ыраак жокто, жыраалардыг ары жанында, уур мал мөйрөп,
настух камчызыла тарсылдадып, бисти сезип ийген туданган
ийдичек урет. Je бис састын жылжиркей суузынаг ла жыдыган
жыраадан ла кыйгак блоннннг бскө мени де көрбөгөнис.

Светлананыг магзаарын турганы онын чоокыр жүзинен
көрүнөт. Ол катап-катап кайра бурылып, мениг жүзим жаар
көрүп, унчукпай каарып айдат: «Ада, бу не? Сен жаан, куч-
ту, бистинг керегис чек коомой!»

— Бого, кайдаар да барбай, жангыс жерге тур! — деп, мен
Светлананы кичинек кургак жерге тургузып, жакардым.

Мен агаштынг аразы жаар бастым, je ондо до колболыжып
калган чечектер ле жылжиркей суу эмтир.

Мен кайра жедип келеле көрзөм, Светлана жангыс жерде
турбай, жыраалардан тудунып, меге удуга келеткен эмтир.

— Тургускан жерингге тур! — деп, мен кезем айттым.

Светлана токтой тушти. Көстөри жалтыражып, эриндери
тартылыжа берди.

— Сен не кыйгырып жадыг? — деп, ол тыркырууш униле

айтты. — Мен өдүх јбк жыланаш, ондо дезе бакалар, мен коркып жадым.

Менин учун тубекке тушкен Светланага мен сурекей киледим.

— Ме, бу агашты алаала, кереги јок таңмаларды незине де болзо сок! — деп, мен кыйгырдым. — Жаңыс ла турган ла јеринде тур! Эмди ле мынаң чыгып аларыс.

Мен агаштың аразы јаар базала, чугулдандым. Бу не? Бу јудек састы Днепрдин учы-кыйузы јок кулузындарлу телкем јаландарыла, качан да бис Врангельдин черузин оодо соккон Ахтыркала тундеерге јараар ба.

Төңгөзөктөң база бир төңгөзөккө, јыраадаң јыраага секир. Секирип ийзең, курлаанга јетире сууга чыгө берерин. База базып ийзең — кургак аслак тызырай берер. Аспакты ээчий чириген тоормош балкашка барып түжер. Анаар ок чириген төңгөш мачылдада уур јыгылды. Базып баратан јеринг бу. База бир туунти суу. Туку кургак јарат.

Чырбаалдарды эки јара ачала, мен коркыганына секирип ийген эчкинин јанына чыгып бардым.

— Эй-эй! Светлана, — деп, мен кыйгырдым. — Сен туруп жадың ба?

— Эй-эй! — деп, агаштың ортозынаң ачымчылу чичке ун угулды. — Мен туруп жадым!

Бис сууның јаадына чыгып алдыс. Бис биске јапшырган јилјиркей балкашты бойыстаң арладыс. Бис кийимибисти сууга јунала, изу кумактың устунде кургаганча, сууга эжиндис.

Бис каткырып, будысла көбук чыкканча чакпыланарыста, балыктар коркушту коркыйла, туура качкандар.

Сууның тубиндеги ороонынаң чыгарып келген сагалду кара рак бойының тегерик көстөрин андандыра көрүп, коркыганына туйланып, секире берди: кижн чыдабагадый жаркында кунди ле ойинен өткүре кызыл-јеерен чырзайту кызычакты баштапкы ла кагап көргөн болгодый. Онойдордо, ол керекту ойди сакып алала, Светланааның сабэрынаң чугулду тиштеди.

Светлана оны кыйгы-кышкыла уур кастардыг сыраган ла ортозы јаар мергедеди. Тенек јоон кастар туура качты лэр Је тууразынаң карыган чоокыр кас базыг келди. Ол ак-јарыктың устунде оног до коркумчылу неме көргөн. Бажын канкайтала, сыгар көзиле көрүп, чокип ийерде — рак оло берди.

Бис сууга эжинип, кургадынып, кийинип алала, оног эры бардыс. Јүзүн-базын немелер јолой ойто ло ас эмес туштап

турды: улус та, аттар да, абрага јеккен аттар да, машиналар да, керек десе бис апараткан чоокыр ачычак — еж то. Удабай ол бистин колыбысты кадаарда, бис оны соок суучак јаар таштап ийгенис.

Еж чучкүреле, экинчи јарат јаар эжинди. «Шилемјрди көрбөт, эмди мынаг уйсоны бедиреп таап ал!» — деп сананат.

Учы-учында бис көлдүн јанына чыгып бардыс.

«Рассвет» деп колхозтын сыраңгай ла ыраак деген јалагы мында божоп, суунын экинчи јарадында «Красная Заря» деп колхозтын јери башталып турган.

Бу ла өйдө агаштын кыйгузында агаш тура көрүп ийеле, ондо каруулчыктын кызы Валентина ла онын уулы Федор јатканын тургуза ла билип ийдис.

Бис туранын эжигине солдаттар тургандый, узун кункүктөр өзүп турган јанынаг бардыс.

Кирпестеде Валентина турган. Ол каруулчык адазындык ок бийик сынду, јалбак јарынду болгон. Чаңкыр кофтазынын жаказы ачык. Бир колында ол пол сибиретен шетка, экинчизинде улуш бос тудунып алган.

— Федор! — деп, ол кату кыйгырып турган. — Сен, шилемјр, чоокыр кастрюляны кайдаар эткен?

— Ту-ку! — деп, малинанын төзинег кыйгы угулала, ак чачту Федор туунти сууда такпайлар ла өлөңдү хайкылап турган кастрюля јаар көргүсти.

— Уйады јок тагма, решетоны кайдаар суктын?

— Ту-ку! — деп, Федор каруузын онойдо ок меңгебезинег береле, алдында не де кыймыктанып турган ташла баңырган решето јаар көргүсти.

— Акыр ла сакып ал, атаман!.. Јанып келсен, мен сени улуш бөдө сойорым — деп, Валентина кезедип айтты, бисти көрүп ийеле, кыстанып алган юбказын тужүрп ийди.

— Эзедер! — деп, мен айттым — Адагар слерге эзен айтырган.

— Быкан болзын, садка кирип амырагар! — деп, Валентина каруузын берди.

Бис каалганы бөдө, яблоколоры быжып калган яблонянын төзине јадып алдыс.

Течпек уул Федор јук ла чамчалу, балкашка уймалып калган улуш штаны өлөңнин устунде јаткан.

— Мен малина јип јадым — деп, Федор биске айтты. — Эки төстүн јилегин јитем. База да јиirim.

— Тойгончо ји ле — деп, мен јолтодим. — Јагыс ла нчин жарылбазын, најы.

Федор токтой береле, јудуругыла ичине туртуп, мен јаар чугулду көрөлө, бойынын штанын тудунып алып, јайканып айылы јаар басты.

Унчукпай бис узак јатканыс. Меге Светлана уйуктай берген деп билдирген. Мен ол јаар бурыдала, ол бир де уйуктабап, кызыл платъезининг јениле сап өрө жылып келеткен мөнгүн будумду көбөлөк јаар тынбай да көрүп јатканын көрдим. Кенетийин сурекей тыг куулеш угулды, кей кўркуреп, јалтыркай самолет кыймык јогынап турган яблонялардыг устуде салкын кепту учуп өттү.

Светлана селт эдип, көбөлөк учуп, чеденде отурган сары пөтүк јер јаар секирди, чочыган таан теңеринин кечире учты — ончозы тымый берген.

— Ол кече биске келип јурген летчик учуп өткөн -- деп. Светлана өөркөл айтты.

— Нениг учуп ол летчик? — деп, мен бажымды өрө көдүрүп сурадым. — Айса болзо, чек өскө кижн.

— Јок, ол ло кижн. Ол кече энеме мен эртеп ырзак ла качан да келбес болуп учуп барарым деп айтканын мен уккам. Мен кызыл помидор јип отураарымда, энем ого каруузын мынайда берген: «Је, јакшы болзын. Јолыгар ырысту болзын»... Ада, энем керегинде нени-нени куучындазап — деп, Светлана мениг ичине отурып сурады. — Темдектесе, мен јок болорымда не болгонын.

— Не болгонын? Ончозы мындыл ла болгон. Озо баштап туш, онын кийининде тун, онын кийининде ойто ло туш, база тун...

— База бир мук кун!—деп, Светлана чыдашпай, эрмекке киришти. — Је ол кундерде не болгонын слер куучындаар. Билеринг, бойыг дезе билбеечн кижн болуп јадыг...

— Кем јок куучындайын, јагыс ла сен мениг ишимнег тужуп, өлөггө отур, онон башка меге куучындаарга куч болор. Је, ук!..

— Ол тушта бистинг Маруся он јети јашту болгон. Олордыг јаткан городына актар табарып киреле. Марусянын адазын турмеге отургыскандар. Маруся кичинектег ала эне јок арткан.

— Мен ого килеп ачынып јадым — деп, Светлана јууктада жылып, эрмекке киришти. — Је, онон ары куучында.

— Маруся платтан тартынып алала, оромго чыгара јурсен. Оромло дезе актар ишмекчилерди апарып јат. Буржуйлар дезе актар келгендерине сууңилеп, тураларында от ја-

рыдып алган, музыка ойноп жат. Бистин Марусяга барып, бойынын тубеги керегинде куучындап берер кизи жок.

— Ненин де учун чек ачымчылу — деп, Светлана эрмекке киришти. — Сен, ада, кызылдарла не болгонына жетире кайшай куучындазан.

— Маруся городтын учы жаар барган. Ай жарып турган Салкын куулуген. Марусянын алдында телкем чол жапыла берген...

— Оңдо бөрүлөр бар ба?

— Бөрүлөр жок. Бөрүлөр ол тушта мылтыктардын адыжынан агаштардын ортозына жажынгандар. Маруся сананган: «Чөлдөрлө Белград город жаар кача берерим». Оңдо Ворошиловко башкарткан Кызыл Черу туруп жат. Ол сурекей жалтанбас кизи деп айдыжат. Сурап ийзе, айса болзо, болужар».

Кызыл Черу оны сураарын качан да сакыбай турганын тенеке Маруся билбеген. Бойы десе болуш аларга актар бистин черуге табару эткен жер жаар бараткан. Бистин красноармеецтердин отрядтары чөлдөрлө жуугында бдуп турган. Кажы ла мылтык беш патронног, кажы ла пулемет эки жүс бежен патронног октолгон.

Ол до тушта мен чөлдү көрүп бараткам. Кенетийин кемнин де көлөткөн элбес эделе, тургуза ла төгнниң ары жаны жаар кире берген. «Э-э, акыр, актардын кайучызы деп, санангам. Оноң ары кайда да барып болобзын».

Мен адымды шпоралап ийгем. Төгнниң ары жанына чыгып баргам. Көрөм, кайкамчылу неме: актардын кайучызы жок. айдың жарыгында кандый да кыс туруп жат Жузи көрунбей, жук де чачы салкынга элбирейт.

Мен адымнан секирип тужеле, не-не боло бербезин деп, колмылтыгымды колыма тудунып алгам. Жууктап барала, сурагам: «Сен кем, тун ортодо чөллө не жүрүп жадын?»

Ай жаан чыккан! Кызычак мениң папаха бөрүгүмдеги красноармейский чолмонды көрбөлө, мени кучактап ыйлаган.

Бу ла өйдө бис Марусяла таныжып алганыс.

Эртеңгизинде эртен тура бис актарды городтоң чыгара суруп ийгенис. Турмелерди ачала, ишмекчилерди жайымга божотконус.

Туште лазаретте жадырым. Төгжимди эмеш шыркалаган Аттан жыгыларымда, ташка согулган учун, ийним оорып

Эскадроннын командири меге келеле, айткан:

— Же жакшы болзын, бис актарды мынан ары суруп ба-

радыс Ме, нөкөрлөрүңнөң сый эдип жакшы таңкы, чаазын ал, токунаалу жадып, турген жазыл.

Онойдо туш өдөлө, эгир кирген. Төжим ооруп, ийиним сыстайт Санаамда кунукчыл. Нөкөрлөр жок жагыскаан кунукчыл, Светлана!

Кенетийин эжик ачылып, Маруся табыш жогынап будынын бажыла турген кирип келген! Коркушту тыг сууңениме мен керек десе кыйгырып ийгем.

Маруся жууктап келеле, коштой отуруп, колым мениң изу бажыма салала, айдат:

— Мен слерди жуу-согуштыг кийиниң кере тужуне бедирегем. Көбүркий, слердин эдигер ачыл-сыстап жат па?

Мен десе айткам:

— Ачыл-сыстап турганыма тукурейин, Маруся. Сениң чыраиың нениң учуу куугарып калган?

— Слер уйуктагар — деп, Маруся каруузын берген. — Терек уйуктагар. Мен слердин жаныгарда кунин сайын отура-рым.

Ол тушта бис Марусяла экинчи кэтап туштажала, ол ло йдон берн жаантайын кожо жатканыс.

— Ада, бис айылдан чын ла жүрү бербегенис ине? — деп, Светлана ол тушта жүрексиреп сураган. Ол бисти сүйүп жат ине. Бис базып-базып жүреле, ойто жанып барарыс.

— Сууп турганын сен кайдаг билеринг? Айса болзо, сени сууп, мени десе суубей жат.

— Ой, төгүнденип жадып! — деп Светлана бажыла жайкаган Кече мен тунде ойгонып келеле көрзөм, энем кингезин туура салып, сен жаар бурылала, узак көргөн.

— Керек мен жаар көргөннине эмес. Ол көзүңк тө, бастыра улус та жаар көрүп жат. Көзи бар, көрүп жат.

— .Юк, ондой эмес — деп, Светлана будумчилу жөлсинебди -- Көзүңк жаар көргөндө, кече тунде көргөн чилеп көрбөй, мынайда көрөт..

Бу ла өйдө Светлана чичке кабагың жууруп, бажың туура салала, эриндерин кымынып, коштой өдүп бараткан пөтүк жаар көрдү.

— Сууп турган тушта, онойдо көрбөй жат.

Светланканың чанкыр көзин күп жарыткандый, кабактары кыймыктарды. Марусянын жалакай көрүжи мениң көзиме көрүндү.

— Баштак ла хулук! — деп, Светлананы колымз алып, кыйгырдым. — Кече сен чериланы төгүп ийсеринде, сен кайайда көрдин?

— Ол тушта сен мені эжиктег чыгарып ийген, сурдурткен кижі жаантайын онойдо чугулду көрүп јат

Бис чангыр аякты оотагоныс. Онызы Маруся бойы неви-неви содып ийген болор. Је бис оның јаманын таштаганыс. Кемге-кемге тегин јерге кем-кем санабаган беде? Бир катап Светлана да меге онойдо санаган. Мен де Марусяга база јаман санаган. Мен бистин айылга чике једип барарга јуук јол бар ба деп Валентинадан сураарга барган.

— Мениг оббөгөним эмди ле станция јаар атанар — деп, Валентина айтты. — Ол слерди теермениг јанына јетирип салар, оноң ары ыраак эмес.

Турадан чыгып келеле, Светлана кирнестениг јанында чугулданып калган турганын көрдим.

— Ада, Федор малинаныг төстөриниг ортозынаг чыгып келеле, сениг таарыгнан пряниктер алган.

Бис яблонянын төзи јаар бардыс, је сүмелу Федор бисти көрүп ийеле, чеденниг јанындагы койу вактардыг ортозына јажына берди.

— Федор! — деп, мен кычардым. — Коркибай, бери кел.

Вактардыг баштары јайканыжа берди, Федор оноң ары баратканы јарт болгон.

— Федор, бери кел, мен сеге бастыра пряниктерди берип ийерим — деп, мен катап ла кыйгырган.

Вактардыг јайканыжы токтоды, удабай јырааныг ортозынаг үи угулды.

— Мен мында штан јок туруп јадым, эбиреде чалканчак — деп, учы-учында чугулду үи угулды.

Онойдордо, мен сырагай ла великан агаштардан чик јок бийик бараткандый, вактардыг ортозыла барала, Федорды чыгарып, таардыг түбинде канча кире пряниктер артканын бастыразын уруп бердим.

Ол мендебезинег бастыразын эдегине терип алала, керек дезе «бийан болзын» деп айтпай да, јурттыг экинчи учы јаар барды.

— Көрсөң оны, кандый улуркак, штанын чечип алган барин чилеп јүрүп јат — деп, Светлана јаратпай айтты.

Тураныг јанына эки ат јеккен абра келди. Кирнестеге Валентина чыкты:

— Тергенигер, аттар јакшы — түрген јетирип салар.

Федор ойто ло көрүнип келди. Эмди ол штанду, јараш кискечекти јиткезинег тудуп алган түрген базып келетти. Кискечек онойдо алып јүретенине үренип калган болгодый, нениг учун дезе ол уштылып барарга туйлабай, маарабай.

жүк ле барбак куйругыда шыйманып турган.

— Ме аа! — деп, Федор айдала, кискечекти Светланага берди.

— Ойто кэчэн да албазык ба? — деп, Светлана сууне береле, мен жаар бүдүмжи жок көрдү.

— Керек болзо, алаар — деп, Валентина айтты. — Бисте ондын немелер толтыра. Федор! Пряниктерди сен капусталу грядаларга ненинг учун суктыг? Мен кознокти өткүрө ончозын коргом.

— Эмди ле барала, оног ыраак сугун саларым -- деп, Федор оны токунадала, майчык бутту айучактый, жайканып басты.

— Сырзай ла таадазы — деп, Валентина кулумзиренди.

— Торт жашту, бойы десе жедеен.

Бис жалбак, түс жолло барганыс. Эңир кирип турган. Биске удур арын та калган болзо, иштеп жанып турган суунчилу улус туштап турды.

Колхозтын кош тартар машиназы куулеп, гараж жаар мантады.

Жалаңда военный труба ойноды.

Деревнеде шэг соктылар.

Агаштыг ары жанында уур паровоз кууледди. Туу! Ту!.. Колесолор, айланыгар. вагондор, мендегер, жол темарден эдилген, узун ла ыраакка барган!

Суунчилу Светлана туги желбер кискечекти бойына жабатыг тудуп, абраныг табыжына келиштире мындын кожонг кожондоп баратты:

Чыккандар мантажат.
Куурукту чуулду жүргүзөт.
Кайдан ла чыккылайт
Тактага кербектенет.
Трах-тарарак!
Айак тужет.
Кем бурулу?
Кем де бурулу эмес.
Ойдыктан чыккан
чыккандар бурулу.
Элеп бе, чыккандар!
Бис жетип келдиз.
Кожо нени экелгенс.
Деп бодойдыгар?..
Ол маарап,
Ол мантайт

Блюдецдег сүт ичет.
Эмди ойто качыгар.
Оног банка ол слерди
Лара тартып,
Дип салар.

Теерменниг жанында бис абрадан тужуп алдыс.

Пашка Букамашкин, Санька, Берта ла база кемдер де денениг ары жанында чиж ойногыдал турганы угулып турган.

— Сен төгүндөбө! — деп, өөркөгөн Санька Бертага кыйрып турган — Мени ажыра бачып турууг деп айдып тургандар, эмди десе бойлоры ажыра бачып жат.

— Оңдо кем де база ла ажыра бачып жат, эмди ойто о тартыжып чугулдажарлар — деп, Светлана жартады. — Кенетиини ушкүреле, кожуп айтты: — Ойын ондый!

Тураныг жанына жууктап келсдеристе, жүрегис токунабай барды. Эмди тураныг толугын эбире базала, өрө чыгары арткан.

Кенетиини бис манзарганду удур-тедир көрүжеле, токтой туштис.

Ойдык чеден де, тепкиштер де көрүбей турган, же бистиң тураныг агаш жабынтызы ла оныг устундеги жалтыркай аялачык куулеп, айланып турганы көрүне берди.

— Онызы тураныг устүне эвем бойы чыккан! — деп, Светлана кыйгырала, мени ичкеери тартты.

Бис төкниг бажыва чыгып бардыс.

Ажып бараткан кунниг кыскалтым чоги кирнестени жарытты. Оныг устүнде кызыл платьеду, плат жок, будына сандалия кийип алган бистиң Маруся кудумзиренип турган.

— Каткыр, каткыр! — деп, жүгүрүп келген Светлана ого жобни берди. — Бис сенин жаман кылыгыгыды түгөй де таштап ийгенис.

Мек де жууктай бачып барала, Марусяныг жүзи жээр көрдим.

Маруся кургул костөриле жалакай көрүп турган. Ол бисти узак сагып, учу-учында сагып алала, эмди сүрекей суунип турганы көрүнип турган.

«Жок — деп, мек чагкыр айкактыг оодыктарын солгомынын бажыла туура ийдин, бек санандым. — Бу шокчыл чыккандардыг ижи. Бис оотпогоныс. Маруся да база оотпогон»

Эгир кирген. Ай ла жылдыс чыккан.

Бис учу бышкан вишняныг төзинде узак отурганыс, Ма-

руся биске кайда болгонуң, нени эткениң, нени көргөниң куучындаган. Маруся болгонуң келсе, оны сурбеген болзо, Светлананың куучыны орто тунге жедердег айабас эди.

— Же не?! — деп, сумелу Светлана уйкузырап турган кискечегин колына алып сурады. — Энди бистинг жүрүмис коомой бо?

Бис те барарга өрө турдыс.

Сары ай бистинг садтынг устунде жарып турган.

Ыраак жорыкка бараткан поезд тундук жаар чуркуреп өттү.

Караңгуйда учуп бараткан лётчик самоледын куркүредип кайдаар да уча берди.

Ладын-жүрүм дезе, нөкөрлөр.. сурекей жакшы болгон.

БАЖАЛЫКТАР

Военный ружьё	3
Чапкыр аяк	109

Аркидий Гаидар

РАССКАЗЫ

На алтайском языке.

Редактор *Л. В. Кокышев*.
Художественный редактор *А. М. Кузнецов*.
Технический редактор *М. И. Тихтиев*.
Корректоры
Ф. Ф. Цекерова и Е. Н. Манышева.

* * *

Сдано в набор 11/11 1959 г. Подписано в
печать 9/IX 1959 г. Бумага 60×92^{1/2}/₁₆. Печ. л.
8,37. Уч.-изд. л. 7,55. Тираж 2000 экз. Заказ
№ 365. Цена 3 руб. 30 коп.

* * *

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15. г. Горно-Алтайск,
проспект им. Сталина, 29.

